

Ljubljana, sobota, 25. avgusta 1951

STEVILKA 160 — LETO XII. — CENA 10 DIN

Izhaja vsako soboto — Odgovorni urednik Vlado Vodopivec —
Uredništvo: Kopitarjeva ul. 6 — Uprava: Kopitarjeva ul. 2 —
Telefon uredništva: 30-30 — Uprave: 52-61 do 52-63 — Telefon naroč-
niškega oddelka: 30-30 — Telefona ekselnega oddelka: 36-35 —
Stevilka črk. rač. 604-90821-0 — Mesecna naročnina 40 din —
Poštni predal št. 42 — Tisk tiskarne »Ljudske pravice«

Proletarci vseh dežel, združite se!

Ljudska PRAVICA

GLASILO KOMUNISTIČNE PARTIJE SLOVENIJE

IZ VSEBINE:

Tomo Brejce: O nekaterih vprašanjih življenja in dela naše Partije na terenu (nadaljevanje)

Ivan Kreft: Ob izidu V. knjige Zgodovinskega arhiva KPJ

V. S.: Za sorazmerno porazdelitev bremen na prebivalstvo (o problemih obrtništva)

Ing. Karel Kobler: Osnovne misli o aktualnih problemih ob premeščanju gradbenih strokovnjakov

Ing. Viktor Lintner: O pomenu standardizacije

Ob stoletnici rojstva Ivana Tavčarja (odlomke iz scenarija za film »Visoka kronika«)

Dr. Stojan Pretnar: Nekaj pravnih pripomb k diskusiji o Trstu

PAKI PETIH — ATENTAT NA ZDRUŽENE NARODE

Ce bi verjeli govorom o miru, bi morali priti do prepričanja, da živimo v najmirnejši dobi zgodovine. Toda ob nezasiščenem hrupu za mir je sedaj človek bolj negotov v mir, kakor kdaj koli pred leti, ko sta atomski bombi, vrženi na Hirošimo in Nagasaki, zapetili drugo svetovno vojno. Svetovna javnost je pod močnim vtisom korejskih dogodkov in skozi njihovo prizmo gleda na mednarodne politične odnose. Na korejskih izkušnjah presoja veljavnost besed o miru, ki jih na vseh straneh brezvestno razmetavajo — kot da ne bi imel mir nobene vrednosti več. Koliko mirovnih govorov in poslanic je bilo prav v zadnjem času!

Sovjetska vlada je zopet predložila sklenitev pakta petih velesil. Ta predlog ni nov in ga je pred Sovjetnikom že dvakrat postavil Višinski, naletel pa je na prav takšen odziv kot poprej. Zahodne sile so ga odločno zavrile. Zadnje sovjetske »mirovne poskuse« smatrajo za propagando, ki ima namen, da bi jih uspevala. Toda nekateri niso tako skeptični. Indijski veleposlanik v Moskvi Sarvepali Radakrišnan je izjavil, da so zadnji diplomatski postopki Sovjetske zveze »znak pomiritve« in da bi bilo »nespametno zavrniti sovjetske predloge kot čisto propagando«. »Vzrok hladne vojne — je dejal — je vzajemni strah in vsak poskus, ki daje možnosti, da se ta strah razbije, je treba napraviti.« Ali je upravičeno tako mnenje? Točno je, da je »železna zavesa« zares nenavaden pojav za današnji čas, ko je bolj kot kdajkoli mogoče, da se razvija neomejen promet in stalna izmenjava misli med ljudmi. S svobodnim medsebojnim obveščanjem in s svobodno izmenjavo mnenj bi bila ublažena mnoga nasprotja. »Svoboda mišljenja razorožuje duhove in razoroženi duhovi lahko razorožijo vlade,« trdi angleški laburistični poslanec Richard Grossmann.

Toda koliko je sovjetska vlada prispevala k zblizanju narodov? V odgovor na pripombo angleških kvekerjev (ki so nedavno obiskali Moskvo), da bi številni obiski tujecev prispevali k boljši obveščenosti o Sovjetski zvezi, je Malik navedel tele podatke: Lani je obiskalo ZSSR 2134 tujecev, v tujino pa je potovalo 1995 sovjetskih državljanov. Če primerjamo te podatke s podatki za Britanijo, katero je lani obiskalo čez 400.000 oseb, ne da bi vsteli politike iz njenih dominijonov in kolonij (torej v dveh dneh več kot Sovjetsko zvezo v celem letu) — potem lahko presodimo, kako poredko se odpirajo vrata v sovjetske dežele. Kje je tista »dežela romarjev«, kakor je prav v teh dneh pisal moskovski tisk o Sovjetski zvezi, v katero naj bi trumoma potovali ljudje z vsega sveta? Kaj naj na primer rečemo o izjavi radia Moskve, da »sovjetska vlada ne postavlja nikakršnih ovir, ki bi onemogočale stike med sovjetskimi in drugimi narodi«, ko pa si tuječki lahko izmenjujejo pisma samo s sovjetskimi organizacijami in ustanovami, ne pa s posamezniki. Tudi sovjetski esperantisti in filatelisti si ne smejo dopisovati s tujimi državljani. In kako naj sodimo o trditvi, da je »sovjetska vlada na široko odprla vrata poslanicam miru«, ko pa so bili potrebni večtedenski razgovori, da je »Pravda« objavila Morrisonovo pismo, in ko je Trumanova poslanica ležala mesec dni na uredniških mizah sovjetskih časopisov, preden so jo le-ti priobčili. Mar so to znaki pomiritve, tiste duhovne pomiritve, ki naj bi rešila ljudi »vzajem-

nega strahu«? Dokler bo izolacija duha vrtilna, »kozmozpolitizem« pa eden najhujših zločinov, bodo sovjetske besede o zblizanju med narodi votla fraza.

Kako naj potemtakem govorimo o »znakih pomiritve« na sovjetski strani, kakor je imenoval zadnje diplomatske poteze ZSSR Sarvepali Radakrišnan? Nevarno je popuščanje, kadar nasprotnik v ničemer ne popušča. Misel na grozote nove vojne navdaja ljudi z bojaznijo; toda ali bi se izognili vojni, če bi iz strahu pred njo pristali na mir za vsako ceno? To bi bila politika čistih iluzij. Takšno stališče so nekateri zavzemali pred to vojno do Hitlerjeve Nemčije. Monakovski sporazum pa je le opogumil napadalca. Opustiti moramo misel, da bi lahko še tako modri postopek spremenil teroristično in osvajačno vladavino v miroljubno politiko razumevanja. Morda pa naj bi bil znak pomiritve predlog za pakt petih velesil, kateremu pripisuje sovjetski književnik Kornejčuk »ogromen zgodovinski pomen«, češ da je odvisno samo od petih velikih sil, če bo v svetu vladal mir. Kaj nam govori usoda takih pogodb iz preteklih dni? Briand-Kelloggov pakt je na primer določal, da pogodbenice stranke »izključujejo uporabo vojne za urejanje mednarodnih sporov in se ji odrekajo pri medsebojnih odnosih«. Toda mar je ta pakt iz leta 1928 preprečil drugo svetovno vojno? 23. avgusta 1939 sta sklenili Nemčija in Sovjetska zveza pogodbo o ne-napadanju. Ta 22. junija 1941 ni zaustavila Hitlerjevega pohoda na Vzhod. Predvojni pakt Sovjetske zveze s sosednimi deželami o medsebojnem spoštovanju meja prav tako ni preprečil Stalinu, da si ne bi razdelil Poljske z Nemčijo, da ne bi napadel Finske in uresničil svojih osvajaških teženj po Letoniji, Estoniji, Besarabiji in Bukovini. In končno. Ali se niso velesile na Jalti sporazumele o Koreji in v Potsdamu o Nemčiji? Vendar to ni ovrnilo sovjetskih zasedbenih sil v Nemčiji, da ne bi poskušale z blokado izriniti iz Berlina soprodpisne potsdamske pogodbe, niti sovjetskega podanika Kim Ir Sena, da ne bi vdrl čez 38. vzporednik in prekršil jaltke določbe. Kako naj človek torej pričakuje boljše usode novega pakta, ki ga predlaga sovjetska vlada! Pakti velesil so bili vedno le odraz trenutnih mednarodnih odnosov in razmerja sil v svetu. Kakor hitro se je menjal medsebojni odnos, ker se gospodarske, politične in vojaške sile dežel neuglakovno razvijajo, so tudi pogodbe izgubile veljavo in postale ničevne den ko papirja, kakor se je o njih nekdanj izražal Hitler. Mislimi, da bi pakt »velike petorice« lahko zagotovil mir, bi bila grenka prevara. Sodelovanje med velesilami je sicer eden pogovjev za mir, njihovi skupni sestanki, na katerih bi pretresali sporna vprašanja, bi bili lahko koristni. Toda čemu pakt in pakt samo petih? Zakaj bi samo pet sil ustvarjalo mir, ko pa imamo že pakt miru med 60 državami, uresničen v Ustanovni listini Zdrženih narodov? V njej je jasno postavljen cilj Organizacije združenih narodov, »da razvija prijateljske odnose med narodi, temelječe na načelu enakopravnosti in samoodločbe narodov, in da izvaja ustrezne ukrepe za uditvev splošnega miru«. Bolj določno ni bilo mogoče napisati nauka, ki si ga je pridobilo človeštvo iz dveh vojn. Če hočemo velesile potrditi svojo zvestobo načelom Zdr-

ženih narodov, potem je poseben pakt nepotreben.

Morda pa Sovjetska zveza nima teh namenov. Ali ni Malik z odhodom iz Varševskega sveta v začetku lanskega leta že poskušal razbiti OZN? Kajti hkrati z njim so zapustili sovjetski predstavniki tudi druge organe Zdrženih narodov. Šele pod pritiskom dogodkov, ko so uvideli, da njihova odsotnost ob korejskem spopadu ni povzročila razpada OZN, kar so si želeli, so se znova vrnili. Ko sovjetski vladi ni uspelo ta poskus razbitja OZN, je skušala pred svetom vzeti Zdrženim narodom njihov ugled z obrekovanjem, izkorigočajo njihove slabosti. Stalin je letos februarja razglasil OZN za »instrument agresivne politike«. Sovjetska propaganda stalno govori o krizi OZN. Fadejev pa je na kongresu »pristaev miru« odkrito zagrozil, da bo šlo njihovo gibanje »mimo« Zdrženih narodov, če ne bodo »radikalno reorganizirani«. Mogoče si je pod to »reorganizacijo« mislil prav pakt petih velesil. Z ustanovitvijo Svetovnega sveta za mir je skušala Moskva celo ustanoviti telo, ki naj bi nadomestilo OZN. Saj so ga razglasili za višjo mednarodno ustanovo, kot so Zdrženi narodi. In kaj nam pričajo drugi postopki sovjetske vlade? Ali lahko najdemo v praksi Sovjetske zveze kakršen koli dokaz za to, da spoštuje enakopravnost in samoodločbo narodov, ki sta temeljni načeli Zdrženih narodov? Mar je potrebno navajati nešteta dejstva, ki »dokazujejo« nasprotno?

Ce torej Sovjetska zveza nima namena, s paktom petih potrditi svojo zvestobo Zdrženim narodom, potem bi tak pakt

pomenil le upostavitve posebne oblasti iznad drugih narodov in proti drugim narodom. Temelji bi na razdelitvi področij vpliva in svet bi bil razdeljen na vlada joče narode in na tiste, ki naj bi jim vladali. Manjši in slabši narodi naj bi bili le predmet politike velikih. Majhne države pa bi morale enostavno izginiti, kot baltiske države, v železicah močnejših. Sloga med velesilami bi bila dosežena na račun drugih narodov. Toda tak sporazum bi bil le začasen. Ni dvoma, da bi sporazum, zasnovan na razdelitvi vplivnih področij, neposredno vodil k novi svetovni vojni. Ali pa je tak sporazum mogoč? Mar so danes še taki časi, ko je kaj takega lahko bilo? Ali ni sama naša borba primer, da se narodi upirajo takim delitvam na vplivna področja? Narodna zvestost se je okrepila v večini dežel in nekatere nekdanj odvisne dežele so si pridobile po vojni politično samostojnost. Pri narodih, ki bi bili oškodovani s takimi diplomatskimi operacijami, kakršne si zamišlja sovjetski predlog za pakt petih, bi nujno izzvali ogorčen protest in tudi žilav odpor. Krepitev neodvisnosti malih in srednjih držav je zato neposredna krepitev miru. Aktivni borec za mir v Franciji senator Leo Hamon je zapisal v listu »La paix du monde«: »Danes predstavlja med »dvema velikima« neodvisnost tretjih dežel najmočnejši činitelj miru. Ona ne povzroča niti ne zahteva prekinitvev nikakršnega prijateljstva, ne trga nikakršnih vezi, ampak jim vnaša smisel obstoja. Nikakršna parola ni, ampak le potrditev edino pravilne politike, ko človek pravi: Za neodvisnost in za mir.«

Organizacija združenih narodov, v kateri enakopravno sodelujejo velike in majhne države, je danes največje jam-

stvo za ohranitev miru. Sovjetski predlog za pakt petih pa je naperjen prav proti njej. Kajti Zdrženi narodi so najresnejša ovira sovjetski vladi pri uresničenju njenih teženj po oblasti nad tujimi deželami. Zato je tudi dosledno preprečevala sprejetje ukrepov, ki bi omogočali Zdrženim narodom, da se uspešno upro napadalcu. Izkušnje so namreč pokazale, da je Društvo narodov doživelo neuspeh prav zaradi tega, ker je bilo brez učinkovitih sredstev za kolektivno akcijo proti agresiji. Zdrženi narodi so po korejskih izkušnjah pravilno ocenili, da je zgraditev mehanizma kolektivne varnosti osrednje vprašanje, ki ga morajo rešiti, da bodo izpolnili nade, ki jih je stavilo vanje človeštvo, željno miru. Zaupanje v mir med narodi ho mogoče vrniti tedaj, ko bo vsak narod gotov, da ne bo prepuščen sam sebi ob napadu, da ne bo postal žrtev nekaznovanega napadalca. Zadnji sklep OZN so korak k temu cilju. Čeprav je sedanj mehanizem za kolektivno varnost še ne popoln, vendar predstavlja že sedaj močno prepreko agresiji.

Iz utrjevanjem Zdrženih narodov je mogoče rešiti svet pred pogubnimi strahotami nove svetovne vojne. Pakt petih pa je atentat prav na to organizacijo in zato tudi atentat na svetovni mir.

I. T.

Od francoskega imperija do unije

Ali bo Francija obdržala svoj imperij? To vprašanje se je postavilo že leta 1940 ob kapitulaciji francoske vojske, vnovič pa po drugi svetovni vojni. Tokrat v resnejši obliki.

Kako obdržati vsa ozemlja, raztresena po vseh koncih in krajih sveta? Francoska unija obsega 32 ozemelj. To je velik problem, ki ga v okviru togega francoskega centralizma ni tako lahko rešiti. Kako rešiti bogato kolonialno dediščino? Ali tako, kakor so to izvedli Angleži s svojim Commonwealthom, ali pa poiskali samostojne rešitve? Angleški model ne bi bil prikladen za rešitev francoskega kolonialnega bogastva. Francoske prekomorske posesti so imele namreč popolnoma drug razvoj. Francoska kolonizacija ni dala tistih rezultatov kakor anglosaška. Francozi so bili v svojih kolonijah, protektoratih itd. vedno le manjšina, ki je morala ljubosumno čuvati svoje privilegije, če se je hotela sploh obdržati. Zaradi koncentracije na bližnji afriški kontinent tudi niso prišli do izraza tako močne centrifugalne sile kakor pri angleškem imperiju.

Vendar pa je izguba Sirije, Libanona in zdaj praktično tudi Indokine, nekdanj najbogatejše francoske kolonije, prislila Francoze, da so pričeli intenzivne razmišljati o usodi svojega imperija. In tako so prišli do ustave iz leta 1946, ki je položila temelje novemu francoskemu kolonialnemu sistemu. Namesto imperija so dobili unijo — »Union Française«.

Kaj predstavlja ta unija? Ali je fede-

racija, konfederacija, ali je to tretja sila? Težko je definirati to unijo. Z definicijo pa tudi ne bi prišli daleč, saj Francozi niso hoteli uresničiti unije že vnaprej z neko pravniško formulo. Britanski Commonwealth tudi nima svoje ustave niti kakih predpisov, pa vendar je sila, ki odloča o življenju 600 milijonov ljudi.

Francoska unija obsega obširna ozemlja, raztresena po vsej zemeljski obli. Zunanja velikopotezna slika, ki jo je nekoč predstavljal imperij, se je torej ohranila. Skoraj 120 milijonov prebivalcev šteje unija, od tega odpade na Francijo 41 milijonov, ostalih 80 pa na ozemlja, ki so več ali manj odvisna od metropole, Pariza. Ta unija je francoska samo po imenu, saj odpade na Francijo le 35 % skupnega prebivalstva.

Medtem ko se člani Commonwealtha stalno sestajajo in posvetujejo na periodičnih sestankih, celo brez utrjenega dnevnega reda in predsednika, da se ne bi omajal princip popolne enakopravnosti, pa unija ne pozna te forme. Res sede predstavniki prekomorskih departementov in prekomorskih ozemelj v skupščini Francoske unije v Versaillesu in celo v parlamentu odnosno svetu republike v Parizu. Ti predstavniki odločajo torej ne le o zakonih, ki se nanašajo na unijo, marveč tudi v vprašanjih, ki se nanašajo na metropolo. Toda skupščina Francoske unije je praktično brez vsake moči in le reprezentativni organ. V parlamentu odnosno svetu republike pa se njihovi glasovi popolnoma izgube. Prav v teh organih pa se odloča usoda Francije in s tem tudi unije.

Ali gre torej le za novo obliko francoskega kolonialnega sistema, prilagojeno novim razmeram? Francoska unija ni dokončna oblika. Da ima napake in da personificira voljo Francije ostati v Afriki, kjer koli se vije francoska trikolora, tega nihče ne prikriva niti ne zanika.

Svoje glavne preskušnje v Indokini ni prestala. Če bi francoske oblasti pokazale več razumevanja za rešitev kolonialnega vprašanja, potem v Indokini brez dvoma ne bi prišlo do tako dramatičnega razpleta. Francija stoji tu pred izbiro, pogoditi se z Ho Chi Minhom ali pa izročiti vso oblast Bao Daju. Med tema dvema poloma se zdaj vrti francoska politika v Indokini. Priznati vietnamskega upornika bi pomenilo toliko kot odpisati Indokino, obozročit Bao Daja pa še bolj razvneti krvavo vojno. Bao Daj ni zanesljiva karta. Razen tega nima imena, saj se je že enkrat odpovedal prestolu. Prepustiti Indokino usodi? Francija se je zagrizla in hoče vztrajati. Njena politika pa ne uživa priznanja v Aziji. Francoska politika ni elastična. Ne zna se prilagoditi novi situaciji. Metode angleške diplomacije, ki je znala po tej vojni obdržati vso Južno Azijo, pa tudi Srednji vzhod, so neprimerno bolj elastične. Angleži so v tej ali oni obliki obdržali še vse, kar so imeli. O likvidaciji starega angleškega imperija — to je, kar Churchill stalno očita laburistom — torej ni govora. Angleži so resda pokopali imperij, zato pa zgradili Commonwealth. Za sedaj so »izgubili« le Birma. Ta pa je zaradi svojega položaja na meji Kitajske, zaradi notranje nestabilnosti in stalnih gospodarskih težkoč navezana na Britanijo in njen kapital. Angleška vlada je raje žrtvovala obliko kakor pa vsebino. Zato pa je obdržala to, kar je danes bistveno: Irizišca, v nekatere primerih pa tudi oporišča. V bistvu ni torej prav nič izgubila, čeprav je lord Beverbrook obožljivi laburistični vlado, da

prodaja imperij na licitaciji! Zato Anglija nima v svojih kolonijah in dominijonih takih težav kakor Francija.

Francija je imela težave že pred vojno, n. pr. v Siriji. Da bi obvladala položaj, jo je razdelila na dve: Sirijo in Libanon (kjer žive Arabci nemuslimani). Po vojni pa je Francija s skrajno surovostjo zadušila upor na otoku Madagaskar. Evropska javnost o teh dogodkih ni bila nikoli dobro obveščena, čeprav se je o tem na široko razpravljalo v francoski skupščini. Od vseh angleških kolonij se le v Nigeriji in na Zlati obali kažejo zametki blizajočega se nemira. Toda to vrenje bolj skrbi Malana, predsednika južnoafriške vlade, kakor pa, recimo, Attleeja. Angleži so pripravljani dati obema deželama popolno avtonomijo. Za interese svojega kapitala se ne boje Francija pa se danes drži starih oblik, zato čisto zamudi pravo priliko.

Pestra je slika Francoske unije. Le-ta obsega taka ozemlja kot Alžir, ki je kot departement popolnoma izenačen s katerikoli departementom metropole, protektorata Maroko in Tunis in pa otoke in otočke Tihega oceana, ki leže stran od vseh morskih poti. Kako so Francozi razdelili svojo unijo? V okviru unije imamo prekomorske departemente (departements d'outres-mer), prekomorska ozemlja (territoires d'outres-mer), asociirane države (Etats associés) in pa protektorate. Alžir pa ima nekoliko privilegiran položaj.

Prekomorski departementi — vseh je devet, n. pr. Gaudeloupe in Martinique v Malih Antilih, Guyana v Južni Ameriki, Reunion vzhodno Madagaskarja — imajo teoretsko isti položaj kot pa francoski departementi. Vendar pa ima Pariz zadnje besedo v vseh vprašanjih. V teh oblasteh ima francoski guverner vse niti v svojih rokah. Lokalni parlament odloča le o notranjih vprašanjih.

Prav isto velja tudi za prekomorska ozemlja kot n. pr. Francosko ekvatorialno in zapadno Afriko, Comore, Novo Kaledonijo in Južnem morju, St. Pierre in Miquelon pri Novi Fundlandiji, francoska ozemlja v Somaliji, Oceaniji in Indiji.

Najvišje stoje države, nazvane Etats associés. Sem spada Indokina. Te države imajo večjo notranjo samostojnost, pravzaprav so nekakšne zvezne države, vendar si je Francija pridržala odločujočo besedo v zunanje-političnih in vojaških zadevah. V praksi pa so države Indokine, kolikor so pod upravo Bao Daja, popolnoma odvisne od francoske odnosno ameriške pomoči v denarju in orožju.

Poseben položaj pa imata oba protektorata Maroko in Tunis. Nominalno naj bi bila oblast v rokah vlade in monarha. Praktično pa je francoski generalni rezident prva in zadnja instanca.

Imamo pesnike, ne pa uradnike! Tako je nekoč izjavil visok Marokanec. V Severni Afriki, ki je od vseh francoskih prekomorskih oblasti še najbolj civilizirana, je le tenka plast fevdalcev in trgovcev, ki bi lahko prevzeli upravo v svoje roke. Toda kaj bi nastalo? Razvil bi se despotizem, ki bi ga domačini stokrat težje prenašali kakor pa »francosko suženjstvo«. Severna Afrika bi spel padla v globoki srednji vek. Vendar Francija ne drži rok križem. Francoske oblasti so spoznale, da je večja samouprava prekomorskih oblasti tudi v njihovem interesu. Ta razvoj pa je zelo počasn, saj skuša Francija hkrati zaščititi tudi privilegije svojih kolonistov.

Miran Ogrin

Berlinski marš miru

V Berlinu so od 5. do 19. tega meseca uprizorili »svetovni mladinski festival«. V svoji »ofenzivni miru« je namenila Moskva temu shodu posebno važno mesto. Pred svetom naj bi demonstiral njeno silo, kakdo trdno podporo uživa njena politika med mladino, pred domačo javnostjo pa naj bi prisotnost tuje mladine vzbudila vtis, da ima Sovjetska zveza mnogo pristaev zunaj meja. Za kraj shoda pa je bil izbran Berlin, da bi bil pred očmi Zahoda, da bi parade miru neposredno učinkovale in da bi to skrbno pripravljeno propagandno čudo, ki je stalo nad 45 milijonov mark, moralno razorožilo nemško prebivalstvo, ki si ne želi usode korejskega naroda.

Po berlinskih ulicah je zopet korakala nemška mladina, podžgana z vojaško muziko in besnečimi govori proti vojni. Korak, drža, vzkliki in petje mladine so bolj spominjali na vojnoubojske pohode Hitlerjugenda kakor pa na »marš miru«. Rjavkaste skrajce so eicer zamenjale modre, kljukaste križe na rokavih pa golobi miru. Namesto vzklikov »Heil Hitler« pa so se razlegali vzkliki Stalinu. Vendar je dal celotni festival Berlinčanom podoba nekdanjih Göbbelsovih propagandnih uprizoritev. Organizatorji iz Moskve so se prav tako poslužili fašistične tehnike v vplivanju na množice. Govori, ki so vzbujali mržnjo med mladino, resolucije z zaobljubami, parade in množično spuščanje golobov pod berlinsko nebo — to je bil »festival miru«. Sovjetska zveza je bila opevana kot miroljubni dom vsega, kar je dobrega in lepega, zahodne dežele pa so bile naslikane mladini kot svet »stro-maštva, uničenja, atomske bombe in vojne«. Toda navzlic taki upodobitvi Zahoda niso mogli zadržati več sto ti-

sočev nemških mladeničev in mladenk, da si ne bi ogledali zahodnega Berlina. Zato so pobudniki festivala sami organizirali pohod dvanajstih tisočev, ki so skušali z opekami, kamenjem in pestmi vdreti čez mejno črto v zahodni Berlin, nesoč Berlinčanom svoj »mir«. Sprovozarani spopad z zahodno policijo je organizatorjem pohoda poslužil za novo propagando o »zločinskem nasilju« na Zahodu, ki jim je bila potrebna, da bi mladini, ki je obiskala zahodni Berlin, zbrisali iz spomina njene osebnostne vtise. Ranjene mladince, ki so jih žrtvovali za svoj propagandni uspeh, so razglasili za »eroje miru« in jih odlikovali s posebnimi medaljami kot »zmagovalce zahodnega Berlina«.

Mladini so skušali na festivalu vcepiti duha sovraštva in napraviti iz nje poslušno orodje novega gospodarja. Z odkritjem spomenika Stalinu »osvoboditelju« se je začel festival, končal pa se je z zaprisego Stalinu »nosilcu miru«. Poseben dan so določili za dan »Stalinovega poziva«. Na balonih so spustili v zrak ogromno sliko Stalina. Ponoči so jo osvetljevali z žarometi, da jo je zrla mladina v nebo kot nadzemsko prikazen, obdano z božanskim sijem. Podoba je bila, da je bil festival bolj posvečen Stalinu kot miru. Posebno Pieck, Grottewohl in Ulbricht so si prizadevali ustoličiti Nemcem novega fuhrerja. Zahvaljevali so se mu za »osvoboditev izpod fašizma« in ga imenovali »najboljšega prijatelja nemškega naroda«. Toda še so med živimi Berlinčani, ki so videli na ulicah svojega mesta Vjačeslava Molotova v družbi Ribbentropa in Keitla, in mnogim tudi sedanje poveljevanje Stalina še ni moglo zbrisati iz spomina dogodkov pred dvanajsetimi leti, ko je bila 19. av-

gusta — prav na dan zaključka mladinskega festivala — podpisana trgovinska pogodba med Hitlerjevo Nemčijo in Sovjetsko zvezo ter štiri dni pozneje tudi prijateljska pogodba. Takrat se je Stalin v Kremlju prisrčno rokoval z Ribbentropom in nazdravljaj Hitlerju: »Dobro vem, kako nemški narod ljubi svojega fuhrerja. Pijem na njegovo zdravje.« Stalin je danes brez tekmece in Nemci brez fuhrerja, toda kdor koli bi se jim vsilil za novega, njegova usoda ne bo drugačna od prejšnjega.

Nemška mladina je bila že enkrat žrtev fanatizma in slepe pokorščine človeku, ki jo je uporabil za svoje vojne pustolovščine. Mladina je sprejemljiva za vtise in jo je lahko usmeriti v določen način mišljenja, vsiliti ji celo laž za resnico. Toda tisti, ki jo vzgajajo tako, jemljejo nase krivdo za najhujši zločin nad človekom. Zločin današnjih vodnikov nemške mladine je še hujši od nekdanjih, ki so mladini odkrito budili pohlep po osvajanju, kajti ti oblačijo svojo voščjo dušo v jagnjetovo kožo. Upajo, da bodo z novimi mamili zopet pridobili nemško mladino za stare cilje. Vendar je bila »mirovna parada« v Berlinu tako zrezirana, bila je tako popoln obrazec sovjetskega sistema v miniataturi, da so morali mnogi udeleženci in gledalci mladinskega festivala posumiti v kominfornistični svet fantazije, skjer pomeni mir vojno, kjer vsi narodi obožujejo Stalina, kjer rusko moštvo zmerno zmaguje, kakor je zapisal nek tuj časnika.

Mladinski festival v Berlinu je bil sredstvo psihološke vojne, ki so jo izumili fašisti in ki jo nadaljujejo novi kandidati za ta naslov.

T.

17. avgust

V Kesongu zasleda mešan podoba, ki so ga ustvarili zato, da bi rešili vprašanje razmejitvene črte. O sestankih podobnosti ne bodo obdelani poročila. Voda britanske delegacije Stokes je objavila stano anglo-irskih pogajanj o vprašanju petroleja; trdi, da je njegova ponudba najboljša, kar bi jih lahko napravili. In da je v skladu s iranskim zakonom o podpiranju petrolejske industrije. Teheranski radlo pa je javilo, da Stokesovi predloži niso sprejemljivi, ker britanski kapitalisti ne nameravajo priznati težnj Iranu, da bi se osvojevali imperialistične jarmae. Varnostni svet OZN razpravlja o predlogu ZDA, Velike Britanije in Francije, naj Egipt neha ovirati izraeli ladski promet skozi Suezki prekop. Jugoslovanska delegacija je v načelu soglasna s predlogom. Egipt in Irak na sta proti njemu. V Pekingu je bila obsejna skupina tujih državljani, ki je pripravljala atentat na Mao Ce Tungu. V obtožnici je rečeno, da je zaroto organiziral polkovnik Barrett, bivši ameriški vojaški ataše pri Čangajškovi vladi. Zunanje ministvo ZDA pa to zanika. Senatska komisija za zunanje zadeve ZDA je odobrila resolucijo o prenehanju ojnega stanja v Nemčiji, ki jo je 27. junija odobrila predstavniška zbornica.

18. avgust

Britanski delegaciji v Teheranu so izročili odgovor iranske vlade na Stokesov načrt. Odgovor zavrača glavne točke angleškega predloga, zahteva pa nadaljevanje pogajanj. Poljska je sprejela vabilo ameriške vlade, naj se udeleži konferenca za sklenitev mirovne pogodbe s Japonsko. Objavljeno so prvi podatki o japonsko-ameriški varnostni pogodbi, ki bo podpisana hkrati s mirovno pogodbo. V Hamburgu so ustanovili novo fašistično organizacijo, ki se imenuje »Nemski bramborci« in je razširjena po vsem zahodnememskem ozemlju. Začel se je proces proti desetim osebam, ki so obtožene sodelovanja v priporu Jordana kralja Abdalaha. Dva obtožena seditelj odsojnost, ker sta zbežala v Egipt.

19. avgust

Predsednik severnokorejske vlade Kim Ir Sen je dejal, da bodo čede Zdrženega poveljstva uničena, če bodo prekinjena pogajanja v Kesongu. Kitajci in Severni Korejci so obdržali oroženo silo OZN, da so kršile nevtralnost področja okoli Keosona. Indijski tisk razja ameriško izjavo, da bodo v San Franciscu samo podpisali mirovno pogodbo z Japonsko, ne pa razpravljali o njej. Indija nasprotuje odlaganju rešitve vprašanja Formoze, postaviti treh japonskih otokov pod protektorat OZN s ameriško pravno ter doleham, ki omožabao ameriškim četam, da bodo se napred nastala s Japonskem. Indijski notranji minister je izjavil, da so od 1. avgusta aretirali v Indiji 1894 oseb, obtoženih za prevarniško dejavnost; med zaprtimi je 1421 članov KP Indije.

20. avgust

Predsednik ZDA Truman je predložil ameriškim Kongresu poslancem, v kateri odzračarja na nedavni sklen Predstila Vrhovnega svetja ZSSR in na pismo Svernika. Pojavila se je podoba, da izra sovjetski istalni ne audita zagotovila, da bo prišlo do sprememb v napadani politiki Sovjetske zveze, in zahteva od sovjetske vlade dokaze, da res želi mir. Delegacija OZN v Kesongu je sporočila, da so na preskavi v zvezi z incidentom na nevtralnem področju Keosona gotovili, da so kitajskega vojaka ubili nemarni ameriški vojaški delegacija OZN je izjavila, da namerava Grčija postaviti svojo kandidaturu v Varnostnem svetu po preteku dveletnega roka Jugoslavije. V Nalroblju v Keniji se je začela konferenca za obrambo afriške celine. Udeležujejo se je predstavniki Velike Britanije, Francije, Belgije, Portugalske, Italije, Južne Afrike in Južne Rodesije, ZDA pa so poslale opazovalce.

21. avgust

Severnokorejski general Nam Il je dejal, da je odzovor admirala Jeya v zvezi z incidentom nezadovoljiv, in protestiral proti »ponovni kršitvi nevtralnega področja, češ da je neko letalo sil OZN obstrlevalo kitajski avtomobil s belo zastavo v bližini Kesonga. Seja Varnostnega sveta OZN, na kateri bi morali glasovati o ukinitvi omejitve na plovo, na bi Sueskem prekopu, je odložena na zahtevo Turčije. Predstavniki egiptovske carinske uprave so sporočili, da bo Egipt omilil ukrepe za prežled ladil, ki potujejo skozi Suezki prekop. Češkoslovanska vlada je sprejela povabilo na udeležbo na mirovni konferenci z Japonsko. Doslej je povabilo sprejelo 33 držav.

22. avgust

Britanska delegacija je prekinila pogajanja v Teheranu, ker je iranska vlada zavrnila njeno ponudbo, da bi abadanški rafinerijo vodil angleški generalni direktor. Obnovila so se pogajanja med ZSSR in ZDA o izplačilu sovjetskega dolga Zdrženim državam za blago in usluge, storjene med drugo svetovno vojno. ZDA so ocenile sovjetski dolg na 500 milijonov dolarjev, ZSSR pa na 240 milijonov. V Utrichpu se je začela konferenca 14 evropskih držav socialističnih vprašanj, ki jo je priredil evropski biro OZN. Predsednik pakistanske vlade Ljajakat Ali Kan je obtožil Zdržene narode, da sedijo prekrižanih rok v zvezi z vprašanjem Kasimira. Dejal je, da bodo odgovorni Indija in Zdrženi narodi, če bo prekrsen mir na indijskem polotoku.

23. avgust

Kitajci in Severnokorejski so prekinili razgovore v Kesongu. Kot izgovor so navedli »območanje Keosona s letali Zdrženega poveljstva, da gre za pritisk, da bi Zdrženo poveljstvo sprejelo 38. vzporednik kot razmejitveno črto, in da se je vedno možnost za nadaljevanje pogajanj. Harriman, Trumanov odposlanec v Iranu, upa, da se bodo v kratkem nadaljevala pogajanja med Iranom in Veliko Britanijo. Iranski parlament, ki je odobril resolucijo, ki je hkrati pripovedi nadaljevanje razgovorov. Odbor za kolektivne ukrepe OZN je sprejel načelo političnih sankcij, ki bi jih OZN lahko priploročila proti silernemu napadalcu; sankcije vsebujejo med drugim prekinitev diplomatskih odnosov in izključitev napadalca iz OZN, razen tega pa ne bodo priznane nasilne omejitve sprememb. Zunanje ministvo ELR je sporočilo Donavski komisiji, da bo jugoslovanska vlada izdelala ob upoštevanju Donavake konvencije svoja pravila za plovbo po Donavi.

Letos 10. maja je izšel v »Tvorbi«, reviji Centralnega komiteja KPC za kulturna in politična vprašanja, članek ministra za notranje zadeve in člana Centralnega komiteja KPC Vlacava Noseka. O političnem profilu dr. Edvarda Beneša. Nosek prikazuje Beneša kot najčvejšega sovražnika češkega in slovaškega ljudstva, kot človeka, »povezanega s reakcionarnimi krogi na življenju in smrti«.

Takšna ocena Beneševе vloge v zgodovini Češkoslovške je nova in je popolnoma nasprotna dosedanjemu stališču Centralnega komiteja KPC, pa tudi stališču njemu nadrejenih v Moskvi. Dokler je Beneš živel, so mu sedanjí voditelji Češkoslovške vedno peli slavo, dobri dve leti in pol po njegovi smrti pa hočejo prikazati njegovo delovanje kot najbolj črno stran v zgodovini svojih narodov.

Zanimivo je ogledati si poglavitve sedanje očitke na račun Beneša in jih primerjati z nekdanjimi ocenami, ki so bile prav nasprotnе.

Prva Nosekova obtožba je taka: »Če poskušamo prikazati politični profil dr. Beneša, bomo šli predvsem od njegove politične koncepcije, ki ni bila napredna, ampak, nasprotno, protisovjetska in protikomunistična. Okrog dr. Beneša so našli širili pravilice, da je bil prijatelj Sovjetske zveze. Toda on to nikoli ni bil... Bil je vedno proti Veliki oktobrski socialistični revoluciji in je neprestano čakal padec sovjetske oblasti«.

Poglejmo, kaj so trdili o njem pred nekaj leti. V Državni zalogi politična literatura v Moskvi iz leta 1947. »Zgodovina Češke v uredništvu akademika V. I. Pičeta. V tej knjigi pravijo o zunanji politiki CSR v prvih letih njenega obstoja, da je bila tedaj na oblasti reakcionarna kila pod vodstvom agrarcev, nacionalnih demokratov in nekaterih drugih članov »petice«, ki je bila tesno povezana z imperialističnimi krogi Antante in ki je hotela spremeniti CSR v odskočno desko protisovjetske politike«.

»Toda,« nadaljuje pisec, »na čelu ministarstva za zunanje zadeve je bil dr. Beneš, in to od osnovanja CSR pa do 1935. leta, ko je bil izvoljen za predsednika republike. Njegovo zunanje politično stališče se je v znatni meri razlikovalo od protidemokratskega in protisovjetskega stališča voditeljev »petice«; zanj je bilo značilno, da od začetka dvajsetih let pravilno razumevanje vloge in pomena Sovjetske Rusije kot najčvejšega prijatelja miru trdilo, da se je Beneš prizadeval za upoštevanje sodelovanja in normalnih odnosov z njo, obenem s hrantivjo tesne zveze s Francijo«.

»Neprestano pričakovanje padca sovjetske oblasti« ali pa »že od dvajsetih let pravilno razumevanje vloge Sovjetske Rusije« je menda očitno nasprotje. Toda podimo dalje.

Nosek piše: »Dr. Beneš se ni nič spremenil v svojem protisovjetskem stališču, ko je zaradi nujnosti in pod pritiskom položaja leta 1935. leta odstopoval v Moskvo zaradi sklenitve češkoslovsko-sovjetske pogodbe o prijateljstvu«.

Pri tem Nosek ne omenja nekaterih stvari, ki jih pripisuje Benešu »Zgodovina diplomacije, ki je izšla 1944. leta v Moskvi v uredništvu P. Potemkina, akademika in pomočnika zunanjega ministra, in ki jo imamo tudi v slovenskem prevodu. Pisec »Zgodovine diplomacije« trdi, da se je Beneš že na Lokarski konferenci 1923. leta, na kateri se je pretresalo vprašanje garancije pogodbe zahodnih velelil in nekaterih malih držav, med njimi tudi CSR, Nemčijo, za zagotovitev miru v Evropi, zavzemal za to, naj bi se CSR zblizala tudi s Sovjetsko zvezo. Po pisanju Potemkina je tudi sklenitvi francosko-sovjetske pogodbe o vzajemni pomoči 2. maja 1935. leta do neke mere pripomogel Beneš, ker je videl v tej pogodbi največje jamstvo varnosti za svojo državo. Pogodba med CSR in ZSSR, ki je bila sklenjena dva tedna kasneje, se po pisanju Potemkina lahko razume samo kot logična dopolnitev francosko-sovjetske pogodbe«.

Menda so te trditve sovjetskih piscev tudi nasprotne Nosekovi trditvi o Beneševem »protisovjetskem stališču« 1935. leta. Nosek pravi dalje: »V svoji protisovjetski politiki je šel dr. Beneš čisto dalje. Ni bil nikakršen protihitlerjski in protifašistični borec, o čemer priča njegovo stališče v dobi münchenske krize in po njej... Dobro je poznal načrte zahodnih imperialistov; vedel je, da hočejo irtrovati Češkoslovško Hitlerju, da bi Hitler šel za to nagrado«.

Gverilsko gibanje na Kitajskem

Mao Ce Tungov režim se bori z velikimi notranjimi težavami. Kitajska, ki je od nekdanj znanja po tem, da umre v njej letno povprečno 10 milijonov ljudi od lakote, je po dolgoletni državljanski vojni in japonski okupaciji razrušena. V dveh letih — tako dolgo je, kar je bila Kitajska razglašena za ljudsko republiko — Mao Ce Tungov režim stanja ni mogel kdo ve kaj izboljšati. Posebno ne, ker je izbral nove vojne pohode, namesto da bi vložil vse sile za obnovo, in če je odrezan od tistih držav na svetu, ki bi zaradi svojega visokega gospodarskega razvoja lahko dobavljale Kitajski potrebne industrijske izdelke, hkrati pa bile odjemalce za njene surovine. Kitajska je odrezana od svoje najbližje in najnaravnnejše industrijske baze — Japonske, odrezana je tudi od Amerike in vseh zahodnoevropskih, industrijsko visoko razvitih držav. Ruska »socialistična pomoč« pa je slabša od običajnega kapitalističnega trgovanja in se Kitajska ob njej ne bo mogla razvijati.

Razen gospodarskih pa tarejo Mao Ce Tungov režim tudi politične težave, posebno v južnih kitajskih pokrajinah, od koder prihajajo neprestano glasovi o oboževanju obračunavanju kitajske vojske z gverilci.

Mnenja o moči gverilskega gibanja so različna. Dr. Clang, Čangkajskov zastopnik v Varnostnem svetu, trdi, da šteje gverilsko gibanje proti Mao Ce Tungovi oblasti 1.600.000 ljudi. Ameriški vojaški strokovnjaki ga cenijo na okrog 600.000 mož. Angleški general-stevenik Littlejohn, dober poznavalec predvojnega in sedanje Kitajske, pa je pred kratkim napisal članek v reviji »International Affairs«, v katerem trdi: »Šlišijo se govorice o nekih 400.000 nacionalističnih gverilcih, ki se bojujejo na Kitajskem. Osebnost sem prepričan, da je to izmišljeno.« V celoti pa ta trditve ne bo držala. Originalna kitajski viri govore namreč drugače.

Letos januarja je javila pekinška agencija »Nova Kitajska«, da so bile »mnoge enote protibanditskih čet v provinci Kwangsi pohvaljene, ker so uničile 43.699 banditov. Ena teh enot, ki je operirala na področju Nanking — Linčou v bližnji indokitajske meje, je bila posebno pohvaljena, ker ji je uspelo uničiti 20.769 banditov.« Medtem ko iz severnih pokrajin ni poročil o gverilski dejavnosti, so tako poročila posebno pogosta iz pokrajin južno od Jangceja.

Nova podoba Edvarda Beneša

proti Sovjetski zvezi. In dr. Beneš je tej igri svetovnega imperializma žrtvoval Češkoslovško...«

»Zgodovina diplomacije« prikazuje vlogo Beneša v razdobju fašističnega napada na Češkoslovško v presel drugadnji podobi. Po pisanju Potemkina si je Beneš neposredno pred münchenskim sporazumom 1938. leta na razne načine prizadeval, da bi le še pridobil za podporo pri obrambi neodvisnosti CSR vsaj nekatere člane francoske vlade, čeprav je ta vlada v celoti kršila zavezniško pogodbo. Dalje piše v tej knjigi, da je bila za popuščanje pred Hitlerjevimi zahtevami edino češka kmečka stranka na čelu s Hodžem, tedanjim predsednikom vlade, Beneš pa da je oktobra 1938. leta dal ostavko na položaj predsednika republike, ker se ni strinjal s politiko popuščanja. V »Zgodovini Češke« je še posebej poudarjeno, da je Beneš odšel v tujino zato, ker ni hotel priznati münchenskega sporazuma. V notii Informacijskega SSRSS je zapisano, da je »Zgodovina« februarja 1948. leta piše, da sta bili veliki Velike Britanije in Francije neizprosni kljub pozivom češkoslovškega vodstva, naj spremeni svoje stališče, in da je prišlo na münchenskem posvetovanju do sramotne transakcije med Hitlerjem, Chamberlainom, Mussolinijem in Daladierjem, po kateri je bila usoda Češkoslovške zapetena, ne da bi Češkoslovška pri tem sodelovala. O »žrtvovanju Češkoslovške« nemškimi fašisti na strani Beneša torej nikjer ne govorijo. Pač pa opisujejo v »Zgodovini diplomacije« na prav dramatičen način, kako je Hitler med svojim govorom 28. septembra 1938. leta v Berlinu zagrozil Češkoslovskiji in kako je potem, ko je besno napadel tudi predsednika Beneša, »soporna dvorana Sveta palaca odmevala od divjih vriskov, ponorele drhali: »Na vesala z njimi! Na vesala!«

Nosek nadaljuje svoje trditve takole: »V prvih vojnih letih je dr. Beneš nadaljeval svojo protisovjetsko politiko popolnoma odkrito. Hotel je za vsako ceno ohraniti kapitalistično Češkoslovško za svoj razred in za načrte zahodnih imperialistov«.

O Beneševem »odkritju protisovjetski politiki« v prvih letih vojne so včasih pisali drugače. Za primer vzemimo »Zgodovino Češke«. Tam stoji, da sta sicer predsednik Beneš in češkoslovška vlada v Londonu v začetku vojne pod vplivom proangleškega razpoloženja zagovarjala stališče čakanja — toda takoj po napadu hitlerjevske Nemčije na Sovjetsko zvezo je začel predsednik Beneš s sovjetsko vlado v pogajanja, ki so se končala 18. julija 1941. leta s sporazumom o izmenjavi poslanikov, o soglasnih akcijah v vojni proti Nemčiji in o ustanovitvi nacionalnih češkoslovških vojnih emot na ozemlju Sovjetske zveze.

»Odkritja protisovjetske politike« in »stališče čakanja« v prvih vojnih letih pa menda le ni popolnoma isto?

Nosek v svojem članku tudi ne omenja, da je Beneš 1941. leta sklenil s sovjetsko vlado pogodbo o vzajemni pomoči in akcijah. Pač pa trdi v zvezi s sklenitvijo mirove pogodbe o sodelovanju med Češkoslovško in Sovjetsko zvezo decembra 1943. leta ob priključitvi Beneševga obiska v Moskvi, da je Beneš ta obisk neprestano zavlačeval in da je odločeval tja šele na močan pritisk poštenih čeških in slovaških ljudi. Tudi ta dogodek opisuje »Zgodovina Češke« malo drugače. V zvezi s sklenitvijo mirove pogodbe Beneša namreč piše, da je bila prav zasluha voditeljev češkega in slovaškega naroda v tem, da so pravilno razumeli in ocenili vlogo Sovjetske zveze v boju proti fašističnim napadalcem.

Tudi Benešev politiko po vojni opisuje Nosek kot »vseokoli sovražno koristim češkega in slovaškega ljudstva. Po Nosekovih trditvah je Beneš pomagal strankam reakcije v boju proti nacionalizaciji velikih podjetij in bank, se dogovarjal s dvajsetimi ministri, da bodo pobegnili februarja 1948. leta iz Gottwaldove vlade, ovrta nato sprejem Ustave CSR itd.

Po drugi strani pa so voditelji češkoslovške Komunistične partije vsa leta po vojni temo sodelovanja z Benešem in ga vedno prikazovali ljudem kot poslednega bora za »zgraditev avtoritete in demokracije Češkoslovške republike. Tako so se na primer ob vseh njegovih rojstnih dnevih pojavljali v »Rude pravu« in drugih partijskih listih dolgi članki, v katerih so odzračarali njegovo osebnost, v VIII. partijskega kongresa marca 1946. leta so mu med burnim ploskanjem poslali pozdravno brožurko, na Ustavodajni skupščini so ga 19. junija 1946. leta soglasno izvolili za predsednika republike. Zapotocky mu je tedaj v šestih obiljubljeno zaupanje, v Pragi so mu priredili navdušene manifestacije itd. itd.

Nosekov članek se zaključuje takole: »Ker so se mu zrušili načrti za ohranitev kapitalizma v CSR, kakor tudi načrti protisovjetske politike, se je dr. Beneš 1948. leta zavedel, da je njegova koncepcija bankrotirala pod udarci našega naroda, ki ga vodi Komunistična partija. Ta politični in ideološki padec sta povzročila tudi njegov še hitrejši fizični konec. Po zmagi našega naroda nad reakcijo je dr. Beneš videl, da nima več za kaj živeti.«

Tako torej piše Nosek danes. Ob Beneševi smrti so govorili drugače. Clement Gottwald, predsednik republike in predsednik KPC, je dejal v govoru, ki je bil objavljen 4. septembra 1948. leta v »Rude pravu«: »Z dr. Benešem odhaja ena najpomembnejših oseb naše nove zgodovine. Naš narod visoko ceni njegove zasluge v osvobodilnem boju ter v graditvi češkoslovške države in jih ne bo nikoli pozabil...«

Antonin Zapotocky, predsednik vlade in član CK KPC, je tedaj dejal v govoru, ki je bil objavljen dan kasneje v istem časopisu:

»Umrli je zvesti sin naše dežele; človek, ki je v popolnem skladu s svojim prepričanjem posvetil vse svoje življenje in svoje velike sposobnosti češkoslovskemu narodu; državnik, ki je od samega rojstva naše republike sodeloval v njeni graditvi; napreden človek, ki je med drugo svetovno vojno, ko se je bilo treba boriti proti izdatnim fašističnim reakcijam za ponovno pridobitev naše narodne neodvisnosti, znal našti svoje pravo mesto v času, ko so mnogi omahovali...«

Sam Vlacav Nosek, pisec sedanje obsojbe, pa je tedaj dejal:

»Zavedam se težke izgube, ker som dr. Beneša bolje spoznal v dobi najinega uspešnega sodelovanja v inozemstvu in v osvobodilni četli kot človeka in državnika v boju za obnovo CSR in za zgraditev ljudske demokracije države...«

Postavlja se vprašanje: Kje je vzrok za prevrta v oceni Edvarda Beneša za sto osemdeset stopenj? Iz kakšnih namenov sedaj taka gonja proti spominu na Beneša, da n. pr. predsedstvo CK KPC v odluku o spremembah v šolskih učbenikih, ki je bil objavljen letos 17. junija v »Rude pravu«, pravi med drugim, da je treba »odkriti razkrinkati buržoazno protinardno in protisovjetsko politiko nekdanjih vlad in prikazati pravi reakcionarni obraz dr. Beneša?«

Niti Nosek niti Centralni komite KPC niti njihovi komandanti v Moskvi ne mislijo, da bi bilo treba objasniti vzroke za take spremembe, čeprav jo dobro vidi sleherni državljan Češkoslovške. Ali pa se morda zavedajo, da se to sploh ne da? Vendar pa se da slutiti, kakšno je za sedaj preobrata, Češko in slovaško ljudstvo se upira osvajanju sovjetski politiki in hlapčevanju Moskvi; to ljudstvo noče, da bi bila njegova domovina s povečanom planom v teži industriji spet za veliko orožno moskovskim osvajačem, kakor je nekoč morala služiti Hitlerjevemu vojnemu stroju. Odpor množic dokazujejo pogoste čitke v Partiji, zapiranja visokih državnih in partijskih funkcionarjev, kot n. pr. Clementisa, Svermove, Slinga, nekaterih španskih borcev, udeležencev slovaškega partizanskega gibanja in še mnogih drugih. Odpor ljudstva dokazujejo n. pr. pogoste nesreče in sabotaže na železnih, o katerih je dejal letos maja Joseph Frank, namestnik generalnega sekretarja KPC, da so mnogo večje kakor so bile leta 1937. da povzročajo škodo narodnemu gospodarstvu in da so vzroki zanje v popuščanju delovne morale železničarjev in v slabem delu železniškega vodstva ter partijskih in sindikalnih organizacij. Primerov odpora je še dosti.

Če hoče vodstvo Češkoslovške doseči, da bo njegovo ljudstvo pokorno tlačnilo tujcem, potem mora zatrei v njem ljubezen do domovine. Pri tem pa so mu na poti tudi Beneševa izročila. Ne trdimo,

je mudil med svojim potovanjem po Ameriki, »da bo kitajski narod z revolucijo zrušil komunistični režim. Južna Kitajska bo tista, ki bo dala vodilne ljudi in glavno oporo pri vstaji.« Še bolj značilno pa je Edenovo mišljenje, da upor ne bo pomenil obnove Čangkajske vlade, ampak bodo na čelu upora »nove sile«. Iz te Edenove izjave zveni spoznanje, da je restavracija osvraženega Čangkajskega korumpiranega režima popolnoma nemogoča. Kdo naj bi bil ta nova sila, Eden ni podrobneje razložil.

Medtem ko vodilni politični krogi v ZDA nočejo priznati Mao Ce Tungove Kitajske in utrjujejo politiko svojih pozicij na Tihem oceanu ter pred vrati Kitajske, kar je morda tudi precej pripomoglo, da se je Mao Ce Tungov režim znašel v tako trdnem objemu s Kremljem, so v Londonu med laburističnimi krogi drugačnega mnenja. Ze priznanje Mao Ce Tungove vlade (seveda še preden je začela svoj imperialistični pohod na Južno Korejo) je izražalo željo po trgovskih in političnih stikih z novim kitajskim režimom.

Pred nekaj dnevi je ugledna angleška revija »New Statesman and Nation« ostro napadla ameriško politiko in zapisala: »Novi ameriški finančni zakon, o katerem razpravljajo v Kongresu, predvideva močno povečanje vojaške pomoči Čangkajsku in tako še naprej podpira Formozo kot strateško bazo DZA na Pacifiku. Lahko predvidavamo, da v Pentagonu sploh niso resno razpravljali o angleških predlogih za sporazum s Kitajsko.« Primerjava prej omenjene Edenove izjave v San Franciscu s tem stališčem pokaže, da angleški konservativci nihajo med ameriškim odklonilnim stališčem do Mao Ce Tunga ter med oficilnim stališčem angleške vlade, ki je za primeren sporazum z njim. O kakih novih silah med odporniškim gibanjem proti sedanjemu kitajskemu režimu namreč doslej ni bilo nobenih sporočil in zato najbrž tudi ne morejo biti pomembne.

Gverilsko gibanje na Kitajskem je doslej živelo ob Čangkajskovi opori, ta pa ob ameriški pomoči. Razvija pa se nedvomno tudi na račun in napak Mao Ce Tungovega režima, ki je pogal Kitajce v vojno avanturo na Koreji in odprl vrata Kremlju. S tem zapravlja seveda težko priborjeno kitajsko samostojnost. Ti dve vprašanji — ameriški odnos do Mao Ce Tunga in Mao Ce Tungov odnos do Kremlja — sta morda tudi odločilni za obstoj ali nadaljnji razvoj gverilkega gibanja. R. Rigi

da je bila Beneševa politika v vsakem pogledu napredna; vsekakor bi se dale najti v njej tudi nazadnjaške, slabe strani in napake. Nekaj pa vendarle drži: da je Beneš bil tisti, ki je imel nedvomno zasluge za osvoboditev izpod jarma Avstro-ogrške in za ustvaritev Češkoslovške republike, kar mu priznava tudi »Zgodovina Češke«; da je bil za zagotovitev varnosti Češkoslovške pred hitlerjevskimi osvajalci; da je bil na strani zaveznikov v drugi svetovni vojni proti največjemu sovražniku napredka in svobode narodov, nemškemu fašizmu. Danes je Češkoslovška zopet zasužnjena. V današnjem odporu češkega in slovaškega ljudstva proti novim podjarmiljevalcem in proti njihovim hlapcem v svoji četli pa izročila Beneševе politike za zagotovitev nacionalne svobode vendarle nekaj pomočijo. Zato pa današnje vodstvo CSR hoče za vsako ceno prikazati Beneša kot skrajnega reakcionarja, ne pa da bi dalo stvarno oceno njegovih, tako dobrih kakor tudi slabih strani.

Značilen odlok

Pred kratkim je objavil radio Moskva odlok Prezidija Vrhovnega svetja ZSSR o ukinitvi praznika 22. januarja, dneva spomina na Vladimirja Iljiča Lenina in na žrtve revolucije 1905. leta. Da bi bil odlok čim bolj prepričljiv utemeljen, je dodal kremeljski razlagalet, da je bil izdan »na željo velikega števila delovnih ljudi, ki so bili mnenja, da praznovanje tega dneva ni v skladu z dogodkom, ki ga označuje...«

Odlok nas ni presenetil, saj je povsem v skladu s politiko njegovih tvorcev. Je pa zelo značilen. Lenin je umrl 21. januarja 1924. leta. Vsako leto so 22. januar posvetili njegovemu spomnu. Vedno je bil ta praznik »v skladu z dogodkom«. Zdej pa ni več.

Vsaka stvar ima svoj vzrok. Tudi na novo odkrita »neskladnost« ga ima. Lenin je ustanovil boljševiško Partijo; bil je na čelu treh revolucij, ki so prinesle svobodo delavcem in kmetom; utrl je pot k socializmu; poučil je delavce in zatirane narode drugih dežel, kako se je treba boriti za osvoboditev. Vedno se je boril proti vsem, ki so poskušali resnico izkriviti in zapeljati delavsko gibanje na napačno pot. Eden takih je bil Stalin. Ze za časa Lenineve boleznii se je prizadeval na vse kriplje, da bi ga izrinil iz političnega življenja, da bi si sam prigrabil oblast. Lenin je zato napisal oporoko XIII. kongresu Partije. V njej med drugim stoji:

»Ko je postal tovariš Stalin generalni sekretar, je strnil v svojih rokah ogromno oblast, in nisem prepričan, da bi on znal uporabiti to oblast z zadostno pažnjo... Stalin je preveč grob in te napake, ki je v naših medsebojnih odnosih med komunisti povsem znosna, ni mogoče prenašati pri generalnem sekretarju. Zato predlagam tovarišem, naj razmislijo, kako bi Stalina s tega mesta odstavili in imenovali na njegovo mesto drugega človeka... ki bi namreč bil bolj strpljiv, bolj lojalen, bolj ljubezljiv, bolj pazljiv do tovarišev, ki bi bil manj muhast...«

Stalin se seveda ni mogel takoj odkriti upreti Leninovim načelom. Prevelik ugled je užival Lenin pri ljudstvu. Zato je v začetku prikril svoj pohlep po oblasti z gromovitim proslavljanjem Lenina. Zato je tudi na II. kongresu sovjetov nekaj dni po Leninovi smrti v imenu Partije svečano prisegel, da bo častno izpolnjeval vse Leninove zapovedi; o tem, da je treba ohraniti čist visoki naziv člana Partije, o čuvanju in krepitvi diktature proletariata, o prostovoljni zvezi in bratskem sodelovanju med narodi v okviru Zveze sovjetov, o okrepitvi in razširitvi zveze delovnega ljudstva vsega sveta, in še mnoge druge. Z druge strani pa je Stalin poskrbel, da Leninova oporoka XIII. kongresu Partije ne bi prišla preveč v javnost, je storil na skrivaj vse, da se ne bi izvršila. Drugega za drugim je izrinil iz svoje okolice vse, ki so jo poskušali uresničiti.

Leta so tekla in vedno več je bilo dokazov, da so bili Leninovi pomisleki o Stalinu pravilni. V dvajsetih letih so v uradni propagandi še imenovali Stalina »najboljšega Leninevega učenca«. V tridesetih letih sta bila Lenin in Stalin »dva velikana enake moči«. V štiridesetih letih je postal Stalin »genialni vodja, modri učitelj, ljubljeni oče in velik graditelj komunizma«. Lenin pa je bil potisnjen že bolj v ozadje. Tudi dan spomina na Lenina so izkoristili vsako leto bolj za hvalnice Stalinu. Leta 1951 pa je postal Stalin (po pisanju časopisa Kolhoz) »človek, Bog in vseмирj, praznovanje spomina na Lenina in na žrtve revolucije pa ni več »v skladu z dogodkom«.

Tako je torej stvar počasi dozorevala in se sedaj zgodilo tisto, kar je bilo pričakovati. Nasprotja med Leninovimi izpodbijanimi Stalinovimi prisegami in njihovimi izpolnjevanji z ene strani ter Stalinovimi ostvaritvami z druge strani je bodejo v oči. Namesto čistega naziva člana Partije — vzgajanje komunistov v pokornosti in klečeplastu; namesto diktature proletariata — vladajoča kasta na prestolu; namesto bratskega sodelovanja med narodi Zveze — razganjanje in iztrebljanje celi narodi v sovjetski državi; namesto zveze delovnega ljudstva vsega sveta — moskovski bič nad drugimi zasužnjenimi deželami itd. itd.

Leninov rojstni dan so praznovali 1920. leta na skromen način, v najokžnem krogu. Pedeseti, šestdeseti in sedemdeseti rojstni dan Stalina pa so proslavljali po vsej deželi z velikimi svečanostmi. Toda vse te hvalnice ne zadovoljuje več Stalina in njegovih pajdašev. Po njihovem mnenju ljudje še niso dovolj pozabili na Lenina. Treba je Lenina potisniti še bolj v senco pozabe, da bi se sovjetskim državljanom še močneje bleščalo od sveta Stalinovega sonca in da bi v svoji zaslepljenosti še manj videli resnico današnjosti. Zato je prišlo do odluka. Z.

SOCIALISTIČNO GIBANJE V SLOVENIJI (1869-1920)

Ob izidu V. knjige Zgodovinskega arhiva KPJ

V peti knjigi Zgodovinskega arhiva Komunistične partije Jugoslavije je zbrano bogato gradivo iz socialnodemokratskega razdobja delavskega gibanja v Sloveniji (1869-1920). Prvi v zborniku priloženi dokument so »Pravila ljubljanskega delavskega izobraževalnega društva (Slovenska lica)« — prve matice socialističnega gibanja med Slovenci, ki so bila vložena v potrdilo kranjski deželni vladi 8. decembra 1869, odobrena pa so bila 13. januarja 1870. Iz začetnega obdobja delavskega gibanja pri nas, ki obsega čas do hainfeldskega kongresa 1. 1888/1889, ko delavske organizacije še niso prerasle lokalnega okvira Ljubljane, niti ni še bilo delavskega tiska ne na razpolago drugih dokumentov.

Za naslednje obdobje do ustanovnega kongresa JSDS leta 1896 je v priloženem gradivu podana važnejša politična problematika in pa smernice. Tretje obdobje obsega kongres in sledenč deset rednih strankinih zborov, četrto in zadnje obdobje pa vojno in prevratno dobo do razkola.

Osnovno gradivo obsega 412 strani. Sledi mu še 52 strani dodatnega gradiva v »Prilogah«, kjer je uredništvo Zgodovinskega arhiva KPJ ponatisnilo najprej opis prve velike stavke rudarjev v trboveljskem revirju, ki je trajala od 22. julija do 19. avgusta 1889, in pregled nadaljnjih rudarskih stavk do leta 1920. Mimogrede je uredništvo opozorilo (stran 417), da bo treba šele preveriti datum prve slovenske rudarske stavke na Ojstrem, za katero je doslej veljala letnica 1893.

Važnejše ostale delavske stavke na Slovenskem so večidel omenjene mimo-grede v poročilih, vendar v knjigi ni celotnega seznama stavk od prve v marcu 1871, ko so stavkali krojaški pomočniki v Ljubljani, preko stavke željarsjev in žičarjev na Jesenicah leta 1896, splošne stavke v Trstu leta 1902, druge stavke na Jesenicah leta 1904, osemtedenske stavke kamenarjev v Nabrežini leta 1906 itd. Po letu 1906 je stavkovni val poenjen.

V gradivu prihajajo živo do izraza vsa važnejša vprašanja slovenske politike obravnavana obdobja. Predvsem velja to za nacionalno vprašanje, ki je naravno bilo os političnega življenja v zatiranem malem narodu. Iz gradiva vidimo, da se je za jugoslovansko idejo, to je za idejo naslonitve Slovencev na druge jugoslovanske narode zaradi zagotovitve narodnega obstoja proti imperializmu s severa in zahoda zavzemala slovenska socialna demokracija že mnogo bolj zgodaj — do štiri pred »tivoljsko resolucijo« — prve jugoslovanske socialnodemokratske konference 21./22. novembra 1909 v Ljubljani in v mnogo večji meri, kakor so to poudarjali dosedanjí politični zgodovinarji. Iz gradiva pa tudi vidimo, kako je jugoslovansko stališče socialnodemokratske stranke napadeno prehajalo s politične na jezikovno raven.

Posebno zanimivi glede nacionalnega vprašanja so dokumenti o stališču socialnodemokratske stranke do majske deklaracije 30. maja 1917. Vodstvo socialnodemokratske stranke se je namreč obotavljalo pridružiti se deklaraciji, sklicujoč se na »tivoljsko resolucijo« iz 1909. leta. Videlo pa ni, da je majska deklaracija izražala od vojne razbčano nezadovoljstvo množice, medtem ko je bil politično mobilizacijski pomen »tivoljske resolucije« zelo majhen. Ivan Cankar je leta 1918 upravičeno izražal v predavanju »Očističenje in pomlajenje« vest socialnodemokratski stranki: »Kaj je storila stranka v tem usodnem času, ko se države rušijo in narodi vstajajo? Prav ničesar ni storila! Stanišla se je v kot svojih strokovnih organizacij in je godrnjaje gledala, kaj delajo drugi. Če se sklicuje na zastano ljubljansko, tako imenovano tivoljsko resolucijo iz leta 1909, moram kar naravnost povedati, da se za tisto resolucijo prav nihče nikoli ni zmenil, najmanj pa organizirano delavstvo« (str. 341, drugi odstavek).

Del slovenskih socialistov je tudi še tedaj v narodnem vprašanju sledil ideologiji avstromarksizma in v zvezi z majniško deklaracijo izjavljali, da je nacionalno vprašanje stvar buržoazije. Vodstvo stranke je na X. zboru 25./26. decembra 1917 in po njem do srede leta 1918 stalo na stališču, da je Avstrijo treba demokratizirati, ne pa razbijati. V resoluciji tega zbora k političnemu položaju je med drugim rečeno: »Strankin zbor uvideva edino pot v dosegu tega cilja, 1. v demokratizaciji vse občinske in državne uprave, 2. v upostavitvi internacionalno združenega proletariata avstro-ogrške državne skupine ne glede na narodnost in deželo po načelu popolnega samoodloženja posameznih narodnih skupin« (str. 319, šesti odstavek resolucije).

Tedaj pa se je že uveljavila tudi opozicija »socialistična omladina« — v imenu katere je na X. zboru nastopal Rudolf Golouh — ki je bila skupaj z radikalnim meščanstvom proti Avstriji. Iz pripombe uredništva pod črto (na str. 317) vzemo, da so v zapisniku hudo okrnjena in de-

loma tudi potrjena: »izvajanja Rudolfa Golouha v debatah X. zbora.

Poglavitni ideološki predstavnik opozicije je bil Prepeluh, ki je v članku »Ideja ali dogma« (str. 290) med drugim izjavljali: »Mi čutimo naše narodno zatiranje prav tako kot socialno. Slovenski delavec, mali kmet, nižji uradnik so po svojem socialnem bistvu in po svoji narodni psihi demokratični elementi. Angleški delavec pozna zgolj socialni boj, nemški in italijanski poznata socialni in politični boj, češki in slovenski delavec pa poznata socialni, narodni, kulturni in jezikovni boj...« (str. 291, tretji odstavek).

Prepeluhovo stališče, da se »slovenski socialisti ne morejo postaviti izven naroda, katerega del so in ostanejo«, pa je v praksi vodilo v podrejanje delavskega razreda vodstvu buržoazije, medtem ko je Ivan Cankar, ki je v sporu med vodstvom stranke in opozicijo podprl »omladino«, jasno izrekel, da se mora proletarijat postaviti na čelo narodnega boja.

Ruska revolucija seveda ni šla brez sledu mimo socialne demokracije. Februarsko (pravzaprav marčno) revolucijo je vodstvo jugoslovanske socialnodemokratske stranke pozdravilo s posebnim pismom aprila 1917. Ta pozdrav je objavila dunajska Arbeiterzeitung, iz katere ga je prinesel »Slovenec« (št. 99 z dne 2. maja 1917). Značilno je pa, da je ni niti omenil takratni socialnodemokratski list »Delavec«.

Resolucija k političnemu položaju desetega zbora jugoslovanske socialnodemokratske stranke v Ljubljani je takole pozdravila rusko proletarsko (oktobrsko) revolucijo: »Strankin zbor 1. pozdravlja zmago ruske proletarske revolucije kot prve revolucije v svetovni zgodovini združenega delavstva tvornice in mest, zemlje in dežele, zveze, ki edina je bila v stanju strmoglaviti carizem in buržoazijo, kapitalizem in nacionalizem obemo...« (nadaljnje vrstice je cenzura črtala, str. 319).

Leta 1919, ko se je začelo formirati v stranki levo krilo, ki je izražalo revolucionarno razpoloženje množice, je stranka morala odločno nastopiti v obrambo ruske in ogrske revolucije, čeprav desničarsko vodstvo ni niti mislilo na to, da bi sledilo revolucionarnemu ruskem zgledu. V proglasu jugoslovanske socialnodemokratske stranke k dvodnevni splošni stavki 20. in 21. julija 1919, ki ga je napisal Rudolf Golouh (str. 388), beremo med drugim:

... Boje se zmogovite ruske revolucije, boje se Ogrske, boje se eventualnih novih revolucij. Zavedajo se, da ostanejo vsi imperialistični naklepi brez vsake trajne veljave, ako se ne zaduži revolucionarno Rusijo in Ogrsko. Zato pošiljajo proti njima svoje čete, zato podpirajo vse, kar deluje proti revoluciji.

Intervencija v Rusiji in na Ogrskem je zadnji poizkus kapitalizma, da si ohrani premoč pred pretečo nevarnostjo. Dolžnost mednarodnega proletariata je, da prekrži take reakcionarne načrte kapitalističnih vlad. Prostemu razvoju idej, prosti politični, socialni in narodni samoodločevalni pravici ljudstev se ne sme nihče upirati.

... Naša država podpira na Ogrskem reakcijo na najzadnejši način, žrtvuje poslednje ostanke svoje armade protirevolucionarnemu boju evropskega imperializma, onega, ki žrtvuje tujemu nasilju polovico našega naroda.

Intervencija na Ogrskem ne smemo več trpeti, proti temu moramo tudi mi soglasno z vsem proletariatom protestirati.

Doli z imperializmom! Naj žive pravice ljudstev! Naj žive ruski in ogrski brat! Naj živi socializem in internacionalizem!

Levo krilo v slovenski socialni demokraciji se je v poprevratnem razdobju le počasi formiralo. Medtem ko se je socialna demokracija v okupiranem Primorju že aprila 1919 postavila na levo, pa na »kongresu zedinjenja« socialističnih strank in skupin v Socialistično delavsko stranko (komunistov) Jugoslavije aprila 1919 v Beogradu sploh ni bilo socialističnih predstavnikov Slovenije. V Sloveniji je prišlo do razcepa socialne demokracije in do ustanovitve Socialistične delavske stranke (komunistov) Jugoslavije šele v marcu 1920. Ob razcepju italijanske socialistične stranke januarja 1921 se je slovensko-hrvatski del v okupiranem Primorju skoraj v celoti odločil za komunistično partijo Italije.

Vse to in še marsikaj obsega V. knjiga Zgodovinskega arhiva KPJ.

Za naslednje obdobje, to je za partijsko obdobje med dvema vojnama, bo dokumente treba šele zbrati. V drugi knjigi Zgodovinskega arhiva CK KPJ je izšlo predvsem kongresno in konferenčno gradivo o delovanju KPJ od nastanka do leta 1937. Za osvetlitev delovanja Partije v slovenskem okviru je potrebno, da se ponatisne tudi še gradivo pokrajinskih in drugih važnih slovenskih partijskih konferenc.

Za lažje razumevanje dogodkov in pogojev, ki so v dokumentih omenjeni, a

ne dovolj pojasnjeni, je uredništvo dodelalo še 110 pojasnil (str. 465-493). Pojasnila zlasti vsebujejo gradivo, ki kaže na vključenost slovenskega delavskega gibanja v mednarodno delavsko gibanje socialnodemokratskega obdobja, kakor tudi njegovo povezanost s političnim in kulturnim razvojem slovenskega naroda tiste dobe.

Teksti dokumentov so jezikovno redigirani in kritično spopolnjeni s številnimi opombami pod črto. Register osebnih in zemljepisnih imen je skrbno sestavljen. Kogar zanima delavski tisk te dobe, mu bo dobrodošlih 20 faksimilov glav, prvih in ovojnih strani delavskih časnikov, revij, brošur in letakov; med njimi je tudi Cankarjev volilni letak za državnozbornske volitve 14. maja 1907 (str. 160).

Zbrano gradivo bo dobro služilo kot osnova za kritičen študij socialnodemokratskega obdobja slovenskega delavskega gibanja in je glede na svoje vsebinsko bogastvo in pregledno kronološko in smiselno razvrstitev pomemben prispevek k slovenski politični zgodovini. Seveda samo po sebi ne predstavlja že zgodovine slovenske socialne demokracije, gotovo pa bo pobudilo večje zanimanje za znanstveni študij in premostilo čas do zgodovinskega prikaza te predgovodine Komunistične partije Slovenije. Ivan Kreft

Ing. arh. Boris Kobe: Skofja Loka (ilustracija v starinskem slogu — k Tavčarjevi Visoki kroniki, glej str. 6)

Pomenek s tovariši o nekaterih vprašanih življenja in dela naše Partije na terenu

(Nadaljevanje)

TOMO BREJC

jih niso zakrivali partijski ljudje, temveč zakulisni razredni sovražniki. Ta je istočasno z veliko evcnico metal vse te napake v zrak, da bi jih veter ljudske govorice raznesel čimbolj na široko.

Veliki francoski mislec Henri de Balzac po svojem bistvu ni bil revolucionar, toda ugotovil je in zapisal neizpodbitno zgodovinsko resnico, da revoluciji nihče ne škoduje bolj od tistega, ki njena osnovna načela v praksi krši ohranijo jih ne izpolnjuje.

Vsa naša sreča je v tem, da je naše vrhovno partijsko vodstvo v tem kočljivem obdobju pazljivo spremljalo razvoj ljudske oblasti na terenu, kakor tudi njenih kadrov, da je z ustrežajočimi ukrepi pospeševalo njihovo zdravo rast, zaviralo negativne pojave ter jih stalno opozarjalo na vse nevarnosti, ki pretijo članom Partije, — nove in različne od prejšnjih, nastale v posebnih okoliščinah in težavah prvih let socialistične graditve in zadosti nevarne, da je pogubilo kot člana Partije in kot človeka. Drugo je vprašanje, ali smo se vsi skupaj na terenu dovolj ostro in brezkompromisno borili proti vsem zgoraj navedenim napakam in pomanjkljivostim našega partijskega življenja in dela. O tem bi se dalo diskutirati. Vendar se mi zdi za vsa povojno dobo najvažnejše dejstvo, da je naš razredno-politični pokret tudi v novih okoliščinah, v tem zgodovinskem vrenju in presnavljanju družbe ponovno dokazal vse svoje zdravje in moč, ter kakor žlahtno vino postopno, — zdaj z večjo, zdaj manjšo silo — toda dosledno metal od sebe vse, kar je bilo Partije nevarno, kar je v očeh ljudstva zmanjševalo njeno vrednost. Nadvse razveseljivo dejstvo je to, da so vse škodljive nezadostne borbe proti vsem negativnim pojavom in izrastkom v naši Partiji začeli enoznačiti naši srednji partijski kadri na okrajih in tudi že v nekaterih osnovnih partijskih organizacijah. Naša brezpogojna dolžnost je, da jih v tem boju podpremo z vsemi močmi.

Dotaknil bi se rad še enega vprašanja, ki se je pri nekaterih osnovnih partijskih organizacijah pojavilo v letošnji pomladi in je v zvezi z diskusijami o odmiranju države, vlade in v zadnjem času tudi Partije. Kar se tiče Partije, imam vtis, da so tudi te govorice najprej zgrabili in jih širili reakcionarni elementi, ki jim je Partija trn v peti in bi radi videli danes kot jutri, da bi je ne bilo več. Bilo je zelo napačno, da so nekateri funkcionarji osnovnih partijskih organizacij pa tudi člani okrajnih komitejev na sestankih nenajenili to vprašanje, ne da bi bili v stanju, da ga navzočemu članstvu popularno in teoretično pravilno obrazložijo, zaradi česar je nastala v miselnosti nekaterih tovarišev zmeda. Tako nepojasnjena vprašanja so prav tako lahko vzrok popuščanja politično nezadostno zgrajenim članom Partije: Države, vlade, Partije ne bo več... Kaj pa bo še potem...? sicer pa, kaj bi se človek mučil s temi vprašanji, saj bo itak vse odmrlo...! Sam sem naletel na dve taki vprašanji: Prvo se je glaseilo, ali je res, da Partije kmalu ne bo več in ali se mi ne zdi, da obstoji nevarnost, da bodo kapitalisti spet dobili oblast v roke, drugo tako: če organizacije, kot so OF, sindikati, LMS, AFZ, na terenu niso bile aktivne, se je stanje popravilo, če je Partija vso zadevo temeljito vzela v roke. Kaj bo pa sedaj?

Iz navedenega po mojem mišljenju sledita lahko samo dva zaključka. Kar se tiče odmiranja države, vlade in Partije — odnošenju njihovega prestanka, ki je po mojem globokem prepričanju še zelo daleč in si tudi časovno ne bo sledil v enem in istem razdobju, se je treba na evčaniki s partijskim članstvom temeljito pomeniti. Drugič pa naj teh vprašanj v diskusiji na sestankih osnovnih partijskih organizacij ne načena funkcionar, ki se ni poprej sam temeljito seznanil z njimi. Ne smemo dovoliti, da se pravilno učenje voditeljev naše Partije, ki temelji na znanstvenih doganjanjih klasičnega marksizma-leninizma, na terenu izmalici, pa čeprav bi šlo samo za posamezne izolirane primere.

Končno naj omenim še udarec, ki ga s kominformizmom zadala SKP (b) vsemu mednarodnemu delavskemu gibanju, pri katerem smo gotovo mi še najmanj prizadeti, čeprav je bil ta udarec namenjen predvsem naši Partiji. Ne mislim razpravljati o ljudeh, ki so postali agenti Kominforma zaradi svojih bolnih osebnih ambicij, ki bi se jim prej ali slej izneverili, če ne v eni preizkušnji, pa v drugi, temveč mislim na tisti del govora tovariša Djilasa, ki ga je imel na zadnjem plenu CK KPJ, na katerem je govoril o krizi v mednarodnem razrednem delavskem gibanju, katerega sestavni del smo tudi delovni ljudje nove Jugoslavije in ki jo je povzročila izključno VSKP (b).

Mislím, da je prav v tem, da je povzročila to krizo, vsa teža njenih usodnih napak. Največji in neodpuščljivi zločin SKP (b) je, da s svojo notranjo in zunanjo politiko ubija vero v vseh delovnih ljudeh sveta in stvar socializma.

III.

Pogledali smo odkrito v obraz našim težavam in napakam v življenju in delu naše Partije prvih pet let po osvoboditvi. Dotaknili smo se najvažnejših notranjih in mednarodnih dogajanj, ki lahko pozitivno ali negativno vplivajo na politično razpoloženje delovnih množic.

Z isto odkritostjo pogledajmo sedaj v obraz še drugemu vprašanju: Ali se je v osnovni dejavnosti naše Partije v tem času zgodilo kaj takega, kar bi v očeh delovnih ljudi zmanjševalo njeno vrednost in opravičevalo že omenjeno pasivnost določenega dela našega partijskega članstva?

Ničesar takega se ni zgodilo.

Lahko rečemo samo to, da je bila osnovna linija Partije v graditvi socializma ves čas po osvoboditvi v glavnem crnilna. Najboljši dokaz za to so doseženi uspehi na vseh področjih socialistične graditve. Ne bo odveč, če najvažnejše od njih na tem mestu omenimo, kaj tako v vsem tem ves premalo pišemo in govorimo.

Kot član starejše generacije našega delavskega razreda, ki je sam doživljal vse trpljenje in pomanjkanje delovnih ljudi pod oblastjo stare kapitalistične Jugoslavije, poudarjam najprej to, kar sem že nekdaj rekel na raznih zborovanih in sestankih: Če bi ljudska oblast ne bila storila ničesar drugega kakor samo to, da je slehernemu delovnemu človeku pri nas zagotovila trdno, čeprav za sedaj še ekornomo eksistenco — je že samo s tem storila za naše delovne ljudi več kakor vse oblasti, kar jih je kdajkoli obstajalo na naši zemlji.

350.000 ljudi — ali ena petina vsega našega naroda — se je v zadnjih stoletjih moralo izseliti iz Slovenije, ker doma ni moglo najti zasluzka. Z letom 1945 — letom narodnega in socialnega osvobodjenja — je izseljevanje delovnih ljudi iz naše dežele prenehalo enkrat za vselej. Tudi na to pridobitev naše ljudske revolucije — kakor na mnoge druge — le preradi pozabljamo.

Toda to je bil šele začetek. Resnica, ki je nihče ne more izpodbiti, je, da smo v teh petih letih uspeli postaviti solidne temelje našemu bodočemu blagostanju. Z novimi gospodarskimi in industrijskimi podjetji smo tako na področju industrijske kakor poljedelske proizvodnje odstranili še zadnje ovire ustvarjalni ljudski iniciativi, — ki že dajo svoje prve pozitivne rezultate — smo prav gotovo mnogo skrajšali dobo, ki nas še loči od resničnega ljudskega blagostanja. To upravičeno upanje je potrdili tudi tovariši Tito v svojem nedavnem govoru na Cetinju, v katerem je rekel, da je najtežje že za nami in da nam bo odelci z vsakim dnem laže.

Na področju državne uprave in ljudske oblasti je naša Partija storila več, da bi oblast praktično prešla na široko ljudske množice, ki v socialistični državi morajo biti izvor in nosilec vse ljudske oblasti. Pravilneje poti od te ni in je ne more biti!

Na področju zunanje politike se odločno borimo za mir in za prijeteljsko sodelovanje med vsemi narodi sveta, pri čemer je naša borba za mir sestavni del boja vsega miroлюбnege človeštva proti vojnarn eploh kot sredstvu za poravnavanje medsebojnih sporov med narodi.

Podjetje „Špedicija“ v Ljubljani

prevaž:

a) kosovno blago iz Ljubljane do Reke, Zagreba, Maribora, Gorice in Starega trga (in vmesnih postaj) — naročila in informacije: Metelkova ul., telefon 37-19;

b) odvoz in dovoz kosovnega blaga do železniških skladišč za nadaljnji prevoz po železnici;

c) odvoz in dovoz vagonskih pošilk od železniške postaje do prejemnika in obratno ter vse ostale krajevne in medkrajevne prevoze — naročila in informacije: Metelkova ulica, telefon 36-90.

Prevaž: kamioni in s konjsko vprego.

Uprava: Tyrševa cesta 33, telefon 676 — direktor: telefon 28-51 ali 676.

ZA SORAZMERNO PORAZDELITEV BREMEN NA PREBIVALSTVO

O problemih obrtništva

Obrtništvo pri nas ne posvečamo dovolj pozornosti. Z vlogo, ki jo mora odigrati obrtništvo v novem sistemu naše notranje ureditve, bi se morali ukvarjati vsi organi, ki so prizadejni pri tem vprašanju, in pomagati pri pravilnem usmerjanju dela, ne pa samo obrtni zbornice. Kakor usmerjamo naše gospodarstvo v napredno obliko, ki naj dvigne ekonomsko in kulturno raven delovnega človeka ter obrambno moč naše države, tako je treba usmerjati tudi obrtništvo — ki je del tega gospodarstva — po tisti poti, ki ustreza naši socialistični stvarnosti in mestu obrtništva v našem gospodarstvu. Ekonomska politika zagotavlja (z Ustavo) obstoj in razvoj obrtništva, ker je popolnoma jasno, da industrija ne more nadomestiti tiste dejavnosti, ki jo danes opravlja obrt. Toda predvsem pomankljivo obravnavanje vprašanj obrtništva v naših pogojih ni privedlo do tistih uspehov, do kakršnih bi lahko. Zakon o obrtništvi in obrtnih zbornicah ni popoln, ker je samo korak naprej, ki pa še vedno zaostaja za realnostjo. Dolež se ni napravljen skoraj nikakršen pregled in niso dane smernice za delo obrtnih obratov.

Pri nas so v glavnem štiri vrste obrti: 1. Državni obrtni obrati, ki so z vsemi obratnimi in osnovnimi sredstvi splošna ljudska last in za katere velja razdelitev akumulacije kakor za vsa druga podjetja splošne ljudske imovine (ne glede na doseg tako imenovane lokalna, republiška in zvezna podjetja). V tej vrsti obrtnih obratov so tudi vse težave, ki danes zavirajo dober razvoj obrtništva in ki izhajajo iz dosedanjega zakona o ljudskih odhori in iz finančnih predpisov.

2. Obrati, last družbenih organizacij, za katere velja isto načelo kakor za obrate splošne ljudske imovine in ki zaradi togosti naših uredb nimajo takega razvoja, kakršnega bi lahko imeli. Iz teh obratov presežna vrednost ne gre v splošno ljudsko imovino, marveč v last družbenih organizacij, ki jih upravljajo.

3. Zadržni obrtni obrati, v katerih so lastniki vseh osnovnih in obratnih sredstev obrtniki, ki so se prostovoljno združili ter delajo v teh obratih sami brez tuje delovne sile. Vsa akumulacija po odbitku davka je njihova last in jo vlagajo v razširjanje in moderniziranje obrata ali pa si jo razdelijo med seboj. Ob likvidaciji vdrage razpolaga z vso imovino ljudski odbor.

4. Obrtni obrati, last posameznikov, ki v njih delajo sami ali pa imajo najeto delovno silo, ki dela zanje. Vsa akumulacija, ki ostane po plačilu davka, gre v žep privatnika in služi njegovemu bogatstvu.

Ni namen tega članka, da piše o obrtništvi in njegovem mestu v današnji socialistični državi, ker je to vprašanje še dokaj nejasno predvsem zaradi številnih neresenih vprašanj, ki naravnost kriče po obravnavanju. Dotaknili pa bi se radi le enega problema, ki je po našem mnenju v današnjih pogojih naše družbene stvarnosti v nasprotju s socialistično graditvijo in z našo gospodarsko politiko.

Po sprejetju zakona o delavskih svetih, ki pomeni vključitev vedno širšega kroga prebivalstva v izvrševanje nalog, ki jih je doslej opravljal državni aparat, je bila sprejeta ali pa se še pripravljata vrsta ukrepov, ki bodo vodstvo po delovnih kolektivih še utrdili. Eden najvažnejših ukrepov je razpolaganje z dobičkom. Razumljivo je, da se bo interes delovnih kolektivov za pravilno vodenje, investiranje sredstev, za asortiman, delovno disciplino, število uradnosti itd. s tem ogromno povečal. Od tega je tudi odvisna udeležba na dobičku. Z zvišano produkcijo bo na razpolago več predmetov široke potrošnje, z medsebojno konkurenco bo nujno prišlo do znižanja cen, to pa pomeni tudi ustvarjanje višje življenjske ravni.

Bremena našega ljudstva za ustvarjanje pogojev za boljše življenje, skrb za čim večjo storilnost, pa niso porazdeljena na vse naše prebivalstvo sorazmerno. Še vedno je glavno breme na delavcih in nametstvenih naših gospodarskih podjetij, medtem ko manjši del prebivalstva teh težav ne občuti toliko in nekateri na ta račun celo spekulirajo in bogate. Čeprav je odvzeta možnost, da postanejo kapitalisti z velikimi obrati, pa vendarle živijo na račun tuje delovne sile, pa tudi na račun pomanjkanja predmetov široke potrošnje in uslug. Možnost spekulacije in bogatitve na račun prebivalstva pa je danes dana privatnemu proizvajalcu, ki ima zemljo, stroje, orodje in delovno silo. Prav temu vprašanju pa je bilo doslej posvečeno premalo pozornosti. Med privatne

proizvajalce spadajo tudi obrtniki in lastniki obratov, ki so podobni obrti.

V Sloveniji je registriranih vseh obrtnikov in obratov, ki so podobni obrti, 16.258. Od tega je obratov splošne ljudske imovine 1657 z 10.821 delovne sile; obratov, ki so last družbenih organizacij, je 88 in imajo 1038 delovne sile; zadržnih obratov je 540 s 3700 delovne sile, privatnih obratov pa je 13.979 z 12.096 delavci (podatki 31. XII. 1950).

Ker v tem članku obravnavamo prav privatne obrtnike, bi bilo treba malo podrobneje analizirati njihov sestav. 13.979 obrtnikov zaposluje 7222 pomočnikov in delavcev, 4771 vajencev in 103 administrativne moči. Od teh 13.979 obrtnikov je 10.046 takih, ki delajo sami, brez tuje delovne sile (o vajencih in administrativnih močeh zdej ne razpravljamo). V nekaterih primerih zaposlujejo sicer tudi rodbinske člane kot pomožno delovno silo, toda ti niso registrirani ter jih zato ne štejemo za obrtne delavce. Ti obrtniki so v glavnem na našem podeželju in so s svojimi uslugami namenjeni izključno prebivalstvu. Večina opravlja celo dela, ki so v tesni zvezi s kmečko dejavnostjo. Tako je n. pr. med njimi 1347 potocnih mlinov, 717 kovačij, 856 mizarskih delavnic, 385 žagarskih obratov, 1120 krojaških delavnic, 727 šivilj, 1571 čevljarjskih delavnic. Iz navedenih števil je razvidno, da nad dve tretjini obrtne dejavnosti brez tuje delovne sile obsega 7 strok, ki so za naše podeželje najpomembnejše. Če k temu dodamo še tipične dejavnosti za kmečke potrebe, t. j. kolarstvo (346), sedlarstvo (184), lončarstvo (58) in podobno, nam pokaže dejanska slika, da so mali obrtniki izven industrijskih središč, to je, na našem podeželju.

Z eno ali dvema obrtnima delavnicama je 3210 obratov in zaposlujejo 4199 tuje delovne sile, medtem ko zaposluje 723 preostalih obrtnikov po 3 ali več tujih delovnih moči, kar je, v številu izraženo, 3023 delovnih moči ali povprečno po 4 na obrat. S takim številom tujih delovnih moči na obrat pa je mogoče že v mnogih strokah živeti, ne da bi obrtnik sodeloval v proizvodnji. Presežna vrednost, ki jo proizvajajo obrtniki delavci in pomočniki, ustvarja obrtnemu lastniku akumulacijo, ki gre izključno za njegove investicije ali za njegovo boljše življenje, t. j. za njegovo osebno bogatenje.

V prvih povojnih letih je nastal v našem obrtništvi dokaj izjemen položaj, ki je bil posledica bodisi pomanjkanja surovin in nadomestnega orodja, še bolj pa precejšnjega znižanja števila obratov v primeri s predvojnimi. Zaradi tega, deloma pa tudi zaradi planskih nalog, ki so jih opravljali privatni obrtniki, je storilnost uslug za prebivalstvo precej padla. Obrtniki so odklanjali delo za široko potrošnjo, saj so jim ustanove in podjetja dajala ves material (in slabo kontrolirala porabo) ter več ali manj plačevala brez prave kontrole njihove izdelke in storilnost. Še zdaj zahtevajo mnogi obrtniki — če sploh prevzamejo delo — plačilo, ki čisto presega dejansko vrednost porabljenega časa in materiala, in zanj tudi ne izdajo računa, ker se na ta način izognejo finančni kontroli, ki bi lahko pravilno odmerila davke.

Od skoraj 14.000 privatnih obrtnikov jih nad polovico še prejema karte za hranilo in industrijske bone. Razen tega pa jih dobijo še vsi njihovi pomočniki in delavci v glavnem ne dobivajo kart in bonov obrtniki, ki imajo zemljo. To pomeni, da dobiva v Sloveniji okoli 20.000 obrtnikov, obrtnikov pomočnikov in delavcev živilske nakaznice in bone. Zadnje mesece se je na številnih sestankih precej govorilo o delitvi kart in bonov obrtnikom. Nekateri so zagovarjali vse obrtnike, češ da so do kart in bonov upravičeni tako kakor industrijski delavci. Toda če primerjamo obrtnike z delavci v našem gospodarstvu, potem lahko ugotovimo, da imajo prvi privilegirani položaj (v državi, ki odpravlja izkoriščanje človeka po človeku). Po odločbi o režijskih prebilih in zaslužku v obrti (Vestnik urada za cene pri PVLRS št. 20 1947) ima obrtnik pravico, da zaračuna režijski prebitek na meze v višini od 40 do 150 %, s katerim krije stroške svojega obrata. Ima pa tudi pravico do zaslužka na mezdah, ki se giblje od 10 do 25 %, in zaslužka pri materialu, ki je 6 %. To pomeni, da zasluži obrtnik pri enem pomočniku ali delavcu, če je njegov plačilni fond $4000 \times 12 = 48.000$ din, povprečno 9600 din brez 6 % zaslužka na materialu, toda to

v primeru, da se drži predpisane ceni-ka. Za primer navajamo rajonski obrtni obrat, v katerem delata 2 delavca (mojster in pomočnik) in sta odvedla v enem letu 105.000 din. Ta obrat, ki niti ne spada med posebno dobre, lepo kaže, kakšno mora biti razmerje pri privatnem obrtniku, ki razen drugega niti ni dolžan izvrševati vrsto drobnih administrativnih in finančnih predpisov, ki veljajo za državne obrate. Privatni obrtnik porabi vso presežno vrednost (po plačnem davku) za svoje investicije, za svoj dvig življenja-

ške ravni itd., in to ne samo presežno vrednost, ki si jo je sam ustvaril, marveč tudi presežno vrednost, ki so jo ustvarili njegovi delavci. Delavec v socialističnem gospodarstvu ustvarja s svojo presežno vrednostjo akumulacijo za splošne potrebe, obrambno moč države, za novo industrijo, ceste, železnice in bo po novem finančnem sistemu dobil samo del dobička, za svoje delo pa dobiva plačo, industrijske bone in živilsko nakaznico. Obrtnik ni vezan na urno mezo, marveč računava svoje proizvode in usluge po lastni

uvidevnosti ali neuidevnosti (samo za nekatere stroške je določena višina, ki jo sme zaračunati). To pomeni, da zasluži obrtnik, ki ima na primer enako kvalifikacijo kot mojster v industriji, mnogo več in da dobiva industrijski delavec v najboljšem primeru enako plačo kakor obrtni pomočnik pri privatniku. Razlika, ki pa je ogromna, je prav v tem, da presežna vrednost obrtnega pomočnika ali delavca ne gre za splošne potrebe, marveč izključno v žep privatnika.

Popolnoma jasno je, da tako stanje ne ustreza našim razmeram in da bi se moralo tudi tu uvesti socialistično načelo, po katerem ne sme biti izkoriščanja človeka po človeku. Pri tem imajo ogromno vlogo naši sindikati, saj gre za dejstvo, da določen manjši del prebivalstva ne čuti tistih bremen, ki jih nosijo v glavnem delavci in nametstvenici naših gospodarskih podjetij in ustanov. V nekaterih republikah so skušali urejevati dobiček privatnikov z omejevanjem delovne sile. Toda dokler se odnos skupnosti, to je države, do privatnikov ne spremeni in se jim daje še privilegirani položaj z boni in kartami, ki so dejansko denar, bo ostal kapitalistični element v osebi obrtnika s tujo delovno silo. Mi smo zavzeli tudi stališče, da kmet - posestnik, ki svobodno prodaja svoje proizvode in uporabi vrednost za svojo osebno korist, ne more zahtevati in tudi ne dobiti tistih bonitet, ki pripadajo našim delavcem in uslužbencem, in jih tako ne more dobiti tudi tisti obrtnik, ki uporabi dobiček izključno za sebe. Tudi on bi moral kupovati predmete po prostih cenah.

Naša ustava zagotavlja obstoj obrtništva, tudi petletni plan je za obrtništvo predvidel veliko vlogo pri graditvi socializma. Toda naša dolgoletna borba in sedanja graditev socializma si je zadala nalogo, da za vse naše narode, za vse naše prebivalstvo zgradi boljše bodočnost in srečnejše življenje, zato pa je dolžan vsak državljan prispevati skupnosti. Ne boj proti privatnim obrtnikom nasploh, toda zagotoviti je treba pravilno porazdelitev bremen na vse prebivalstvo naše države.

V. S.

Ing. arh. Boris Kobe: Visoko v XVII. stoletju

Delavski sveti in novi finančni sistem

Uvedba delavskih svetov v naši državi je nedvomno velikega revolucionarnega pomena, saj označuje prvič v zgodovini delavskega gibanja začetek prehoda k uresničevanju velike revolucionarne ideje o vodenju gospodarstva po neposrednih proizvajalcih. Za našo dobo je uvedba delavskih svetov še posebno pomembna prav zaradi tega, ker pomeni prelom z doslej praktično uveljavljenim načinom urejanja porevolucijske graditve družbene življenja v Sovjetski zvezi, z načelom, ki so ga skušali od tam nasilno uveljaviti povsod, kjer je zmogla oblast delovnega ljudstva in ki pomeni v bistvu le oživitve tendence vladanja nad delavskim razredom, tokrat s strani birokratske kaste. Prav zaradi tega je uvedba delavskih svetov pomembna ne le za našo graditev socializma, marveč je hkrati tudi zgled in močna spodbuda delovnemu ljudstvu sveta.

Zakon o delavskih svetih je bil pri nas sprejet v dobi, ko so vladale še take oblike vodstva gospodarstva, ki so bile preračunane na dokaj centralizirano upravljanje po državnih organih. Zaradi tega je nastala po izvolitvi delavskih svetov, ki imajo nalogo upravljanja gospodarstva v imenu neposrednih proizvajalcev, nujna potreba spremeniti dosednji sistem vodstva gospodarstva, ga demokratizirati, sprejeti take ukrepe, ki bodo omogočili prehod iz upravljanja po državnih organih v upravljanje po delovnih kolektivih. Decentralizacija vodstva gospodarstva, uvedba delavskih svetov, sprostitve blagovnega prometa, sprostitve zunanje trgovine, pripravljanje novega finančnega sistema, sistema planiranja itd., vse to so konkretni ukrepi, ki kažejo postopne, pa vendar temeljite spremembe na poti k demokratizaciji vodstva gospodarstva in uresničevanja gesla: Tovarne delavcem!

Za pravilno in uspešno delo delavskih svetov bo imel prav gotovo najdaljnosežnejše posledice novi sistem planiranja in finančni sistem. Za pravilno razumevanje teh posledic pa si je vsekakor treba ogledati vsaj v nekaterih najbolj grobih črtah razlike, ki bodo nastale med novim sistemom in tem, ki je veljal v praksi doslej. Eden osnovnih kriterijev stopnje demokratizacije je, s kakšnim deležem presežnega produkta razpolagajo delovni kolektivi. V našem dosedanjem sistemu smo prišli od prepričanja, da je državna lastnina odločilna važnost za graditev socializma, do prepričanja, da morajo državni organi voditi državno lastnino, vse gospodarsko življenje, pa tudi vsa državna podjetja. Temu izhodišču primeren pa je bil tudi sistem vodstva gospodarstva. Plan, ki ga lahko imenujemo tudi splošna metoda vodstva, je podrobno določal posamezne naloge za vsako posamezno podjetje, določal je potrebe gospodarstva in podjetja, investicije, razširjeno reprodukcijo itd. Vsako podjetje je bilo s svojimi rezultati vezano na proračun, ali z drugimi besedami povedano, vsa akumulacija — z malenkostno izjemo, zajeto v fondu vodstva — je šla v en fond, ki je bil hkrati tudi osnovni materialni vir za financiranje vseh izdatkov države. V takem položaju, ko mora vsako posamezno podjetje vplačati vso svojo akumulacijo, ali skoraj vso, v proračun in dobi iz proračuna vse, kar rabi, je težko govoriti o podjetju kot samostojni gospodarski organizaciji, zato pa tudi ni mogoče resno govoriti o enotivni materialni bazi za vsako podjetje, t. j., da podjetje na bazi lastnih naporov in ustvarjenih sredstev izvršuje določene naloge. Potemtakem je državni parat s pomočjo plana, kontrole,

postavljanja direktorjev za vsako posamezno podjetje itd., konkretno vodil podjetja, oziroma je imel v rokah osnovno vodstvo. Pri tem pa je treba upoštevati, sicer ne odločilen, pa vendarle važen vpliv, ki ga je imel na to vodstvo drugačen odnos delavcev do oblasti, odnos, ki je temeljil na zavesti, da je to oblast delovnega ljudstva.

Takega sistema vodstva gospodarstva, ki je bil doslej nujen, če upoštevamo ogromne napore, ki smo jih morali premagati po vojnem opustošenju, seveda ni mogoče spraviti v sklad z doslednim vodstvom gospodarstva po delavskih svetih, kajti sicer bi imeli delavski sveti dokaj formalen in deklarativen pomen, v najboljšem primeru pa bi bili lahko samo ena oblika sodelovanja delavcev pri upravljanju gospodarstva po državnem aparatu. Razen tega pa izhaja iz razumevanja, da mora iti vsa akumulacija v državne roke in da se tu razdeljuje po planu, tudi ogromna, v bistvu tudi materialna sila državne birokracije. Zaradi spoznanja nevarnosti birokracije in zaradi dejstva, da je državna lastnina lahko samo prehodna stopnja, nikakor pa ne vrhunec komunistične lastnine, kakor to trdijo v Sovjetski zvezi, je naš razvoj k socialistični demokraciji toliko bolj odločen. V zvezi s spremembami v vodstvu gospodarstva, ki imajo svoj začetek v uvedbi delavskih svetov, pa je treba reči, da so plod naših dosedanjih naporov in bogatih izkušenj. Delavski sveti in neposredno upravljanje gospodarstva po proizvajalcih je nedvomno osnovna in idejna postavka pri pripravljanju novega gospodarskega in finančnega sistema. Dosedanje izkušnje iz dela delavskih svetov, ki kažejo, da je bil eden osnovnih in najtežjih problemov, kar je zaradi ostankov centraliziranega vodstva po državnih upravi razumljivo, prav vsebina in način njihovega dela, pa so nas o tej nujnosti spremenitve sistema vodstva gospodarstva samo še podkrepile.

Preden bi prešli na obravnavanje položaja delavskih svetov v zvezi z novim finančnim in gospodarskim sistemom, si ogledimo še eno vprašanje, ki je prav tako izredne važnosti, in sicer dosednji odnos proizvajalca do podjetja in do delovnega kolektiva.

V dosedanjim gospodarski ureditvi proizvajalec sam nima nobenih posebnih interesov za stanje v celotnem podjetju, če seveda izvajamo pomembno zavest samih proizvajalcev, ki skrbijo za stanje podjetja ne glede na vse materialne koristi. Sistem nagajevanja, ki je bil sicer v bistvu pravilno postavljen, vendarle ni odločilno menjal odnosa proizvajalca do podjetja, kakršen obstoji v kapitalističnih podjetjih. Materialni stimulans proizvajalca za cenejšo in boljše proizvodnjo podjetja kot celote je bil zelo majhen. Njegov interes je bil osredotočen na njegovo delovno mesto, da tam čim bolj izpolni normo ne glede na to, kakšen bo skupni rezultat podjetja. Podjetje je lahko delalo celo z izgubo, pa je bil vendarle posameznik zadovoljen, če je na svojem mestu dobro opravil normo. Potemtakem je bil interes posameznega proizvajalca precej zasebne narave in ni bil bistveno spremenjen od odnosa, kakršen vlada v kapitalističnih podjetjih, čeprav je obstajala bistvena razlika v tem, da je šel zdaj ves presežek dela v splošno družbeni fond, medtem ko je šel prej v žep kapitalista. Toda materialna stimulacija izven redne delavčeve plače v obliki fonda vodstva, ki je služil za nagajevanje tistih, ki so se posebno izkazali, ni mogla dovolj vzbuditi interesa proizvajalca za delo celotnega podjetja. Tesno povezano s tem vprašanjem pa je tudi vprašanje odnosa delavskih svetov do podjetja.

To je pravzaprav samo dvojno vprašanje in še to le grobo nakazanih, ki pa vendarle dajeta osnovo za nadaljnje razpravljanje o temeljnih spremembah, ki nastajajo v delu delavskih svetov z uvajanjem novega finančnega sistema in sistema planiranja.

Katere so te bistvene spremembe? Predvsem se spreminja način razpolaganja z ustvarjeno akumulacijo. Medtem ko je podjetje prej odvajalo vso akumulacijo, ali skoraj vso, v državni proračun, bo odvajalo odsele le en del, in sicer mnogo manjši od tistega, s katerim bo delovni kolektiv razpolagal sam. Računajo, da bo podjetje razpolagalo z okoli 70 % akumulacije. Razlika, ki nastaja tu, je vsekakor ogromna in nedvomno daje materialno osnovo za delo delavskega sveta. Vsakomur je jasno, da skoraj ni mogoče primerjati pogojev delavskega sveta v dobi podrobne planiranja in popolnega odjaja akumulacije z delom v pogojih, ki omogočajo podjetju dokajšnjo samostojnost. Razen tega pa se spreminja tudi sistem planiranja, ki ne bo določal vsakemu podjetju vse podrobne naloge, pa tudi potrebe, marveč bo omejen na nekaj osnovnih splošnih nalog, in sicer bo planiranje izkoriščanje kapacitete, obveznost podjetja glede ustvarjanja presežka dela, oziroma splošne stopnje akumulacije, obveznost podjetja, da ustvari sredstva za splošne družbene potrebe, zaenkrat trdno planiran plačilni fond itd. Na splošno bo planiranje omejeno le na nekaj osnovnih poročev. Razen trdnih cen za okoli 250 surovin se bodo vse ostale cene formirale na bazi ponudbe in povpraševanja. Delovni kolektiv z delavskim svetom na delu bo torej na bazi obstoječih kapacitet cen surovin, cen, ki jih za posamezne predmete priznava trg pri zamenjavi itd., na pravi plan in se boril za izpolnitev tega plana. Pri tem pa bo skrb kolektiva samega, da bo svoje proizvode prodal, zato pa bo tudi skrbel za dober sortiment, ki bo ustrežal potrošnji, za dobre surovine pa tudi za kvaliteto proizvodov in za nizke proizvodne stroške.

Ena najvažnejših stvari, ki jih mora rešiti novi finančni sistem, je zagotovo povezovanje individualnega interesa s kolektivnim interesom podjetja. V bistvu bo ohraneno staro načelo nagajevanja po delovnem učinku vsakega posameznika, kar je nujno za stimulacijo proizvodnosti dela na posameznem delovnem mestu. Hkrati s tem pa bo dal novi finančni sistem tudi materialna sredstva za povezovalje individualnega interesa s kolektivnim interesom podjetja v obliki udeležbe proizvajalcev pri ustvarjenem dobičku. Delež pri dobičku pa ni odvisen samo od tega, koliko je dal posameznik v proizvodnji, marveč od tega, koliko je dala celota. Potemtakem odsele delavcu na določenem delovnem mestu ne bo več vseeno, če je n. pr. norma tovariša pri sedanjem stroju nerealna in jo lahko ta brez napora visoko presega, niti mu ne bo vseeno, če je sodelavec pri delu malomaren ter izdeluje proizvode slabe kvalitete itd.

Z novim finančnim sistemom bo dobil delavski svet pa tudi vsak posamezni delavec široke možnosti, da vpliva na notranjo organizacijo podjetja, na efekt dela vsakega posameznika pa tudi na razdelitev dela v podjetju. Delavski sveti bodo zdaj postali v resnici gospodarji podjetja, saj bodo upravljali z največjim delom akumulacije. Namesto državnih organov bo po uvedbi novega finančnega sistema sodelovalo pri razdelitvi narodnega dohodka nad 40.000 podjetij.

Milan Merčun

Državni inštitut za fizkulturo razpisuje

NATEČAJ

za sprejem učencev v I. semester šolskega leta 1951/52

Študije na inštitutu imajo stopnjo študija na drugih fakultetah in trajajo štiri leta (osem semestrov). Po končanih študijah dosežejo kandidati kvalifikacijo profesorja fizične vzgoje in šolaj ali za delo v športnih organizacijah v svojstvu inštruktorja in trenerja.

Pogoji za sprejem so:
da je kandidat dokončal srednjo šolo z višjim tečajnim izpitom,
da ni starejši od 27 let,
da bo na zdravniškem pregledu v inštitutu proglašen za sposobnega za ta študij in
da z uspehom opravi sprejemni izpit.

Podrobnejše podatke o pogojih sprejema lahko dobite v Direkciji inštituta.

Predpisano taksirane prošnje za sprejem pošljite Direkciji Državnog inštituta za fizkulturo, Beograd, Deligradska 27, najpozneje do 30. avg. 1951.

Zdravniški pregled in sprejemni izpit bosta v Državnem inštitutu za fizkulturo v Beogradu, Deligradska 27, od 17. do 19. septembra 1951.

Vpis v I. semester bo 20. septembra 1951.

Začetek pouka 21. septembra 1951.

Is Direkcije Državnog inštituta za fizkulturo

Osnovne misli o aktualnih problemih ob premeščanju gradbenih strokovnjakov

(OSNUTEK ZA ŠIRŠO DISKUSIJO O BODOČI SVOBODNI IZBIRI SLUŽBENIH MEST)

V našem listu smo objavili 14. julija članek »O nekaterih problemih gradbeništva, ki je dal zaključke diskusij, povzročenih s polemičnimi članki v »Borbi«. Današnji članek obravnava eno nadaljnjih vprašanj našega gradbeništva.

Problem zaposlitve in s tem v zvezi premeščanje iz Slovenije v druge republike zanima gradbenega strokovnjaka danes bolj kot kdaj prej. Gradnja naše težke industrije, ključnih objektov, glavnih prometnih žil in energetskih centrov v prihodnjih letih, to so glavne naloge naše socializacije in so koncentrirane večinoma v Bosni in Hercegovini, Makedoniji in Črni gori. Vprašanje njihove dograditve je odvisno v mnogočem od strokovnega kadra, ki ga v teh republikah ni dovolj in ki ga je treba poslati iz tistih delov naše države, kjer je večina glavnih objektov že dograjenih ali v končni fazi in kjer so postali strokovnjaki v operativni, v projektantskih in drugih ustanovah manj potrebni in pogrešljivi. O nujnosti gradbenih del v omenjenih republikah ni debate, toliko je dokazov, da si je vsak gradbeni strokovnjak na jasno o nujno potrebni pomoči pri teh delih za zgraditve bodočih glavnih industrijskih središč.

Slovenija je dala doslej razmeroma največ svojih strokovnjakov v druge republike in jih še daje, toda vsako leto se teže odločijo tisti, ki dobijo pozive in dekrete za odhod na nova službena mesta. Znano je in mnogo se je pisalo prav letos v tej zvezi v našem časopisu, v »Borbi«, »Politiki« in sarajevskem »Oslobodjenju« o problemih prihajanja strokovnega kadra iz Slovenije, Hrvatske in Srbije v druge republike. Priказane so bile težave pri premeščanju posameznikov razen nekaj izjem, njihov trdovratni odpor, javno so bila navedena imena inženirjev in tehnikov, ki so se z najrazličnejšimi argumenti odtegnili premestitvi.

Niman namena dotakniti se v tem episu s kakšno koli kritiko osnovnega načela pri vsakoletnem določanju števila in izbire onih, ki so bili določeni za najvišjega mesta personalne službe za te premestitve. Znano so težave, s katerimi se borijo personalni organi, da dokažejo nujnost in potrebo premestitve vsakomur posamezniku. Znano je pomladi vsakega leta v Sloveniji »bosanska psihoza« med gradbenimi inženirji in tehniki, znani so, potem ko so dekreti za premestitve razdeljeni, argumenti, ki jih večina uporablja, da se izogne premestitvi; družinski problemi, zdravniško spričevalo. Nekateri pa celo odklanjajo premestitve pod vsako ceno in se izpostavijo disciplinskim kaznim, ki vodijo celo na sodišče. Redki so tisti, ki takoj sprejmejo premestitve in odidejo na določeno službeno mesto. Vsakoletna premestitve in zamenjava strokovnjakov se zaradi tega zavleče v sredino gradbene sezone, ko sta predala ali prevzemal nove dolžnosti mnogo težja in znatneje ovirata napredek dela, kakor bi ga sicer, če bi se to izvršilo v začetku leta. Strokovnjaki, ki so izpolnili svojo dolžnost, čakajo zato po več mesecev na zamenjavo, čeprav tega ne bi bili dolžni po uredbi, s katero so bili premeščeni.

Vprašanje je, zakaj gradbeni strokovnjaki vedno teže prihajajo na nova službena mesta izven Slovenije in kako rešiti ta problem, da bi premestitve za določeno dobo ne bila strašilo in da ne bi rodila odpora pri tistih, ki so za to določeni oziroma poklicani, in kako rešiti na najbolj svobodnem način prihajanja strokovnjakov na mesta, ki čakajo nezasedena na gradbiščih ali v projektivnih zavodih v Bosni in drugih potrebnih republikah.

Predvsem je potrebno proučiti, zakaj vlada v Sloveniji mišljenje, da so pogoji drugje slabši kakor doma in da že beseda »Bosna« ali »Makedonija« vsakomur vzbuja resne pomisleke glede zdravstvenega stanja, pravilne zaposlitve, življenjskih razmer in marsičesa drugega. Jasno je, da ni vsakdo, ki je določen za službeno mesto, zelo oddaljeno od stalnega mesta bivanja, sposoben za daljšo dobo premestitve. Med nami v Bosni so kolegi, ki so že v tistih letih, ko so že prekoračili dobo najboljših moči ustvarjanja, bolehnih, družinski očetje z nad 4 otroki, kolegi z dolgoletno prakso v specialni stroki itd. Vsi ti ljudje so se težko ločili od svojih domov in svojega dela in težje živijo sami kakor pa mlajši kolegi brez družin. Niso to sentimentalnosti, marveč dejstva, ki jih bo doživel vsakdo, ko bo v teh letih, čeprav danes misli drugače. Za te kolege je tudi preselestvo družine večji problem, kakor bi se to moglo misliti.

Pravilno bi tudi, če navedem nekaj primerov, ki osveljujejo, zgrešeno premešitev in zaposlitev nekaterih strokovnjakov takoj v začetku, ko so bili stavljeni na razpolago za delo v drugi republiki. Primer: starejši višji tehnik iz Slovenije, ki je dokazal svojo bolehnost takoj ob premestitvi in ki ima razen tega družino s štirimi otroki, je bil, čeprav se je upravičeno branil, prisiljen nastopiti mesto v Bosni. Po devetih mesecih dela v operativni na terenu je resno zbolel in odšel na šestmesečni dopust ter je nato dobil razrešnico, s katero se je vrnil domov kot bolnik z omejeno delovno sposobnostjo. V tem primeru je na eni strani podjetje, kateremu je bil v Bosni dodeljen, izgubilo na svojem gradbišču ob njegovem odhodu vodstvo sredi dela; brez nadomestila je delo na tem gradbišču zelo trpelo, z druge strani pa je strokovnjak, dokazujoč že takoj v začetku svojo nesposobnost za operativno in premešitev, dosegel to, da je živno še bolj oslabil in je njegovo bodoče delo problematično. Takih primerov je, žal, še več. Končni rezultat pri teh, doma na videz zdravih ljudeh, ker so v oskrbi družine, je ta, da postanejo po določenem času terenskega dela nesposobni za delo in to za daljšo dobo.

Potrebno bi bilo torej kakor za vsak sprejem v državno službo zdravniško spričevalo, da je kandidat res sposoben za premešitev pod določenimi pogoji. To so torej primeri, ki bi jih ne bilo treba.

Drugi zgrešeni primer razporeditve ponazorjuje nepravilnost, ki se v več primerih javlja ob določitvi novega službenega mesta. Se vedno prevladuje mišljenje, da je človek, ki nosi naslov ing. ali ing. arh., ali ki je diplomiran tehnik, sposoben za vse posle v gradbeništvi. Zato se dogaja neredno, da so arhitekti zaposleni tudi v nizkih gradnjah, statiki in planu, dolgoletni strokovnjaki pri gradnji železnic v visokih gradnjah itd. Težko je dokazati posebno v Bosni, da obstajajo stroke, za katere so se posamezniki specializirali, si ustvarili s tem veliko znanje in sposobnosti v specialni stroki in ki seveda pričakujejo, da bodo postavljeni na mesto, ki jim ustreza in na katerem bodo lahko dali največ od svojega znanja. Toda v tem se veliko greši, še vedno je nerazumevanje na najvišjih mestih za pravilno specialno zaposlitev.

Značilni so nekateri primeri. Premešeni kolega ing. arh. je moral sprejeti mesto šela nekega gradbišča, čeprav je dokazal, da se je dolgo vrsto let pečal izključno s projektiranjem, največ z notranjo arhitekturo. Drugi ing. arh. — urbanist — je bil prav tako postavljen na veliko gradbišče kot vodja in je z veliko težavo in šele z energičnim nastopom kot velika izjema dosegel zamenjavo, ker je dokazal, da je samo urbanist, kar sedaj z velikim uspehom izvršuje. Jasno je, da tak strokovnjak ne pozna organizacije gradbišča niti nima čuta in dovolj izkušenj ter se ne znajde v problematiki operativne. V takem primeru trpi gradbišče, ki zahteva sposobnega operativca in ki ne more čakati, da se šef gradbišča šele nauči in potem začne pravilno voditi gradbena dela. V takem primeru bi morala biti dva strokovnjaka na tem gradbišču, dokler se novi ne bi popolnoma znašel, če je to v določenih primerih sploh mogoče. Toda za to je premalo kadra, gradbena dela pa so večinoma nujna.

Lahko bi našel veliko takih primerov, v katerih so posamezni kolegi z vsemi mogočimi dokazi s prošnjami in priložbami dokazali svojo specialnost in dobili vedno enake odgovore, da ni kadra za zamenjavo ali celo odgovor, da bo zadeva rešena po končanem dveletnem roku, kar je seveda popolnoma zgrešeno, ker nobeden izmed njih ni prišel služiti rok v drugo republiko, ampak delat po svojih sposobnostih.

Bosna in druge republike potrebujejo predvsem strokovnjake operativce, šele potem projektante in druge gradbene strokovnjake. To bi morali vedeti vsi, ki jih premeščajo in ki jih sprejemajo v službo. Ker pa je izrazitih operativcev v primeri s potrebami malo gude na skupno število razpoložljivega kadra, morajo nadomestiti strokovnjake v operativni tisti, ki so operativci najbližji, a predvsem mlajši inženirji in tehniki, ki si s prakso na gradbiščih pridobivajo dragocene izkušnje za bodoči projektantski in konstruktivni poklic. To je glavno pravilo, ki ga postavljajo ob vsakem razgovoru o pravilni zaposlitvi kadrov.

Toda kako je v resnici? V civilni in vojni operativni v Bosni so na službenih mestih najrazličnejši strokovnjaki iz drugih republik, iz vseh mogočih strok, večinoma starejši, med njimi projektanti železniške stroke, statiki, arhitekti itd. Med njimi so izraziti operativci, ki izvršujejo svoje naloge stoodstotno, ker so pač zato usposobljeni, vsem ko dela operativna drugim velike težave. V projektivnih zavodih sedijo večinoma mlajši kolegi, ki so šele pred nekaj leti, da, celo pred dobrim letom končali študije in ki sicer vzorno izdelujejo načrte kot šolske primere, vendar brez praktičnih izkušenj. Zato se pogosto dogaja, da so načrti izvršeni brez tistih preizkušenih detajlov in brez opaznih načrtov in drugega, kar je nujno potrebno na gradbiščih in kar pravilno izdela samo projektant, ki ima dolgo prakso za seboj. Nesporo je tudi dejstvo, da potrebuje izkušeni projektant za svoje delo mnogo manj časa kakor mladi projektant, ki išče po literaturi, češar si s prakso še ni pridobil. Mesto takim mladim strokovnjakom je torej na gradbišču in ne takoj po diplomji v projektivnem zavodu ali institutu. Tak primeri so tako številni, da jih ni potrebno posebej navajati, vendar se žal še vedno malo upoštevajo in popravljajo.

Kako je pa z oskrbo in življenjskimi pogoji v drugih republikah? Življenjske prilike v Sloveniji so za tiste, ki odhajajo, merilo, po katerem presojajo življenje drugod. Vsak teren ne pomeni udobnosti in tam primanjkuje običajni nujni konfort, pa naj bo v Sloveniji ali v Bosni. Glede na to, da so življenjski pogoji drugod le različni od domaših v hrani in stanovanju in raznih drugih potrebščinah glede na oddaljenost od doma, potrebuje vsakdo več sredstev, da si vsaj približno uresdi življenje po običajnem načinu. V mestih je to manj potrebno kakor na deželi. Večinoma so to ljudje prepuščeni sami sebi pri izbiri hrane in stanovanja, če se že ne zadovoljijo z nakazanimi. Vse to seveda vpliva na razpoložljiva denarna sredstva posameznika. Brez dvoma so vsi naši strokovnjaki v drugih republikah razmeroma slabo nagrajeni in se to pojavlja pri vsakem kot glavni problem. Z republiškim dodatkom po uredbi naj bi bila plača urejena bodisi za oženjenega ali za samca, kar velja tudi za ženskega strokovnjaka. V težjem položaju so tisti, ki so pustili družine doma in živijo v ločenem gospodinjstvu, za katero ne prejema nobenega dodatka, češ da je v republiškem dodatku vsebovan tudi dodatek za ločeno življenje. Na ta način prejema samec prav toliko kakor poročen strokovnjak. Ta anomalija se že

rešuje dolgo časa, vendar doslej brez rezultata.

V operativni je skoraj vsak drug strokovnjak razen osnovnih dohodkov nemoogoč, ker zahteva prisotnost na gradbišču od vsakogar delo od jutra do večera. V boljšem položaju so strokovnjaki v projektivnih zavodih, ki delajo po normi, drugim zopet preostane popoldanski čas za delo, če ga po naključju najdejo, in to se posebej honorira. Prejemki po zakonu, višina republiških in terenskih dodatkov so znani, o tem ni potrebno razpravljati. Vse je za vsakega enako, čeprav bi se morala eksponirana in oddaljena službena mesta nagraditi individualno po teži in zahtevnosti dela. Menim, da ima vsakdo, ki dela pod težimi pogoji na terenu, pravico do višjih nagrad kakor njegov kolega v pisarni. Zato je korekcija dohodkov nujno potrebna. In končno naj bo omogočen vsakomur skromni prihranek v obliki dobička kot nagrada za delo, ki ga opravlja izven svoje ožje domovine.

Posebno vprašanje je pri oženjenih strokovnjakih obisk družine in s tem v zvezi vsi potni stroški. Še vedno velja neki dogovor, ki ni uzakonjen, da se lahko dovolj vsak mesec po dva dni dopusta, odnosno po dveh mesecih štiri dni za obisk družine v Sloveniji. Toda kdo si lahko privoščiti to potovanje, za katero je treba vedno 3—4000 dinarjev, ker ni nobenih popustov na železnici za te vrste potovanja? Ali ni to, že pred dvema letoma postavljeno vprašanje, zrelo za rešitev? Kdor misli, da je za obisk družine na leto dovolj samo letni odmor, se moti.

V Sloveniji je trenutno omejena možnost zaposlitve gradbenih strokovnjakov, na eni strani zaradi planskih nalog in v tej zvezi zaradi določenega števila službenih mest, na drugi pa zaradi razmeroma velikega števila gradbenih strokovnjakov, ki so že od nekaj iskali zaposlitve na jugu države. Veliko število mladih inženirjev in tehnikov se zateka takoj po diplomji v pisarne namesto na gradbišča. To bi se rešilo na ta način, da bi zahtevali obvezen staž kjer koli v operativni in dovolili projektiranje vsakomur šele, ko dokaže, da je tudi položil državni izpit.

Kot tretja važna ugotovitev je trenutna funkcija gradbenih strokovnjakov na gradbiščih v Bosni in mislim, da je tudi drugod tako, kjer je vsa teža ne le

tehničnega dela na njihovih ramah, marveč opravljajo razen administrativnih poslov še delo polirjev, ker je povsod veliko pomanjkanje dobrih gradbenih poslovdaj. V tem je velika razlika med Slovenijo in Bosno ter drugimi republikami, zato morajo biti v mnogih primerih gradbišča s tem kadrom bolj zasledena, kakor bi bilo to sicer potrebno, delo strokovnjakov pa je zaradi tega zelo oteženo.

To so glavni problemi, ki so skoraj vedno tema razgovorov naših strokovnjakov inženirjev in tehnikov, ki so po službeni potrebi premeščeni izven Slovenije. Jasno in gotovo je, da so o istih problemih vsi kolegi točno obveščeni, mogoče celo v pretriranem smislu od resničnega stanja, ker se med njimi komentira vsak posamezni primer posebej, ki nima vedno enega in istega izvora in na koncu pogosto prav izmalicev razburja vse tiste, ki pričakujejo premešitev v druge republike. Taki se potem prav krčevito branijo ter uporabljajo vsa sredstva, da se izognejo premestitvi. Oblasti pa imajo zato največje težave, da jih prepričajo o nasprotnem.

Kaj je torej mogoče storiti proti takemu odporu? Zanesljivo najboljšo sredstvo je to, da začnemo reševati pereče probleme drugega za drugim tako, da se doma v Sloveniji popravi mnenje med strokovnjaki, da ni Bosna in Makedonija zpeklet, kakršnega si predstavljajo tisti, ki še nikdar niso bili izven domačega ognjišča.

Predvsem je potrebno uresničiti vse predloge, ki so bili že tolikokrat postavljeni na vseh mogočih konferencah in kongresih, n. pr. da mora biti strokovnjak pravilno zaposlen po svojih zmognostih in po svoji specialnosti, ker edino takrat lahko odgovarja za svoje delo in ga izvršuje stoodstotno. Če že obstaja uredba o premeščanju, naj bo v vseh točkah izvajana tako, da dobi človek, ki ima po njej dolžnosti, tudi svoje pravice. To naj velja za stanovanje in hrano, za skrajni rok, ki je postavljen na dve leti, brez čakanja na zamenjavo in ki se še v nobenem primeru ni skrašil, čeprav je strokovnjak mogoče opravil svojo nalogo pred časom, kar predvideva uredba. Oženjenim in starejšim naj se rok skrajša na eno leto.

Splošno mnenje med strokovnjaki pa je to, da naj se premeščanje v druge republike postavi na svobodno bazo, kar bo zanesljivo v kratkem rešilo ta problem v drugih republikah. Seveda

je s tem v tesni zvezi izboljšanje nagrad in dohodkov, kar bo omogočeno takrat, ko bo to predvideno po novem finančnem poslovanju. Službena mesta izven Slovenije naj se razpadejo točno po vrsti stroke in vsaj za pol leta vnaprej, z višino nagrade in z rokom, za katerega je potrebno skleniti pogodbo z ustanovo ali gradbenim podjetjem. Novi način izbiranja službenih mest bo gotovo uspešnejši kakor pa slepa dodelitev dela s predpisanimi prejemki in odrejenim rokom po uredbi.

In zadnja konstatacija! Vsakdo, ki se je po svobodni volji odločil za določeno delo, je moralno gotovo bolj odgovoren za poverjene mu naloge, ki jih bo izvrševal z večjim učinkom, z voljo in samoiniciativo, kakor tisti, ki je bil primoran sprejeti mesto, ki mu v enem ali drugem oziru ne ustreza, ne leži odnosno za katero se ne čuti sposobnega. To bi se moralo ugotoviti že ob njegovi premestitvi in bi se dalo oceniti s pomočjo njegovega strokovnega kartona. Tako ravnanje bi preprečilo mnogo nepotrebnih in neprijetnih postopkov proti posameznikom, ki velikokrat niso krivi tistega, češar jih dolže.

Vedno bolj se otrešamo v vseh drugih problemih ozko postavljenih predpisov in ustvarjamo demokratično in socialistično gospodarstvo. Zakaj ne bi to moglo biti tudi v kadrovskih vprašanjih? Nekoč so naši očetje prostovoljno prihajali v Bosno in Hercegovino in ostali v njej po 20 in več let, pa so bile takrat prilike neprimerno slabše, a so kljub temu vzdržali. Isto doživljajo strokovnjaki v Ameriki, Avstraliji in drugod, kjer v najbolj oddaljenih zakonitih krajih zemeljske oble delajo kot pionirji, seveda dobro nagrajeni, in živijo svoj način življenja za določeno dobo. Kaj je proti temu Bosna in Črna gora? Res smešna primerjava, ko smo vsi v lastni svobodni državi, v kateri imamo nekakšno možnost gradnje in ki jo gradimo po novem, socialističnem načinu, v katerega imajo uprte oči vse države sveta. Nam ni potrebno hoditi po zaslužek v tujino, zato pa moramo ustvariti pogoje življenja v vsakem delu države, tako da ne bo težka svobodna odločitev nobenemu gradbenemu strokovnjaku za odhod za določeno dobo iz Slovenije, ampak nasprotno, naravnost želja po novem iskanju problemov, po napredku v stroki za zgraditve države v zavesti, da je to vse v lastno in skupno korist.

Ing. Karel Kobler

O pomenu standardizacije

Letos aprila meseca je izšla v Uradnem listu FLRJ (št. 17) uredba o jugoslovanskih standardnih, zveznih predpisih o kakovosti izdelkov in o proizvajalnih specifikacijah. Spričo važnosti, ki jo ima izdaja te uredbe za bodoči razvoj naše proizvodnje in gospodarstva, je dobro, če se seznanimo s tem, kaj je standardizacija in kakšno so njene naloge.

V vseh panogah človeškega udejstvovanja se nenehno pojavlja težnja po poenostavljanju in poenotenju z namenom, da se s čim manj truda doseže čim več. To stremenje dobiva ob silnem razvoju tehnike in industrije — torej zlasti v proizvodnji — čedalje večji poudarek. Sčasoma so pri tem poenotenju in poenostavljanju začeli z načrtnim delom, ki ga danes imenujemo standardiziranje ali normiranje, izdelane predpise pa standarde. Potrebe same so v prejšnjih časih narekovale izdajo standardov. Nastale koristi so odločile, da so jih v zadnjih desetletjih začeli sestavljati organizirano, tako da postaja standardizacija pomembna samostojna veja tehničnega dela.

Standard ali norma je sporazum med proizvodnjo, razdeljevanjem in potrošnjo o enotni določitvi pojma, mer, materiala in kakovosti kakega predmeta ali izdelka. Tako na primer tudi iz velikega števila oblik, ki so v rabi, izberemo samo nekatere, vendar tako, da tudi to manjše število zadošča našim potrebam. Možnosti standardiziranja imamo skoraj neskončno mnogo. Standardiziramo lahko izdelke (predmete dela), stroje (sredstva dela) in delo ali določene delovne postopke. Standardizacija je torej v svojem bistvu postopek, s katerim skušamo izmed mnogih izvedb izbrati one, ki najbolj ustrezajo najsplošnejšim zahtevam glede mer, oblik, materiala, gospodarnostne izdelave in obratnih pogojev. Standardi so postali danes tudi pogoj za tehnični napredek, pri čemer pomenijo bolj gospodarnostne metode tudi povečanje proizvodnosti dela in pocenitev proizvodov.

Predmet standardizacije so torej lahko končni proizvodi in material za reprodukcijo, proizvodna sredstva (stroji in aparati) in pribor, proizvodni in delovni postopki itd. Standard sam označuje predmet in postopek, ki mora biti izdela ali izvajati po enem vzorcu. Standard, ki obsega proizvod ali delovni postopek kot celoto, imenujemo tipizacijo. Tipizacija je veja standardizacije. Medtem ko pri standardizaciji določamo vrsto (način) ali velikost predmeta, določamo pri tipizaciji vrsto in velikost predmeta. Tipizacija mora torej predpisati kakovost in lahko po svojem značaju omejuje sortiment ali pa znižuje število tipov proizvodov v odnosu na vrste, dimenzije ali oblike.

S standardi torej določamo ožji in širši sortiment (izbore) proizvodov in točno določimo kakovostne in količinske lastnosti proizvoda. Nikakor pa v standardu ne morejo biti obsežene lastnosti, ki so stvar osebnega okusa, ker jih izključuje še sam namen standardizacije.

Zanimali nas bodo tudi odnosi do standardizacije v kapitalizmu in socializmu. Standardi v kapitalističnem gospodarstvu niso uzakonjeni in so le predmet dogovora med interesi, to je, med proizvajalcem in potrošnikom. Nasprotno pa je postal standard v socializmu zakon. Vloga standardizacije je v socializmu mnogo širša. V socialističnem gospodarstvu je povečanje proizvodnosti dela in s tem znižanje cen glavni vir za povečanje socialistične akumulacije in s tem za zvišanje materialne in kulturne ravni ljudstva. Te pogoje moremo odločilno podpreti samo s standardizacijo.

V socialističnem gospodarstvu ni standardizacija le tehničen, temveč še bolj gospodarski činitelj. Standardizacija postane namreč v socializmu osnova za količinsko načrtovanje, ustvarja pogoje za specializacijo proizvodnih podjetij in ustvarja pogoje za jamstvo kakovosti. Obseg proizvodnje določa količinski plan, pri čemer so najvažnejši materialni pokazatelji za planiranje obsega proizvodnje, to so normativni materialne in delovne sile. Iz standardov se pa najlažje izračuna potrebni material in delovna sila. Hkrati pa dovoljujejo natančno opredeljen kakovostni in količinski elementi v standardih izračun družbenih stroškov proizvodnje in na isti osnovi tudi določitev cen.

Po tehnični strani pa je standardizacija tudi pogoj za specializacijo in ima vse prednosti množične proizvodnje. Poenostavljen in poenoten, izražen v standardih, zahteva namreč tudi specializacijo delovnih mest za lažje operacije, ki ne terjajo več kvalificirane delovne sile.

nostmi proizvodnje in zahtevami potrošnje. S tako ureditvijo tehničnih vprašanj pa se same po sebi pokažejo tudi gospodarske koristi, kajti z njimi dobimo trdno osnovo za načrtovanje in odrejanje polne lastne cene. Prav zato se mora tudi znižati število nesporazumov med pogodbenima strankama, ker v standardu ni nedvoumnosti.

Verjetno bo marsikoga zanimalo stanje standardizacije pri nas.

Sele v l. 1948 in še bolj v l. 1950 so dozorili pogoji za razvoj dela na standardih. Najbolje bi bilo, če bi takoj izdali standarde za vse predmete, ki jih izdelujemo. Vendar to ni mogoče. Zato moramo skrbeti za logičen razvoj naše standardizacije. Iti moramo vzporedno s potrebami in razvojem naše proizvodnje, pri tem pa tudi upoštevati usposobljenost naših delovnih kadrov, kajti predpise morajo razumeti ne le visokokvalificirani strokovnjaki, temveč tudi državljani z nižjo kvalifikacijo in je treba razen predpisa dati še eventualna navodila za izvajanje (n. pr. pri predpisih za električne instalacije). V tej zvezi je prvenstveno potrebna standardizacija — s potrebnimi pojasnili pri napravah za varnost ljudi in proizvajalnih sredstev in tam, kjer se nam stavlja velike težave v proizvodnji in z njimi vezane izgube dragocene materiala. Nadalje bo lahko razumljivo, da tam, kjer je malo proizvodov in malo potrošnikov, ne bomo začeli predpisovati standardov. Začeti moramo in smo že začeli izdajati standarde po načelih, ki jih narekuje nujnost. Izdelati je treba prvenstveno standarde za surovine in osnovne artikule v posameznih vejah — zlasti glede na prihranek materiala. Prav posebno je treba paziti na standardizacijo embalaže, to je, na zavijanje oziroma omot proizvodov, kjer lahko mnogo prihranimo s pametnimi predpisi.

Potrošnike pa zanima prvenstveno kakovost predmetov in materiala, zato se izdelujejo predvsem standardi za odkupne proizvode, izvozne artikule in množično potrošnjo (živila, tekstil, usnjarski izdelki itd.).

To so torej vodilna načela pri delu in izvajanju smernic, predpisanih v omenjeni uredbi o jugoslovanskih standardih. Ze od avgusta lanskega leta izhaja revija »Standardizacija«, ki objavlja predloge jugoslovanskih standardov z namenom, da prizadeji sporoče eventualne pripombe. Doslej je izšlo v 9 številkah oziroma 6 zvezkih že 266 predlogov za standarde. Na splošno pa je treba pripomniti, da kažejo proizvajalci mnogo večje zanimanje za objavljenе predloge kakor potrošniki, ki v pretežni večini sploh niso seznanjeni z delom zvezne komisije za standardizacijo. Pa tudi pripombe proizvajalcev ne prihajajo v določenih rokih, tako da delo na jugoslovanskih standardih zastaja po nepotrebnem.

Mnogo pripravljenega dela so strokovnjaki opravili že od l. 1949, tako da ima zvezna komisija za standardizacijo dovolj materiala za objavo predlogov. Spričo maloštevilnega kadra in prezaplenosti komisij, katerih člani so razen tega preobremenjeni z delom v operativni, se zavlačuje tudi nadaljnje objavljanje predlogov, tako da je treba spričo koristiti, ki jih bomo imeli od standardizacije, delo pospešiti in predvsem ustvariti delovne in materialne pogoje za izvršbo teh nalog.

Ing. Viktor Lintner

ODLOMEK IZ SCENARIJA ZA FILM PO TAVČARJEVI ZGODOVINSKI POVESTI

Ivan Tavčar je zasnoval v visoki starosti še Visoško kroniko v treh delih, a je napisal le njeno prvo knjigo. Objavljamo odlomek iz filmskega scenarija Visoška kronika, ki ga je napisal Drago Šega. In sicer sojenje čarovnic Agati Schwarzkhoblerici v škofiji Loka. Glavne osebe so: Izidor in Jurij Khallan, brata z Visokega; Agata, vaukinja Jošta Schwarzkhoblerica, vojnega tovariša Izidorjevega in Jurijevega očeta v tridesetletni vojni (1618-48); Marks Wulffing, ki dolži Agato čarovništva iz maščevanja zaradi zavrnjene ljubezni.

Tavčarjev zgodovinski roman bo v kratkem izšel pri Mladinski založbi v bogato opremljeni knjigi z ilustracijami, ki jih je izdelal ing. arh. Boris Kobe in ki jih nekaj prinašamo v naši današnji številki.

Izidor je v zadregi vrtil svoj klobuk, sklanjal glavo in se krivil, stoječ na odrišču pred krvavimi sodniki.

»Torej, ho-ho, — ali je jezila tvoje prašičke, ho, ho, ali jih ni?« je nestrno vpraševal baron Mändl. Tičal je za dolgo pogrnjeno mizo na mogočnem stolu, visoko nad njim je sijal škofovski grb, pritrjen na velik, grobo tesan križ. Glavarju sta na vsaki strani sedela po dva asesorja: na eni žitničar Blaž Triller in mestni sodnik Frueberger, na drugi pa prošt Urh Falenič in sodnik iz Ljubljane. Dva helebardirja sta v togi držali vsak pri svojem koncu sodne mize, z dolgim orožjem v rokah.

»Cista resnica, da ne vem. In tudi ko bi jih, moj bog, jaz o tem nič ne vem!« Zadaž za Izidorjem je prav grajdkemu glavarju nasprotni sedela na prazglednem prostoru Agata in Jurij Khallan. Agata je bila dolga, bela srajčki, smrtno bleda in vsa upadla v obraz. Dolgi in svetli lasje so ji razpuščeni padali preko suhih, krčevito stisnjenih ramen prav do tal, drobne roke in noge pa so ji tičale v debelih verigah. Stražil jo je mrk helebardir, ki ni spustil očesa z nje.

Ob zadnjih Izidorjevih besedah se je Agata zdrgnila, povešana glava ji je omahnila nizko na prsi.

Spodaj pod njo ob leseni ograji in po vsem prostranem travniku med obema Sorama, kjer je sicer osamljeno čofotalo neveliko kolo Langerholzove domačije, je sedaj pritajeno šumela nepregledna množica ljudstva: ljudje so se trli ob leseni ograji, ki je varovala središče; glava se je stiskala h glavi, da se je zdelo, ko da bi množici ne bilo kraja in kot da bi segala prav tja do Loke, ki se je nekje zadaž s svojim mogočnim gradom na vrhu kopala v prosojno sončni meglici.

»Ha, ha,« je pohrkal glavar in zmaljal z glavo. Z glavi so zmaljali tudi vsi prisidniti ter se spogledali med seboj. »S tega praznega snopa, ho-ho,« je zapiskal glavar, »ne bo zrna! Poskusimo še z drugim ha, ha, visoškim snopom!«

Pobrisal je z roko po zraku in Izidor je odvalil z odrišča.

»Jurij Khallan!« je gromko oznanil Mihol Schwaiffstrigkh, ki je z nadvse važnim obrazom stal nedaleč od mize.

V svetlih škornjih in razoglav je Jurij stopil pred sodnike. Pri tem se je ozrl k Agati in ji glasno spodbudno rekel: »Nič se ne boj, Agata!«

Ta pa se mu je zahvalila s toplim pogledom.

»Pričujoči Jurij Khallan!« je povzel glavar Mändl in odprl svojo tobačnico.

»Ali verujem, da so čarovnice na svetu?«

»Ne verujem!« je bil jasen in razločen odgovor.

Baron Mändl, ki si je ravno nesel tobak v žilasti nos, je od začudenja otrpnil in se negotovo ozrl po asesorjih.

»In to iz razlogov?« je urno vprašal sodnik iz Ljubljane, tenek, črno oblečen možič. Govoril je s počim glasom in izrekal zloge s posebno natančnostjo, pri tem je prebadal Jurija s svojim gosjim peresom.

»Ker še nikdar nobene videl nisem,« je odvrnil Jurij lahkotno, obrazi sornikov pa so se pomračili.

»Da bi obtožena Agata na prašičku letela nad hišo, nisi nikoli opazil?« je zapel črni sodnik.

»Gospod, vi ste učen mož, a da bi znali letati nad visoko kmetijo, ne verjamem, pa čeprav bi sedeli na našem najboljšem prasetu!« je odvrnil Jurij precej posmehljivo.

Učeni sodnik je nabral obraz v kisle gube, medtem ko se je med ljudstvom za ograjo oglašal zadovoljen smeh. Na glas smeje med vsemi pa se je smejala Ana Renata.

Glavar je z jeznim obrazom odmahnil Juriju, naj odide. Na oder je stopil Marks Wulffing. Hodil je ob palici, kakor bi ga

bolela noga. Pred sodniki se je vrgel na kolena in si jel z roko točli po prsih. »Pričujoči Marks Wulffing!« je dejal grajski glavar dobrohotno, medtem pa si je z iztegnjenim palcem tlačil tobak v nosnice. »Naj on pove, kako je obtoženo Schwarzkhoblerjevo zmotil pri njenih, ho, ho, nečistih opravilih!«

»Tako je bilo,« se je z oholo važnostjo pripravil Marks na odgovor. »Vračal sem se počasi mimo Visokega. Luna je sijala. Govoril je počasi in si pri tem pomagal z rokami. Kar se mi zazdi...«

»Zazdi?« ga je nepočakano prekinil sodnik Frueberger, zelo star gospod z veliko belo lasuljo. Dolež je molčal in mežikal, zdaž pa očitno kar ni mogel dočakati naslednje Marksove besede.

»...da v zraku nekaj brečji, nekaj kruli.«

»Kruli!« je važno poudaril Frueberger Blažu Trillerju in ta mu je prikimal z resnim obrazom.

Spodaj ob ograji pa je Marksovi izpovedi z odprtimi usti in z grozo v očeh prislubnila Spela Kosova in se naglo in strahoma pokrčila.

»Ozrem se proti nebu in tam gori opazim...« zavleče malce negotovo Marks.

»Kaj opaziš?« ga prehitil Frueberger zavzeto.

»...štiri pike...«

»Štiri pike...« si zategnjeno narekuje v pero prošt Urh, ostali sodniki pa napeto poslušajo, naslonjeni na mizo.

»...in te pike so krulile,« nadaljuje Marks sredi grobnega molka. Potem pa so se spustile na visoko stropno in se tam kakor lastovke igrale med sabo.

»Kakor lastovke, ha!« se pikro vtakne vmes Frueberger.

»Tri so odjezdile, ena pa se spusti na dvorišče,« je vneto nadaljeval Marks. »Ko je skočila s praseti, sem jo natanko spoznal. Bila je Agata Schwarzkhoblerica.«

Zdaž so se sodniki spet poravnali nazaj na svoje sedeže.

»Po čem pa sklepaš, da je bila res ona?« je vprašal sodnik iz Ljubljane in s peresom pokazal proti Agati.

Marks se je obrnil proti dekletu, ki je sedela negibno in upirala oči predse.

»Po rumenih laseh sem jo spoznal,« je odvrnil.

Sodniki so se spet spogledovali v znamenje, da se temu ne da oporekati.

Dva sežnja od Ane Renate, tik ob ograji, se je razjezila Maruša Stinglova, se obrnila k branjevki Neži ter jo glasno vprašala:

»Neža, ali si že videla človeka, ki bi tako lagal kakor ta Jeremijev plaščur?«

»Nikjer, nikoli!« je prav tako ježno odrezala Neža.

Anžon Kisovec, ki se je stiskal s svojim suhim životom prav vmes med obema, pa ju je premeril z užaljenim pogledom.

»Ali lahko on izpriča še katero hudo-bijo obtoženo Schwarzkhoblerice?« se je baron Mändl resno obrnil k Marksu.

»Ko me je na plesu udarila, sem začutil, kako se mi je zanetil ogenj tu v mečih. Mladi Wulffing je pokazal na svojo levo nogo. Peklo in žgalo je, otekelo pa ni,« je rekel in napravil začuden obraz.

»Ni otekelo?« je mežikal Frueberger proti Blažu Trillerju. »Jako čudno!«

»Roklčina se je pasla po nogi, da sem z nožem zarezal vanjo. Iz zareze se je zvalil robot kremen, dve igli in dva žeb-lja.«

»...dva žreb-lja,« je momljaje pisal prošt Urh in zmaljeval z debelo glavo.

»Ali ste že slišali kdaj, da je golobica kanjo raztrgala?« se je srdito oglašil nekdo iz množice in zamahnil s palico, ki jo je držal v roki.

»Saj,« mu je potrdil Primož Bergant in še več drugih glasov. Toda zganil se je zavedni helebardir, ki je stal znotraj ograje, in se z mrkami očmi ozrl po ljudih, pa je spet vse utihnilo.

Blaž Triller je vzel v roko majhno vrečico; iz nje je jemal košček za koščkom.

»Tu je kremen, tako je,« je našteval s svojim sladkim glasom. »Tu sta igli, tu sta žreb-lja. Vse je prepojeno s človeško krvjo, vse se ujema, tako je!«

Marks si je medtem odvezal nogavico, odkril meče in pokazal sodnikom brazgotino na njej, rekoč:

»Tu je bila rana!«

Toda Mändl mu je že dobrohotno prikimal, da lahko gre.

»Agata Ema Schwarzkhobler iz Eyris-neuna,« je trdo zahreščal in se ozrl po dekletu.

Agata je na ta klic privzdignila oči k sodnikom, nato pa se počasi dvignila, da so zarožljale debele verige. In kakor je vstajala, tako so se ji tudi oči dvigale vse više in v dolgem pogledu je polagoma obšla planine, ki se je belil sneg na njih pod sončnimi žarki.

»Agata, Ema! Ema!« je nergal sodnik iz Ljubljane. »To ni brez pomena. Prvi črki obrnemo pa imamo mea, — to se pravi — je zategnil in s peresom prebodel Agato, — že pri rojstvu je hudč sklenil zakon z njo.«

»Gotovo, to je silno pomenljivo,« je zaživel stari Frueberger. »Ta mea že skoraj vse dokazuje,« je dodal med mežikanjem.

»Kaj se pa dva suha vmes vtikata?« je za ograjo zabobotala Maruša Stinglova, tako da je Anžona Kisovca kar streslo.

»Ali si že videla dva tako zalita človeka?« se je obrnila k branjevki Neži.

»Taka uboga žival — pa copernica!« se je hudovala branjevka.

Tedaj je Anžon Kisovec počasi zategnil:

»Tako govorite, ker se menda same bojite, da bi prišle na njeno mesto!«

Žensko, vpitje je zalilo njegove besede. Nastalo je prerivanje in ženske naokrog so Anžonu v trenutku zbile klobuk z glave. Ana Renata pa je Stinglovi molila svoj bič preko glav in vpila:

»Vsekaj ga po tumpasti glavi, da bo pomnil!«

Grajskemu glavarju se je hudo pomračil obraz, ko je vprašal Agato:

»Kje je ona prvič videla hudiča?«

Agata je stala nepremična, svoj mirni pogled je imela uprt predse.

»Ni res!« je zatrdila s tiho odločnostjo in pri tem rahlo odmaknila glavo, ne da bi dvignila oči k sodnikom.

»In toč? Kje jo je naredila?«

»Ni res!« je spet odvrnila Agata.

»Ali je prašička, ki ga je jahala, ha-ha, posodil satan?«

»Ni res!« je vztrajala Agata.

»Ko boš že na grmadi, pa boš še vedno govorila, da ni res,« se je razjezil suhi Ljubljancin. »Ali pa imaš k izpovedi Marksa Wulffinga kaj pridiati?«

»Da ni res!« je še vedno vztrajala Agata.

»Kakšna trdovratna grešnica,« se je razburil Frueberger.

»Z Visokega,« je pikro zategnil baron Mändl. Mračno je gledal dekleta, nato pa se je njegovo lice pretopilo v sladkoben smehljaj.

»Ali je bilo, he-he, kaj nasledkov, ko sta se, he-he, ljubila s peklenskimi bratcem?« jo je vprašal in drobno telo se mu je streslo od tankega smeha.

»Ni res!« je vzdihnila Agata in pove-sila glavo.

»Ti svinjski prašič, ti!« je ogorčeno zavpila Maruša Stinglova, bliskaje z očmi. Obraz grajskega glavarja pa se je krčil od jeze.

»Ce ona ne pove zlepa,« je grozil, »imamo že pripomočke, da ji razvežemo jezik!« — »Frament!« je zaklical in dvakrat zaploskal.

Na dvorišče se je zadaž izza sodniške mize urno pognal rabelj, od glave do pete zavil v črno haljo; le oči in usta so mu skozi luknje v kapuci grozotno rezale v svet. Agata se je rahlo zdrgnila in iz množice se je zaslišal ženski jok, nakar je nastala mrtva tišina.

»Naj jo denem na čarovniški stol ali naj ji ude zagrejem?« je vprašal z robatim glasom in se oziral po svoji žrtvi. Iz množice se je spet oglašil ženski jok.

»Za začetek se mi vidi poizkušnjo, he-he, najpriljavnejša,« se je na svojem stolu premikal glavar in se oziral po prisidnikih.

»Tako je! Menim, da brez igle ne pojde,« mu je z mehkim glasom pritrjeval Blaž Triller.

»Nadelprob, nadelprob!« je zaživel stari Frueberger, oči so se mu napele pod čelom.

Ta trenutek je stopil na odrišče škofov sluga Pierre in izročil Miholu zapечатno pismo. Ta ga je z važnim obrazom položil pred glavarja. Baron Mändl je odlomil pečat in razgrnil pisanje pred seboj. Takoj nato se je svedeno dvignil in odločil pokrivalo. Tudi ostali sodniki so vstali in se odkrili.

»Prevzvišeni Joannes Franciscus, škof in knez freysinški,« je s povzdignjenim, hrečkim glasom bral grajski glavar in škofovski grb se je svetil nad njegovo glavo, »prepričan, da se v pravdi zoper Agato Ema Schwarzkhoblerico ne bo dobil

dokaz, ki bi dognal resnico proti vsakemu dvomu, ukazuje svojemu krvavemu sodišču, naj se nad obdolženo poizkusi z vodo, in sicer tako, da bodi očistena, če pride na kateri koli način živa iz vode, če ne, naj se bog usmili njene grešne duše!«

S pogledi, uprtimi predse, so sodniki poslušali škofov ukaz. Pl. Frueberger je nekaj zmedeno mežikal: žitničar Blaž Triller je imel roke mehko sklenjene na trebuhu, glavo je držal malce postrani; prošt Urh Falenič je imel sila resen obraz in je zdaž pa zdaž prikimal z debelo glavo v znamenje, da soglašajo; sodnik iz Ljubljane pa je z obrazom, nabranim v važne gube, sledil besedilu in pri tem enakomerno trkal s peresom po papirju. Ob odrišču je pogreznjen vase in z globoko sklenjeno glavo ždel Izidor, poleg njega pa Jurij z rahlo odprtimi usti, pazljivo poslušal škofovo pismo, medtem ko Marks, stoječ na drugem koncu, ni mogel pod svojo črno brado skriti krivega smehljaja. Visoko nad vsemi pa je poleg mrkega helebardirja stala Agata. Njen blede, prosojni obraz se ni zganil, le rahlo povešana glava se ji je počasi zrvnala.

Agata je stala zrvnana na svojem mestu in se ni ozrla na Mihola Schwaiffstrigkha, ko ji je odpel verige na rokah, da so ropotaje padle na tla. Premaknila se je, njena drobna, bosa nožica se je izmotala iz verig in poskakala stopnico. Tedaj so se oglašili vsi škofovski zvonovi; peli so žalostno, kakor za mrličem.

Na odrišču sta Agato obstopila dva helebardirja. Tako zastraženemu dekletu je sledil prošt Urh v korelji in s štolo okoli vratu. Iz debelega molitvenika je molil litanije za umirajoče, za njim so se zvrstili štirje mladi, blede duhovni, tudi v koreljah, in s počim glasom odgovarjali gospodu proštu.

Ko je Agata s svojim stražarjem stopila z dvorišča na travo, so se pred njo postavili štirje ministranti s cingljajočimi zvonce v rokah. Ves sprevod je krenil počasi po ograjenem prostoru proti vodi, ministranti so cingljali in njihovi otroški glasovi so se zivali z glasovi duhovnov, ki so zadaž odgovarjali na molitve

neslo. Naenkrat je ležala deklica v valovih, pa se zopet vzdignila, oblačnice se je tesno oprile njenih udov in prav kakor brez vsake obleke je stala pred svojimi sodniki.

Jurij je otrpnil z Izidorjem v roki, otrpnile so množice ob ograji in niti glas ni prišel iz črnih krdel.

Agata je poizkušala bresti naprej. In res je zabredla kaka dva koraka v močni curek, ki jo je kar majal in zanašal. Ne nadoma jo je moč valov izpodnesla; hitro je izginila pod površino.

Ljudstvo je jeknilo od groze.

Tedaj se je Jurij pognal v vodo, tako nanaglo, da se je zdrgnil okameneli Izidor na bregu. Zapljuskalo je in že je Jurij z močnimi rokama rezal vodo. Parkrat se je pognal, pa je bil pri njej, ki se je bila sredi globočine spet prikazala. Z močno roko se je je oklenil, z drugo pa je delal mogočne kroge. Na plitvini je postavil dekleta na noge.

»In zdaž Agata, kot boga te prosim, stopaj, da prideš živa iz vode!« je mole-doval goreče.

Agata se je parkrat prestopila.

Tedaj se je izza ograje utrgalo nekaj žensk, med njimi Maruša Stinglova in branjevka Neža. Obstopile so dekleta in ga zakrile pred gledalci.

Ko so ženske dekleta že odnesle, je še vedno ostala do gležnjev v vodi Maruša Stinglova. Obrnjena proti sodnikom, ki so sedeli zadaž na vzvišenem odrišču, je vpila:

»Ne boste je gledali več, vi stari grešniki! In če hočete s šivankami šivati človeška telesa, krpajte svoje!«

Tačas si je med množico kar moč urno utiral pot proti Loki Marks Wulffing. V obraz je bil blede in nemiren. Ko so ga ljudje spoznavali, so se mu umikali kar sami od sebe. Jakopinu se je bil obraz strašno pomračil, ko ga je zagledal. Stopil je vstran, kolikor je le mogel, kot bi se bal dotika s tem človekom.

»Nekam mudi se mu!« je rekel, ko je gledal za šepajočim Marksom.

»Bržčas mu za petami gorit!« je pripomnil stari zidar, ki je stal poleg in se tudi oziral za mladim Wulffingom. Ta pa je že izginil za množico.

Ravno v nasprotno smer se je na drugem mestu siloma rinila skozi gosto množico njegova sestra Margareta. Bila je videti trudna in upehana, vendar si je s trmasto odločnostjo krčila pot med ljudmi.

Ko je skušala mimo Anžona Kisovca, se je je ta nejevoljno ostresal.

»Tak, kam pa rineš, burja spodreca-na!« se je obregnil vanjo s sitnim obrazom.

»Pustite me!« je vroče moledovala Margareta. »Pred sodnika moram. Vso noč sem že na poti!«

Ljudje so se ob teh besedah razmaknili in deklet je smuknilo pod ograjo proti sodišču.

Za sodniško mizo je že spet resnih obrazov zasledil ves sodni zbor. Margareta je obstala pred sodniki, še preden ji je kdo utegnil preprečiti.

»Sele sneti smo slišali, da hočete v Loki sežgati Izidorjevo nevesto in da je naš Marks pričal proti njej,« je hitela in lomila roke. Nato se je vrgla na kolena in s privzdignjenimi rokami zaprosila: »Le tega ne! Človek ni žival in ne kurite drv pod njim! Le tega ne!« je zajokala.

»Kdo je ona in kaj hoče?« se je raz-togotil baron Mändl za mizo.

»Marksa Wulffinga sestra je, milostni gospod,« se je ponižno vmešal Mihol Schwaiffstrigkh.

»Kaj hoče?«

»Marks je krivo pričal, lagal je!« je še kar naprej hitela Margareta. »Sama sem videla, kako si je pripravil kamen, žeblje in igli, kako si je prebodel meča in kako je vse to namočil v svoji krvi!«

Sodniki so postajali pazljivi.

»Počasi dekle, počasi,« jo je prekinil Blaž Triller. Iz vrečice je stresel Marksove dokaze zoper Agato.

»Ali je bil to tisti kamen?« je vprašal.

»Prav ta je bil! In žeblja in igli tudi!«

Sodniki so se spogledali z mrkimi obrazi, le Frueberger je mežikal, kot da še sedaj ne razume, za kaj gre. Baron Mändl se je ozrl na prosta Urha, ki je s pripravljenim peresom v roki gledal glavarja z nekoliko zmedenimi, vprašujočimi očmi.

»Hm, hm,« je pohrkal glavar. Popravljal si je svoj klobuček in obotavljaje se dejal: »Seveda, to bo tudi treba napisati.«

»Lagal je, kostrun črni, da se je Lucifer prižigal!« je sredi goste množice, ki se je pomikala mimo Langerholzove domačije, vpil Babal na vsa usta in krillil z rokami. Bil je silno srdit; oči so mu švigale po ljudeh naokoli, brada in lasje pa so mu bili še bolj razmršeni kot po navadi. »Kje pa je zdaž ta zlot?«

»Proti Loki je odšvedral, kot bi ga zlozeč nosil,« je glasno pojasnil Jakopin.

»Je že vedel zakaj!« je z visokim glasom zavpila mati Maruša in bliskala z očmi.

»Naj ne hom več Primoz Bergant, če ga danes ne prebutam,« je globoko zav-trobil srditi dedec in si z lahtimi poravnal hlače.

Tako je, Primož, dajmo ga,« se je oglašilo več glasov.

»Kaj prebutati, lažnivi jezik izruvati, jezik!« je zariplo vplja Maruša in se pog-nala za množico, ki je med glasnim kričanjem drla za Primožem.

Marksa Wulffing je ob palici naglo šepal preko praznega loškega trga. Prispel je ravno do znamenja, ko je začul vpitje za seboj in se ozrl.

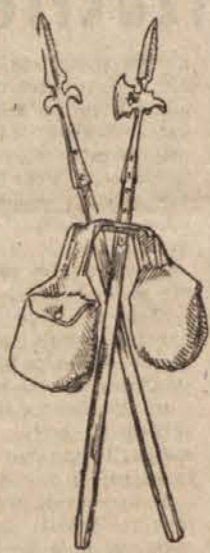
Na trg se je ustavila cela čreda ljudstva. Malce se je ustavila, kot da se ozira po trgu. Nekdo, ki je bil bolj spredaj, je s palico pokazal na Wulffinga.

Marks je urno poskakoval ob palici, kolikor je le najbolj mogel s svojo šepasto nogo. Spet se je ozrl.

Množica se je raztegnila v dolgo drvečo vrsto in se mu vztrajno blizala.

Ko je Marks to videl, se je urno pognal za ovine.

V ozki stranski ulici ni nič več šepal, ampak je stekel z obema zdravima noga-

NIKŠIŠKI BAZEN KOBALIT

Nikšić. Le kdo izven Črne gore je nekoč vedel to mesto? Z okrog pet tisoč prebivalci. Kdo je vedel za Nikšićko polje — okrog 49 kvadratnih kilometrov — ki ga preprežajo vzpetine in griči, njegov najrodovitnejši del pa preplavljajo vode Zete in Gračanice. Kdo je vedel za nikšićske planine, bogate gozdov in pašnikov, po katerih so se pasle številne črede drobnice! — Za planine in za črede so seveda vedeli prekuščevalci z mesom in volno. Po smešni ceni so kupovali, izvažali na tuje trge in služili lepe denarce. Za gozdove so vedeli tudi tuj kapitalisti, ki so prav tako kupovali za sleno ceno, preprodačali in — bogateli. Za bogata ležišča boksita v okolici Nikšića so vedele tudi nemške in češke družbe, ki so prežale na ugodni trenutki.

Za Nikšić so dobro vedele policijske oblasti nekdanje kraljevine Jugoslavije zaradi množičnih demonstracij ter borbe delavcev in kmetov proti takratnim protiljudskim režimom.

Nikšić so poznali tudi napredni in prvi delavci naše domovine po naprednih časopisih »Razsvetle«, »Valjci«, po opozicijskem listu »Slobodna misao« in po drugih publikacijah.

Kraljevina Jugoslavija je propadla. Razmahnila se je ljudska vstaja. Nikšić so spoznale po močnem ljudskem odporu mnoge okupatorske divizije in razne kvilinske enote. Ljudstvo je zmagovalo. Zmagala je ljudska revolucija in za več stoletij pospešila tok časa v Črni gori, zaostali kulturno in gospodarsko. Začel se je boj za zgraditev socializma, boj za izpolnitev plana. Gozdovi in rude in vodna sila so postali ljudska last.

BOKSIT

Velika ležišča boksita so našli v Bijelih Poljanah, v Kiti Nikšićki, v Črni gori, zaostali kulturno in gospodarsko. Začel se je boj za zgraditev socializma, boj za izpolnitev plana. Gozdovi in rude in vodna sila so postali ljudska last.

ZELEZARNA

Moderno železarno, velika petletka, gradijo v Nikšiću. Konstruirajo in stavijo jo naši strokovnjaki, naši ljudje z domačim gradivom. To je velik uspeh, velika čast za graditelje socializma. Gradbena dela za železarno so se začela pred tremi meseci. Od postaje do stavbišča so zgradili železnico, dolgo pet kilometrov, postavili stano-

ma, kolikor sta ga le nesli; v diru se je izgubil za vogalom.

Vpitje se je silno bližalo; po ulici je zdrvel za Marksom cepetajoč trop zasledovalcev in tudi izginil za vogal.

Pred Wohlgenutem se je Marks za trenutek pomislil, ali bi mu kazalo, skriti se v gostilno, pa se je takoj premislil, ker so mu bili gonjaci že tik za petami. Pognal se je naprej, a na križišču je padel v naročje drugemu, nič manj besnemu tropu, ki se je bil pripodil po glavni cesti in ki ga je s prvim vred v trenutku objel in zagrl.

Množica se je nekaj sukala in polglasno grgala, nato pa je poglaviti mežurni sunil po glavni cesti navzdol.

Na kapucinskem mostu, ki se je vrto-glavo bočil nad Soro, ni bilo živega človeka. Le izza mestnega ozidja je bilo čuti zamolkle glasove. Nenadoma se skozi mestna vrata po klancu navzdol prikel Marks, brez klobuka, raztrgan in zaprašen, tik za njim pa jata zaprašenih ljudi. Njihov divji krik je v trenutku napolnil ozračje.

Na mostu so zasledovalci Marksa spet dosegli. Spet se je strnil okoli njega gost, grgrač klopcič. Palice in roke so se dvigale in padale. Zdal pa zdaj je kdo nerazložno završeval.

Nenadoma se je Marks pokazal nad množico, neštetu rok ga je držalo visoko v zraku.

V vodo z njim! je nekdo zarjul s strašnim glasom.

Marks je za trenutek visel v zraku tik nad ograjo. Tišina, ki je nastala, je nenadoma presekala njegov gromki, nečloveški krik; z glavo naprej je zdrknil preko roka. Krik je v trenutku spet zamrl in Marksovo telo se je sredi smrtnega molka počasi prevračalo v globino. Voda se je belo zapejala in pljusnila visoko, ko ga je sprejela vase, veliki kolobarji so se silovito pogrnili na vse strani, potem pa se je voda pomirila, le gosti, beli mehurčki so še dolgo vstajali iz nje in vrela na površje.

vanjske barake in se oskrbeli z mnogimi tehničnimi sredstvi za mehanizacijo del. Po mestnih ulicah s praznimi prostori med hišami so speljali ozkotirno železnico. Tod kopolje temelje za moderne stanovanjske hiše, saj bo imela samo železarna nad šest tisoč delavcev. Za toliko ljudi pa je treba zgraditi železno mesto. Majhne lokomotive vozijo vagoni po tračnicah med mestnimi hišami. Nikšić se je spremenil v veliko gradbišče. Na nekoč praznih prostorih rastejo zidovi novih stavb.

Tudi temelje za železarno kopolje. Buldožerji rijejo, roke graditeljev pa nalagajo v vagonce prod in pesek, ki ju je nekoč naplavila voda. Veliko gradbišče je kakor široko žrelo, brigade frontovcev in komunistov pa greboje v trda tla Rudega polja za temelje velika, ki bo ponos naše industrije jekla.

Sploščka je bilo težko zaradi nevarnosti graditeljev, izkušnje pa so premagale težave. Pripravljalna dela so skorajda končana. Trda zemlja je delala graditeljem preglavice. Stežka so kopali apnenčev sijo, ponekod trdo kakor beton, toda brigade komunistov so dorasle tudi taki nalogi.

Težave so bile s preskrbovanjem gradbišča z vodo, pa bo tudi to urejeno. Zmogljivost vodovoda iz Gornjega polja bodo povečali trikrat. Potrebne strojne naprave so dobili. Polagajo pa tudi že cevi za dotok rečne vode, ki jo bodo rabili za betoniranje.

Za temelje bo treba izkopati tri sto tisoč kubičnih metrov zemlje. Doslej so je izkopali že nad trideset tisoč kubičnih. Kmalu pa bodo začeli betonirati prvo dvorano. Tako delo zahteva mnogo delavnih rok, zato prihajajo nove brigade komunistov. Na gradbišču sta že bokelska in bijelopavliška brigada, pomagat pa je prišla tudi vojaška enota. Tako se bodo dela dodobra razmahnila.

Za železarno se prihajajo železna ograjda. Treba bo obvladati veliko nalogo, in to z vztrajnostjo, spretnostjo in z disciplino.

O vseh pomankljivostih poročamo na sestankih. Tako odpravljamo napake, ki so pač najpogostejše v organizaciji dela. Pravi komunist iz bokelske brigade.

To je dobra metoda, metoda komunistov, ki vedo, kaj hočejo, doda drugu. Tako bomo tudi uspehi.

NIKSISKI BAZEN — VIR ENERGIJE

Do pred kratkim niso bile znane energetske možnosti v nikšićkem bazenu. Šele ob zamisli za elektrarno so začeli raziskovati vse možnosti za izkoriščanje vodne sile. Nikšićko polje je bogato vode, toda še do nedavna je bila ta voda le naravno zlo, ki poplavlja rodovitno zemljo. Z obljubami o osušitvi tega polja so nekaj agitirali in špekulirali razni politiki, dela pa se niso lotili zares. Bistra Gračanica je kar naprej preplavljala in pustošila. V stoletjih je nasula s prodom in peskom dober del polja pod vasjo Ožrnici. Še vedno je tako.

A kaj bo jutri? Vode z Nikšićkega polja bodo napajale vrsto največjih električnih central. Ukročene bodo velike množine

vode. Za polovico te energije bo krila potreba vse Črne gore. V Župi, vzhodno od Nikšića, bodo zbrali z modernimi jezovi na desetine milijonov kubičnih vode. V Bijelosevini in v Liverovičih bodo zgradili jezove, nastalo bo dvoje umetnih jezer, ki bosta vodna rezerva za polje. Ukrotitli bodo hudoournike Gračanice in Mačka, ki so doslej pustošili Župo in Nikšićko polje. V Bijelosevini, Liverovičih in Ožrnici bodo zgradili elektrarne. Razen tega bo mogoče napraviti jezero tudi na Nikšićkem polju, vode pa bodo teklo pod Planinico po tri in pol kilometra dolgem predoru proti Bijelopavliški ravnini. Tako bodo izkoristili moč vodnega padca za pogon naprav na Glavi Zete.

Pa tudi za industrijo in za namakanje suhega vzhodnega Nikšićkega polja bo vode dovolj. Elektrarne v Župi in na Nikšićkem polju bodo dajale mnogo energije, voda pa bo koristila tudi Bijelopavliški ravnini. Blizu Ožrnici gred bo vrela iz predora voda z Nikšićkega polja. Tam bodo zgradili glavne naprave tega sistema central, ki bodo dajale električno energijo vsej republik in še krajem izven njenih meja.

Po računih strokovnjakov bodo dajale te naprave osem mesecev na leto 400.000 konjskih sil ali 500.000 kilovatih ur energije, kar bo stokrat več, kakor bo dala hidrocentrala, ki jo grade na Glavi Zete. So pa še možnosti za gradnjo central pri Vranjskih njivah blizu Titograda.

S tem bo pridobljena ogromna električna energija, hkrati pa bo urejena tudi melioracija Nikšićkega polja, ki se bo povečala za velike površine izvrstne obdelovalne zemlje. Pa tudi poplave na Zetski ravnini se bodo ublažile.

Graditli bodo v etapah, dograjeni objekti pa bodo postopno začeli obratovati. Prednost je tudi v tem, da so vse planirane naprave v bližini že zgrajenih cest in železniške proge, kar bo zelo pocenilo graditev.

In še to: tudi Morača bo dobila s tem več vode in bo postala plovna do Titograda.

Nikšićki bazen je velikega pomena ne le za Črno goro, marveč za vso državo. Najnovejša raziskovanja so nakazala dragocene energetske možnosti, odločujoči organi pa so že odobrili začetek pripravljalnih del.

Zgraditev nikšićkega bazena je med najpomembnejšimi nalogami Črne gore. S temi objekti bo dobila ta republika novo podobo moderno urejene dežele. Industrija in promet bosta elektrificirana, napredovalo bo kmetijstvo in vse druge gospodarske panoge. V socialističnem redu si gradi Črna gora trdno bodočnost, kakor je dejal tovariš Tito o graditvi v Črni gori 15. julija v Titogradu na velikem zborovanju: »Doselej je bilo tudi tu zgrajenega marsikaj, toda mi hočemo napraviti Nikšić za veliko, industrijsko središče z velikimi tovarnami, nekaj, česar ni nikoli imela Črna gora in česar ji v Jugoslaviji ne bi mogla dati nobena oblast razen socialistične.« In Črna gora se zaveda svoje naloge — premagati ekonomsko zaostalost.

Vuk. Perović

Na tem mestu bomo objavili nekaj člankov o strateških rudah, njihovih ležiščih, uporabi, proizvodnji in preskrbi v bližnji bodočnosti. Njihov namen je, da bralcu na kratko dajo najnujnejši pregled o teh surovinah, ki so važne ne samo za vojno, ampak tudi za namene široke proizvodnje.

Ko so jeseni leta 1950 v ZDA zmanjšali porabo kobalta za 70%, je ta ukrep močno prizadel industrijo stekla, porcelanskega emajla, jekla, električne in elektronske opreme ter keramično industrijo. Razlog za ta ukrep je bilo varčevanje zaradi astronomske velike porabe za reaktivne motorje, projekte velike hitrosti, oklepne plošče, elektronsko opremo in še za mnoge druge stvari, ki so potrebne za vojsko. Storjeni so pa ukrepi, ki bodo zagotovili v dveh letih pridobivanje kobalta v večjih količinah, kakor pa so ga dobivali doslej. Ko se bodo povrnil normalni časi, bodo dobavljali kobalt za potrebe vojske in za znatno razširjeno industrijo predmetov široke potrošnje, ki bo izšla iz tehnološkega napredka v vojni industriji, kar bo mogoče izkoristiti tudi za produkcijo v mirnem času.

Naziv kobalt izhaja iz nemške besede »Kobolt«, ki pomeni škrt, dali pa so ga tej kovini zato, ker je povzročala rane na rokah rudarjev zaradi visokega odstotka arzenika, ki je v njej. Že dolgo pred našo ero so kobalt uporabljali kot barvilo in za pridelovanje bleščeče površine keramičnih izdelkov. Pred prvo svetovno vojno je bila poraba kobalta v ZDA majhna, uvažali so ga pa iz Kanade za keramično industrijo. Od leta 1922 dalje je poraba rasla do višine okrog 4000 ton. Skoraj vse kobalt morajo uvažati.

Keramična industrija je najstarejši potrošnik kobalta. Najbolj ga uporabljajo za dobivanje moderne barve. Kombiniran z oksidi kroma, nikla ali mangana daje vse odtenke modre ali zelene barve. Deluje tudi proti rumenim madežem, ki izvirajo v glinah za porcelanske izdelke iz ostankov železa. Razne kobaltne soli uporabljajo kot sušila v barvah in lakih. Nadomestki niso uspešni. Veliko uspehov so dosegli z uporabo kobalta kot dodatka k hrani goveje živine, ki ima premalo paše.

Uvoz te kovine v ZDA je neverjetno zrasel zaradi povečane porabe v metalurgiji, medtem ko je uvoz kobaltovih spojin padel, ker se je v ZDA produkcija povečala iz uvožene rude. Konec leta 1949 je dosegel uvoz okrog 2000 ton. Leta 1941 je bilo objavljeno, da porabijo največ kobalta za zlitine, zdaj pa za produkcijo permanentnih magnetov in še za razne druge izdelke. V bližnji bodočnosti bo šlo verjetno največ kobalta za zlitine, ki so potrebne za plinske turbine.

Kobalt v jeklu za rezanje poboljša njegove sposobnosti za rezanje pri velikih brzinah in visokih temperaturah. V nekaterih jeklih te vrste ga uporabljajo do 13% skupaj s tungstenom, vanadijem, molibdenom in z drugimi zlitinskimi elementi. Kobalt je zaželen v mnogih in potreben v nekaterih zlitinah visoke kakovosti, sploh je pa njegova poraba tako raznovrstna, da jo je v celoti nemogoče opisati na tem mestu.

Po vojni so porabili največ kobalta za izdelavo permanentnih magnetov in magnetnih jekel. Neko posebno uspešno zlitino s lastnostmi stalnega magnetu uporabljajo za naprave z visoko demagnetizirajočo močjo v motorjih, generatorjih in zvočnikih; potem za naprave z veliko magnetno silo, kot n. pr. za magnetne za dvigavanje bremen, za magnetne zaklopke in pri radarju. Kobalt mnogo rabijo tudi v televiziji, kateri je zadal ukrep o varčevanju mnogo več skrb kot pa njena nasprotja z barvno televizijo.

Odlična lastnost magnetov iz kobaltovne zlitine je v tem, da je zelo učinkovita. V 1 cm³ kobaltovne zlitine je mogoče spraviti mnogo več magnetne sile kakor v kakršno koli drugo zlitino. Permanentno magnetna jekla imajo do 40% kobalta in okrog 0,9% ogljika in jih je mogoče liti, kaliti, kovati, strojno obdelovati ali pa oblikovati na druge načine ter končno magnetizirati. Skoraj nemogoče je najti nadomestek za kobalt v magnetnih jeklih.

Magnetna jekla so zelo važna za vojno industrijo. Tako n. pr. morajo v projektih, ki jih vodijo iz daljave, spraviti magnetne instrumente v oblije, široko do 25 mm. Tam, kjer sta teža in prostor najvažnejša, je magnet iz kobaltovne zlitine neobhodno potreben.

V zadnjem desetletju so zelo napredovali v izdelavi zlitin, ki obdržijo magnetno silo tudi pri zelo visokih temperaturah in so odporne proti obrabi, rjavjenju in kiselnam. Izdelali so nad 40 takih zlitin in najmanj 13 izmed njih ima 13–60% kobalta, rabijo jih pa za dele plinskih turbin, za avioneke reaktivne motorje itd.

Glede na potrebe vojne industrije štejejo kobalt za najbolj »vroče« strateško surovino. Kobalt za barvanje in za izdelavo orodja za rezanje bo imel prvenstvo. Kritično bo za zlitine za visoko temperaturo in za zlitine, odporne proti rjavjenju. Prvenstvena bo tudi uporaba kobalta za kirurške in zobozdravniške instrumente ter pri izdelavi delov za elektronske instrumente. V magnetnih jeklih bo kobalt bistvena sestavina tam, kjer je potrebna največja učinkovitost pri omejeni teži in velikosti.

Najdišča kobalta

Cepprav pridobivajo kobalt v mnogih državah, znaša produkcija v Belgijem Kongu, severni Rodeziji, ZDA, Kanadi in Francoskem Maroku 95% svetovne produkcije. Železov pirit vsebuje nekaj kobalta, pogosto samo 0,05%; iz njega so ga dobivali v Nemčiji, Italiji, Grčiji, Norveški, Španiji, Švedski in Finski. V drugi svetovni vojni so v Nemčiji pridobivali kobalt iz železovega pirita.

Največ kobalta pridobiva v Belgijem Kongu družba Union Minière du Haut Katanga. Tam je črni kobaltov oksid postranski produkt izkopavanja oksidiranih bakrenih rud. Leta 1949 je dosegla produkcija 4350 ton. Polifabrikat, belo kovinsko zlitino s 43% kobalta in primesjo bakra in železa, prevažajo v čistilnice v Belgijo in ZDA. Če bo ta družba producirala 4000 ton kobalta na leto, bodo dojele znane rezerve zadostovale za 40 do 50 let, upajo pa še na nova najdišča. Mislilo, da bo zlitin z visokim procentom kobalta vedno manj, vedno več pa manjvrednih polfabrikatov.

Drugi producent po velikosti je družba Rhokana v severni Rodeziji; v rekordnem letu 1939 so pridobili okrog 1300 ton kobalta, ki ga vsega porabijo v Angliji. Tretji v pridobivanju kobalta je Francoski Maroku, kjer so ga dobili leta 1939 okrog 200 ton. Iz kobaltovih rud dobivajo tudi zlato, in sicer 5–30 gramov iz ene tone, v njih eta na tudi erbero in nikel. Rafinirajo ga v Belgiji in končno v Franciji.

V Kanadi pridobivajo kobalt od leta 1904 v znanem rudniku erbera Cobalt v Ontariu. V letih 1908–1910 so ga letno dobili okrog 900 ton. Ta rudnik je pa bolj znan zaradi erbera, saj so ga dobili v letih 1904–1922 za 300 milijonov dolarjev, kar je največja produkcija erbera v tako kratkem času iz enega samega rudnika v zgodovini rudarstva erbera anloh. Še sedaj je v tem rudniku produkcija kobalta tesno povezana s pridobivanjem erbera, za katerega so odkrili nova najdišča, zelo si pa prizadevajo, da bi odkrili nova najdišča, tehnično izpopolnili obstoječa in zgradili nove instalacije ter izboljšali tehnološke postopke. Leta 1949 je znašala produkcija kobalta v Kanadi okrog 280 ton.

V Ugandi v Britanski vzhodni Afriki, so odkrili rudo, ki vsebuje 0,3% kobalta. Ostale države so producirale samo malo kobalta, med njimi so Avstralija, Nova Kaledonija, Bolivija, Čile, Finska, Italija, Japonska in Švedska.

Cepprav so ZDA največji potrošnik kobalta na svetu, da vendar producirajo samo majhno količino; intenzivno pa raziskujejo obstoječa in odkrivajo nova najdišča ter izboljšujejo tehnološke postopke in upajo, da bo doseglja produkcija kobalta v septembru leta 1951 okrog 1000 ton letno, v bodoče pa celo 1500 ton.

Glede na potrebne količine kobalta v prihodnjih dveh letih kaže, da bodo razpoložljive količine v bodoče zadostovale za vse najvažnejše potrebe industrije, to pa le pod pogojem, da vojna industrija ne bo porabila preveč. Razen tega tudi mislijo, da bo leta 1953 že mogoče producirati dovolj kobalta za vse potrebe široke potrošnje, ki se bodo z napredkom v tehnologiji še povečale, in pa za vojno industrijo, saj računajo s produkcijo okrog 5600 ton kobalta v l. 1953.

Sedanja etika za to kovino spodbuja njeno produkcijo in napredek v razvoju procesov topljenja in rafinacije, ker bo v veliko pomoč industriji v normalnih časih. V bodoče bo možna mnogo širša uporaba kobalta za predmete široke potrošnje, kar je naveden pojav tudi na vseh področjih tehnike, ki v vojnem ali drugim podobnem nenormalnem času nabhli napreduje, ker ne gladajo tako na etatke za poboljšanje produkcije kakor v popolnoma mirnem in normalnem času.

Gospodarstvo na tujem

K splošnemu položaju na mednarodnem trgu. Cene surovin se na mednarodnem trgu utrjujejo v glavnem na nižji ravni. Posli niso več tako živahni, kar se pripisuje raznim okoliščinam, med katerimi — v polletni sezoni in videzu, da bodo cene tudi v bodoče nazadovale. Danesnje cene so v nekaterih primerih za 40–50% nižje v primeri s cenami v začetku tega leta.

Mednarodna konferenca za surovine v Washingtonu še vedno zaseda pri zaprtih vratih. V prihodnjem mesecu je napovedana v Londonu konferenca vseh angleških dominacij, na kateri se bo razpravljalo tudi o cenah. Trgovski krogi nestrno pričakujejo odločitve washingtonske konference o vprašanju vojne. Zanimje posvetovanje predstavnikov ameriških uradnih ustanov za cene in porazdelitev surovin je privedlo do zaključka, da bodo ZDA skušale znižati vse cene, izvenšati tiste kmetijskim proizvodom, na raven, ki so jo dosegle ob izbruhu korejske vojne.

Prekinitev mirovnih pogajanj na Koriji kajpak le še povečuje splošno negotovost, ki jo povzroča razvoja političnih dogodkov, kar ne vpliva mnogo v resničnosti sedanje ekonomske situacije v svetu.

Kontrola eksportnih cen v ZDA. V prvi dekadi tega meseca je bila v ZDA uveljavljena odredba, da eksportne cene ne smejo biti višje, kakor so bile ob izbruhu korejske vojne. Namen te odredbe je, zadržati manjkajoče blago v državi in podpreti splošno napore zoper inflacijo. Stabilizacijski urad poudarja med ostalim, da je odšlo mnogo blaga, ki ga sicer ZDA potrebujejo, na dražja inozemska tržišča.

Združenim državam Amerike in Italiji se obeta bogata sadna letina. Po poročilu ameriškega ministrstva za kmetijstvo pričakujejo v ZDA dobro sadno letino, ki bo dala predvidoma okoli 122 milijonov bušijev merkantilnih jabolk (povprečni donos v letih 1941–1950 = 109 milijonov bušijev), nadalje 61 milijonov bušijev breskev (26% več kakor lani) in 6% nad desetletnim povprečjem, 32 milijonov bušijev hrušk (3% več kakor lani) in 3.270.000 ton grozdja, kar predstavlja rekordno številu, saj kaže desetletno povprečje le 2.797.000 ton.

V Italiji je letina južnega sadja (pomaranč, mandarin, limon) izredno dobra. Pridelavek pomaranč je za 71%, limon za 23,5%, a ostalih vrst za 101% večji kot lani.

Britanski uvoz lesa. Velika Britanija je največja uvoznica lesa na svetu, zato je tamkajšnji tržni položaj glede lesa velikega pomena za lesno izvozno trgovino. Uvoz rezanega lesa se je letos podvojil v primeri z lanskoletnim letos dosegel predvideno raven. Predvidevajo, da bo do konca leta mogoče ustvariti rezervne zaloge, zlasti ker je poraba lesa v Angliji zaradi obilnih ukrepov izpod normalne potrošnje. Predvidoma bo uvoz presežal za 100% boljši tekoči konzum.

Uvoz iz dolarskega in vzhodnega področja je še pod državnim nadzorom. Pretekli meseci je Anglija zaključila s Sovjetsko zvezo dobavo 500.000 m³ v vrednosti 10 milijonov funtov sterlingov. Do 1. septembra ima Anglija opcijo za nadaljnji 200.000 m³. Izvršitev te pogodbe zavil predvsem od transportnih možnosti, ker prihaja les iz arktičnih predelov Sovjetske zveze. Medtem ko so cene drugim surovinam padle, vztraja les na sedanjih notacijah, kar pomeni, da so cene za les še enkrat večje v primeri s cenami pred korejskim spozdjem. Pomankanje premoga v Avstriji. Izjavljav avstrijskega prometnega ministra je

preskrba s premogom v Avstriji iz dneva v dan slabša, kar je pripisati izostankom v uvozu. Zaloga železnice zadostuje le še za kratko dobo, zaradi česar je nevarnost, da bo treba omejiti železniški promet. V podobnem položaju so tudi veleobrati železne industrije, plinar in elektrarn. Za kritje potreb bi morali Avstrija za drugo polovico uvoziti 2.490.000 ton črnega premoga, 150.000 ton koksa, 340.000 ton briketov iz rjavega premoga in 200.000 ton rjavega premoga. Pomankanje premoga razen ostalih surovin, ki jih mora Avstrija uvažati, preti poslabšanju stanja v industriji, ki je sicer zelo dobro, kakor glede proizvodnje tako tudi zaposlenosti.

Zvišanje cen železa in izvozne cene premoga v Zahodni Nemčiji. V kratkem pričakujejo v Zahodni Nemčiji zvišanje cen železa. V nadaljnjih mesecih se bo pokazalo, kako bo z dražim ameriškim premogom v proizvodnji železa in jekla. Cini večja bo poraba uvoženega ameriškega premoga, tem večji bodo dodatni stroški. Kakor navajajo, je nemška vlada obvestila Zvezniško visoko komisijo, da bo izvozna cena nemškega premoga zvišana s povratnim dejstvom od 1. maja 1951 za 3,5 dolarske po toni. Po predhodnem zvišanju znaša izvozna cena nemškega povprečno 14,5 dolarske za tono. Zvezna vlada navaja kot utemeljitev za zvišanje cen podražitev povprečne domače cene premoga zaradi podražene proizvodnje, nadalje uvoz dražega ameriškega premoga in izdatke za graditev rudarskih stanovanj.

Kako kaže svetovna proizvodnja volne. Po poročilu gospodarskega odbora Britanskega imperija se v novi sezoni pričakuje nadaljnje povečanje proizvodnje volne v svetu. Za sedaj je leta ocenjena na 4.010 milijona lbs (neprane volne) v primeri s 3.946 milijona lbs v 1950. letu. Vešči o proizvodnji volne v Avstraliji so dobre. Pričakujejo, da bo tam proizvodnja okoli 1.800 milijona lbs, kar pomeni zvišanje za 2% v primeri z lanskim letom. Povečanje proizvodnje se predvideva prav tako v Južni Afriki, Urugvaj in Združenih državah, medtem ko v Novi Zelandiji in Argentini ni pričakovati občutljivih sprememb. Skupna količina volne, ki ima priti na tržišče v sezoni 1951-52, se ceni na okoli 2.425 milijona lbs, in to prano volne. Kakor javljajo, tudi starih zalog ne manjka. Od tod zaključek, da bodo razpoložljive količine večje od tekočih potreb, ki se cenijo na okoli 3.330 milijonov lbs. Eden odločilnih momentov v situaciji na tržišču volne je vprašanje, ali bodo potrošniki povečali nakup glede na znižanje cene volne.

Stanje švicarske industrije. Finančni in industrijski krogi spremljajo z velikim zanimanjem švicarsko ekonomsko situacijo, ki je sedaj v izredno dobrem položaju. Obsežna naročila za več mesecev vnaprej krijejo možnosti proizvodnje raznih industrijskih vej, kakor mehanika, metalurška, tekstilna, kemije in urarske, tako da so morali v posameznih primerih znatno podaljšati dobavne roke.

Nezaposlenost je popolnoma neznana, v nekaterih sektorjih, ki so morali zadržati celo k inozemski delovni sili. Čeže, da je glavni faktor tega izjemnega stanja prosperiteta v liberalizaciji valutnih tečajev, ki je sprevajala k razvoju trgovinskih odnosov švice z drugimi državami. Prav tako ne gre prezreti oboroževanja, ki vsakakor zadovoljivo vpliva na gospodarstvo švice, pa tudi ne velikega povpraševanja na domačem trgu. Vendar pa so kakor avstrijski tudi trgovski krogi švice dokaj zaskrbljeni zaradi

vrste važnih problemov, med katerimi je predvsem vprašanje surovin. Ni treba pozabiti, da ima švica svojstven geografski in politični položaj, zaradi katerega je odvisna od inozemskih tržišč, posebno v pogledu surovin, za katere so mnoge države uvedle različne kontrolne ukrepe (kontingentiranje itd.). Zaradi tega je bila zveza vlada tudi sama prisiljena uvesti kontrolne ukrepe pri uvozu in izvozu.

O LETOSNJI ŽETVI V NEKATERIH DRŽAVAH

ZDA. — Kakor javljajo, so rezultati zadnje cenitve letošnje žetve v ZDA naslednje: pridelek pšenice bo nekoliko manjši (27.167.000 ton proti 27.955.000 ton v letu 1950), pridelek koruze pa občutno večji, in to (81.476.000 proti 79.531.000 ton v letu 1950), pridelek ovsa in ječmena je nekoliko manjši v primeri z lanskim letom, vendar pa večji kakor leta 1949. Podoben je položaj s pridelkom soje.

Japonska. — Po oceni japonskega ministrstva za kmetijstvo bo letošnja žetev rekordna, in to 3.855.968 ton, kar dosegajo prvič v povojni dobi.

Italija. — Letošnja žetev vseh žitaric razen koruze bo manjša kakor lani. Žetev pšenice je manjša za okoli 11%, podobno kažejo tudi rž, ječmen in oves. Pridelček koruze pa bo večji za okoli 35%. Splošno poslabšanje žetve pripisujejo predvsem toli.

Francija. — Tudi v Franciji pričakujejo letos slabši donos, in to predvsem zaradi vlažnega vremena, ki je zavleklo klitje pšenice in začetek žetve.

Zahodna Nemčija. — V Zahodni Nemčiji zabeležujejo letos povečanje s pšenico, zasedajo površine za okoli 2%, medtem ko so june površine za okoli 5% manjše. Z delno zmanjšanim pridelkom rži in s povečanim pridelkom pšenice, menijo, bo letošnja žetev enaka lanski (približno 5.800.000 ton).

Kanada. — Letos kaže pšenica v Kanadi zelo dobro. Računajo, da bo žetev večja od desetletnega povprečja, ki znaša 387 milijonov bušijev. Cenijo jo na okoli 400 milijonov bušijev.

ŠTEVILO OVAC NA SVETU

Po uradnih podatkih ZDA je na svetu 762 milijonov ovac. Lanske cene ovac so znašale 74 milijonov. Število ovac se je v zadnjem letu povečalo zaradi visokih cen volne. Značno je naraslo število ovac v Avstraliji, Novi Zelandiji, ZSSR, Angliji, Argentini, Urugvaj, Španiji, Grčiji, Perziji, Alžiru, Siriji, Francoskem Maroku in Tunisu, medtem ko je število ovac padlo v Turčiji in Zahodni Nemčiji. Vse navzle naraslo število ovac pa mnoge države še niso dosegle predvojnega števila ovac, tako n. pr. ZDA, Anglija, Kitajska, Indija, Alžir, Tunis in Južna Afrika. V Evropi cenijo zdaj število ovac na 123.700.000, v ZSSR pa na okoli 86 milijonov.

KULTURNI DROBIŽ

Kulturni dom v Trstu, parcela v središču Trsta, kjer je stala nekdanja kemikarna tovarna, se je dalj časa čisti, tako da se bo moglo začeti z zidanjem slovenskega doma kulture že to jesen in bo potem sam začel gradiviti le še vprašanje administrativnih formalnosti za odobritev načrta. Dom bo imel veliko gledališko dvorano, telovadnico, prostore Glasbene matice, tudi knjigarno itd., skratka, bo center kulturnega življenja tržaških Slovencev. Sredstva za dom se nadalje zbirajo vstopovod pri nas. Pri tem se je izkazalo, da se je do sedaj zbralo nesorazmerno več v mestih kot po vaseh. Tako so med okraj, razen Ljubljane, daleč na prvem mestu Industrijski center (troboveljskega okraja), ki je zbral že preko enega milijona dinarjev. Dobri so nadalje Maribor (151.000), Ljubljana okoli (254.000), Celje mesto (294.000) ter okraj Nova Gorica, Novo mesto, Postojna, Krško, Sočani, Jesenice in drugi. Od vsote, zbrane v Sloveniji (11.191.770), se je dobra polovica zbrala v Ljubljani (6.381.171), pri čemer je treba upoštevati, da se tu zbirajo tudi vse tiste vsote, ki pritekajo preko glavnih odbojnih in raznih drugih organizacij iz vse Slovenije. V zadnjem času so se odlikovali: delavski svet Železniških delavnic v Mariboru (50.000), Društvo visokosolskih profesorjev in delavcev v Ljubljani (125.960), Društvo novinarjev v Ljubljani (prispevek od pridružitve 383.488), Civilnodružbeno društvo katoliških duhovnikov LRS (84.429) ter dolga vrsta sindikalnih podružnic, odborov OF mladinskih aktivov in sol. prosvetnih društev, ki priložajo vstopovod posebne prireditve v korist tržaškega doma, in drugih. Znano je, da se je Zveza vojaških vojn invalidov doslej obvezala za 696 m² lesa in 255.000 dim, pred dnevi pa je delavski svet »Ikre« sklenil, da bo opremil tržaški dom z eno kompletno kino aparatur, vredno milijon dinarjev. Daleč za vsami temi so doslej kmetijske in obrtne zadruge, ki bi lahko zlasti prispevale v gradbenem materialu. — Ljudska fronta Jugoslavije je prispevala 10 milijonov, Ljudska fronta Hrvatske 4 milijone, Bosne in Hercegovine 3 milijone, Srbije 2 milijona in Črne gore 700.000 din. Tako je v celoti doslej zbrano 31.000.000 din. Akcija se bo kmalu zelo pospešila pri prihodnjih letih, in bo kmalu proslavljala obletnico priključitve Slovenskega Primorja.

15 avstrijskih učiteljev s Koroske je prišlo na vabilo našega študentskega učitelja in profesorja na štirinajstih dnevni obisk v Jugoslavijo. Študenti, ki so se organizirali v avstrijsko socialistično učiteljsko organizacijo, si je ogledala nekatera zanimivosti Slovenije, nato pa odpravila za šest dni v Crkvenico. Pedagogi, ki jih ob njihovem prvem obisku v Jugoslaviji zanima predvsem naša socialistična ureditev šolstva, kot Koroske pa še prav posebno manjšinskega, bodo mogli ob naših izkušnjah pri svojem delu koristno uporabiti. Na demokratizacijo odnosov med dvema sosednjima narodoma. Pri znanju pravice šolanja koroskih Slovencev v njihovem materinem jeziku je on osnovni preizkušni kamen, ob katerem se morajo razbiti šovinistični poizkusi bivših in sedanjih germanizatorjev na Koroskem. Zato smo prepričani, da ta obisk avstrijskih socialističnih učiteljev pri nas ne bo poslednja in da se bodo te teistični vzemi med našimi in njihovimi pedagogi izboljšali ne le odnosi med dvema narodoma, ampak tudi med obema sosednjima državama.

»The London Players«, angleška amaterska izralska skupina, ki bo kmalu teče na gostovanje v Slovenijo, bo našim gledalci najprej v Ljubljani, nato v Zagrebu in Beogradu. Skupina je članica The British Drama League, velike nacionalne zveze gledaliških profesionalcev in amaterjev, ki je organizirala to gostovanje. Dvanajstletna skupina vodita Edmund Cooper, tajnik oddelka za inozemsko gledališko dejavnost zveze, in William Kendall, član upravnega odbora zveze. Skupina je sestavljena iz ključnih iz igralcev-amaterjev, ljudi, ki že dan trdo delajo vank v svojem poklicu, vendar in prav tako posvečajo igranju. Za to gostovanje so se skrbno pripravili pod vodstvom poklicnih režiserjev. Naštudirali so odlomke Shakespearovih del, da se predstavijo narodom Jugoslavije z deli svojega velikega dramatika. Igrali bodo odlomke iz Hamleta, Romea in Julije, Henrika V. in druge.

Prosvetno društvo »Paolo Morgane« je družabno in kulturno središče italijanskih delavcev, ki so zaposleni po naših podjetjih in gradbiščih. Društvo skrbi za njihovo kulturno politično vzgojo. Poleg kulturnih in prosvetnih predavanj, predstavlja tudi diskusijske večere o aktualnih političnih problemih v svetu. Ustanovili so nekatero sekcijo, med katerimi je najmočnejša šahovska. Manj uspevata pevska in dramska, ker nimajo pevovodje in režiserja. Društvo povezuje krožke italijanskih delavcev tudi v Mariboru, Novi Gorici, Kočevju in drugod. Pred kratkim je obiskal njihov krožek v Novi Gorici podpredsednik Prezidijskega sveta Ivan Režanec. Skupina je sestavljena iz profesionalnih in amaterskih igralcev, ki so nastopili v Kopru skupaj s tamkajšnim društvom ter razstava del italijanskih umetnikov in amaterjev iz Istre.

Festival italijanske kulture v Piranu. Oktobra bo v Piranu festival italijanske kulture, ki bo priložnost za predstavitev italijanske kulture v Kopru. Dramski odsek v Kopru študira folkloristično veseloljubje »Koprska ženitev«, ki jo je napisal prof. Domenico Venturini. Veseloljubje prikazuje običaje in življenje koprskih kmetov v letu 1769 in je pisana v starem koprskem narečju. Sodelujejo okoli 30 ljudi v starih nosah. Na festivalu bo nastopila tudi folklorna skupina »Leza krožek« z lastnimi narodnimi pesmi, mešani pevski zbor (36 članov) z narodnimi pesmi, mandolinistični orkester, glasbeni kvartet in instrumentalni kvartet. Pionirji tega krožka bodo nastopili s svojim pevskim zborom in baletno skupino ter z enodeljanko.

Za stoletnico Njokove smrti bo izveden odlomek iz »Gorskega venca«, ki ga je dramaturško obdelal prav Narodnega gledališča v Beogradu Raša Plavčič, ki bo igral tudi glavno vlogo vladote Dantila. V ostalih glavnih vlogah bo nastopilo 17 pevavov iz vseh republik, med njimi tudi predstavnik Narodnega gledališča v Ljubljani Stane Sever. V celoti sodelujejo 60 igralcev in igralke. Režijo vodi prav Narodnega gledališča Vaso Kosič. Vaje se bodo vršile v letovisti Milodet pri Budvi in se nadaljujejo zdaj na Cetinju.

Letošnjemu tekmovalstvu (smotri) kulturno-umetniških društev Hrvatske, ki se je vršilo v počastitev Dneva vaje, so se pridružila tudi društva nacionalnih manjšin Hrvatske. Zveza kulturno-umetniških društev madžarske nacionalne manjšine je priredila festival v Osijeku, ki je trajal štiri dni. Društva italijanske manjšine so priredila tekmovalstvo v Istri in festival v Pulju. Tako je bilo letosnje tekmovalstvo hrvatskih kulturno-umetniških društev manifestacija bratstva in edinstva ter izraz avtonomnega kulturnega življenja nacionalnih manjšin v socialistični Jugoslaviji.

Delo »Bosna-films«. — Za »Majorem Bankom«, prvimi umetniškimi filmom mlade bosanske hercegovske kinematografije, je zdaj »Bosna-films« končal snemanje dokumentarnega filma »Spilavari na Drini« po scenariju Zivka Ristića, ki je film režiral. Medtem ko je ena ekipa pod vodstvom režiserja Hajrudina Kravčaka začela s snemanjem dokumentarnega filma o izgradnji mladinske proge Doboi-Banja Luka, se pripravljajo na snemanje še dveh dokumentarnih filmov: »Bojba na Neretvi« s temo o izgradnji hidrocentrale v Jablanici in »Le-pote Bosne in Hercegovine«. Poleg kratkega filma »Graničarji« je kolektiv »Bosna-films« pred kratkim začel s poskumnimi scenami za novi dolgometrski umetniški film »Navadna zgodba«. Scenarij za ta film je napisal Oskar David, režiral bo Nikola Radoš.

STOLETNICA ROJSTVA IVANA TAVČARJA

Praznujemo stoletnico rojstva Ivana Tavčarja (1851–1923), odličnega pisatelja povesti, novel in dric, mojstra slovenske proze. Dr. Tavčar je bil dolgoletni politični voditelj našega liberalnega meščanstva, tistega meščanstva, ki mu je obstoj delavskega gibanja v svetu in začetek delavskega gibanja doma odhvalil vasko resnejšo progresivno oet v politiki ter spremenil njegov boj proti klerikalizmu zgolj v ne prav čedno gonjo proti vse močnejšemu kapitalističnemu tekmeču. V tem času, ko so bile ideje mladomeščanskega liberalizma v politiki le še prazne besede, je bil Tavčar v literaturi izrazit liberalno meščanski romantik s prekrasnim darom opazovanja in oblikovanja, ki je prispeval v našo kulturno dediščino mnoge bisere slovenske umetnosti.

Vsekakor smemo pričakovati, da nam bo stoletnica njegovega rojstva prinesla tudi to korist, da dobimo od naših literarnih zgodovinarjev tehtnejše oznake njegovega idejnega in umetniškega lika, poglobljene družbenozgodovinske ter estetske analize njegovega umetniškega dela. Za danes pa si ogledimo le dva drobca: prvega, kako je Tavčar leta 1910 odgovarjal na nekatera vprašanja o svojem delu; in drugega, kako je urednik njegovih Zbranih spisov, dr. Ivan Prijatelj, ocenil slog njegove »Visoke kronike«.

»Kaj ste tedaj kot pisatelj hoteli?«

»Nato vprašanje mi je težko odgovoriti. Pisati sem hotel povesti in novele, ne da bi imel pri tem kak poseben namen. Ker me javno mnenje ni vstran potiskalo, kakor na primer pokojnega Kodra, sem polagoma zagazil v nekako samoljubje, da moji spisi morda le niso brez vsake cene; če so pa v resnici kaj koristili, je drugo vprašanje. Silila je vmes seve tudi politika. Ker je bil tiste dni moderen »liberalizem«, kakor je danes moderen »socializem«, hotel sem v svojih spisih zastopati prvega, čemur se ni čuditi. Tudi opozicija proti konservativnemu naziranju je živila v meni. To naziranje — njega glavni zastopnik je bil tiste dni moj rojak, Barbaričev gospod, pokojni Luka Jeran — je s posebno jezo preganjalo takozvano »polnost« v literaturi. Slog je tako daleč, da je vse, kar se je pisalo o ljubezni, spadalo pod polnost. Zaljubljenosti niso bile všeč Jeranu in njegovim somišljenikom, zatorej smo jih s posebno vnetostjo pisali — ali pa pisarili, kakor se že ravno hočete izraziti. — Tiste čase sem zahajal k svojem stricu Antonu Tavčarju, ki je bil župnik v kraju, ki je eden najlepših na Slovenskem: na Raki. Tja sem zahajal kot »farovski študent«. Celo gimnazijo in vsa leta, ko sem se učil na univerzi. Posebno zanimiv je bil čas, ko je bil kaplan pri mojem stricu pokojni župnik Žgur. Pri mizi smo se neprestano pričakali: jaz sem bil mladostenec, onadva sta bila Staroslovenci. Živel smo v največjem političnem in tudi literarnem prepiru: onadva sta trgala moje spise, jaz pa sem v preročnem duhu oznanjeval, kako bo »liberalna« ideja pretresla vso Slovenijo ter prišla do končne zmage. Vžle temu pa eden brez drugega živeti nismo mogli, in lahko rečem, da mi je ohranil stric ljubezen, Žgur pa prijateljstvo do zadnjega dneva življenja! Takrat je pisal Žgur »Smarnice«, in smelo trdim, da sem polovito teh »Smarnic« spisal jaz, dasi sem v ravno tisti dobi pisal svojo povest »Otok in Struga«, katera edina je bila spisana na krasni Raki. En čas sem pisal »Strugos«, en čas »Smarnice«, kar bo le malokdo verjeti hotel in iz česar bo marsikdo sklepal, da »stari Tavčar nikdar značaja ni imel«. Bil sem romantik, in zatorej se še danes ne morem ločiti od tiste visoke poezije, ki je — zame vsaj — vsekdar v zvezi z božjo službo po katoliških cerkvah!«

»Kako sodite o svojih tedanjih literarnih bojih?«

»Naravno je, če odgovarjam na to vprašanje, da se danes, v svoji starosti, oziroma na nekdanje literarne boje in na mladostne svoje spise z mirnejšimi občutki, kakor sem jih nosil v mladostnih svojih dneh, Boji so bili v literaturi in v politiki strasni in obilokrat tudi surovi; a bile so to nevihte, ki so dostikrat ravno tako potrebne, kakor so potrebni solnčni dnevi. Da bi v starosti proklinjal, kar sem v mladosti blagoslovljal — to se od mene zahtevati ne more. Brez bojev ni napredka, da v preteklosti ni bilo in ga tudi v bodočnosti ne bo!«

»Kako, da ste jeli zadnji čas slovstveno zopet tako mnogo delati?«

»Skoraj bi odgovoril, da so me k temu prisilili več ali manj politični nagibi. V stranki, kateri pripadam — tukaj pač ne izdam nikake tajnosti, ki je stvar notrična — se je ločitev »starihov« in »mladinov« izvedla tako ostro, kakor ne v nobeni drugi stranki. »Stari« prepočasni umiramo, »mladi« pa prehitro rastejo. Ti zadnji so prepričani, da so »stari« samo še škodljivci in da je prva naloga stranke, da se iztrebijo iz nje. Tudi je razširjeno mnenje, da smo stari ljudje podobni rastlini, ki se je posušila na pašniku, in sicer od korenine do vršička. »Stari« pa zopet zastopamo mnenje, da »mladi« nisočar ne vedo, da se vrtikajo v stvari, o katerih nimajo pojma, in da morajo stati pod gotovim nadzorstvom. Krivda je brez dvojbe na obeh straneh, ali na obeh straneh se bodo prepričali, da bo treba kompromisa, ker nobena stranka brez izkušenih starejših mož in brez ognjevite mladosti obstajati ne more. Ali vse to ne spada sem, vendar pa »mladinov« in »starihov« tudi tukaj nisem mogel prezreti. — Ko je prišel »Ljubljanski Zvon« v druge roke, se mi je prineslo na uho, da na moke sodelovanje več ne računijo, ker sem v slovstvu popolnoma onemogel — to se pravi: če bolj, nego v politiki. Moja samoljubna zavest pa je, da take reči silno nerad poslušam. Zatorej sem spisal »Cvetje v jeseni«, sedaj pa pišem »Visoko kroniko«. Po »Cvetju v jeseni« sem nekaj počival, pa me je zopet razdražilo. V tem slučaju ne politični moji somišljeniki, temveč pripadniki Slovenske ljudske stranke. Nekaj mesecev je naše slovstvo posebno čvrsto poganjalo takozvane »misli«, oziroma »aforizme«. V »Domu in Svetu« citam nekega dne aforizme g. dr. Preglja, ki ga osebnost ne poznam. Priobčil je svoje »misli« in med drugimi je priobčil tudi to »misel«, da »naj ga Bog obvaruje, če je enkrat dosegel petdeseto leto

svojega življenja, da bi še kaj pisal ali pisaril«. Ta »misel« me je zopet podkurlila — in par dni pozneje sem že začel pisati ali pisariti »Visoko kroniko«. Z g. dr. Pregljem se morda ne bova prepirala: če bo moj spis potrdil resnico njegove slovstvene dogme, mu to gotovo ne bo v škodo; če ne, sodim o g. profesorju, da

radi tega tudi ne postane nesrečen, ker vsako pravilo dopušča to ali ono izjemo!«

»Kakšne načrte imate še?«

»Visoko kroniko« hočem posvetiti trem generacijam: prvi del se peča s prvo generacijo, katera ima svoje središče okrog leta 1695, drugi del se bo pečal nekako z dobo Marije Terezije, tretji del pa z Napoleonovimi časi. Ali bom živel toliko časa, ne vem; verjetno ni. Vžle temu pa sem vse to navedel, da zadostim Vaši radovednosti.«

Pripombe k naši mladinski literaturi

Pionir — Letnik IX, 1950–1951

Kakor je bilo težiče Cicibana v leposlovju, tako je tudi težiče zadnjega, to je IX. letnika Pionirja (1950–1951) v leposlovju, ali v prozi; list postaja nekak almanah naše mladinske proze, in to dokaj resen letopis, kar izpričujejo tudi imena sodruknikov (na pr. Bevk, M. Kranjec, Godina, M. Mihelič, Brestova), potrjujejo pa to tudi njihovi prispevki; hkrati prinašajo ti teksti problematiko, o kateri je treba spregovoriti, saj je to do neke mere problematika naše mladinske literature nasploha.

Tako je objavil M. Kranjec tri prozne tekste, ki se vsi tičejo tistih otroških let, ki jih preživljajo pionirji sami in ki so pravzaprav pisateljevi spomini na lastna otroška ali, recimo, šolska leta. Zapisati je treba, da so zgodbe pripovedovane pisateljsko iskreno in občutno, da so skratka dragocene izpovedi tako o pisateljevi mladosti sami kakor o predvojnem času, v katerem so se dogajale. Naj omenim iz »Romance o izpitu« kratek, a živ in plastičen opis nekdanje Murske Sobote, hkrati pa citiram tako vsakdanji dogodek za otroka, a tudi za vzgojitelja dragoceni pasus iz šolarjeve duševnosti:

»Jaz nisem utegnil, da bi vse prebral, zapomniti pa si kaj, kar bi samo prebral, tudi nisem znal. Zato sem se nazadnje odločil, da se nekaterih stvari na izust naučim. Tako sem znal predzgodovino Starih Slovanov in poznal njihove bogove. Ta zgodovina se mi je zdela, kakor bi stal nad zamrznjeno pokrajino s trstjem in z rogozom, z rakito, z grmovjem in zaumrajnimi vodami nad katerimi letajo divje ptice v jutranjo meglo. Vse je bilo živo, pust, grozno; po kraju in času neopredeljivo; pač, neke davno... in... med Sibirijo in Benedito. Tudi bogovi so bili mračni, strašni. Niš dobrote ni bilo v njih, koliko boljše je bil naš ravenskotoliški bog, ki je bil vsaj pravičen in tudi usmiljen!«

Po Cankarjevem »Mojem življenju«, po Prežihovih »Solzicah«, po Bevkovih »Otroških letih« in še po čem, je v vrste Kranjevo pisanje nadaljevanje tiste vrste mladinske literature, ki je pri nas bogata in o kateri bi se sploh kazalo kaj več razpisati; od pisatelja samega (Kranjca) pa bi želeli, da bi te spomine nadaljeval in jih izdal kdaj tudi v knjigi. K tej spominski vrsti pisanja je treba prišteti še dva teksta. Bevkovega »Teletarja« in L. Kovarčičeve »Uro«; toda medtem ko je prvi edinstven in kar odpljivo zaživi z vsemi svojimi Primorci, je drugi razvlečen, neenoten. Vrh tega je prišla med pripovedovanjem tudi poanta zgodbe premalo do izraza, kar je verjetno čutil pisatelj sam, in je zato tudi končal s takim stavkom: »Tedaj sem spoznal, kako huda je bila materina žrtev« — da bi tako nedvoumno pokazal, za kaj gre. Vse to znova potrjuje, da se je treba naučiti pisati, preden se spraviš kot pisatelj na svojo mladost, ali pa ti nič drugega ne preostane kakor biti Tolstoj, ki je začel z opisovanjem mladosti in ni slabo pisal; bil je odkrit, prizadet in čustven, znal je nekoliko opazovati ter pisati.

Vsekakor bolj kritično — kritično v tistem hudem smislu te besede — pa je v letniku pravilničarstvo; očitno je, da si tu ljudje nje vedno na jasnem, v katerem grmu tiči zajec, niti pisatelj niti urednik — najhuje pa je taktir, ko se pisatelj spravi na narodno blago, a to brez poslušanja ljudsko izročilo. Bo znova držalo tisto, kar smo pisali že zgoraj in velja za pisanje avtobiografskih spominov, da se je treba v prvi vrsti naučiti pisati. Prispevke po tej plati so prispevali Godina, L. Zu-

»Kako sodite o prihodnosti slovenske literature in jezika?«

»O prihodnosti slovenske literature govoriti, za to nimam ne poguma, ne sodbe.« (Izidor Cankar, Obiski, str. 148–150.)

»Posebna vršina »Visoke kronike« je njena slogovitost v mišljenju nastopajočega oseba in v dikciji, odgovarjajoči duhu tistih časov. Kakor o malokaterem našem leposlovcu se mora o Tavčarju reči, da ima svoj individualni slog, ki ga suvereno obvladuje kot voljno in poslušno izrazilo. »Cvetje v jeseni« je vse nedolžno, čisto — belo, »Visoka kronika« je od prve do zadnje vrste vsa mračna, zadolženo temna, pretkana z vijoličastimi žarki pokore v junaku Polikarpu. To razpoloženje se v primerno ponižnih in vdanih tonih blaži in mehča v slabici Izidorju, izredno realno prepletenem z rdečimi življenjskimi žilicami človeških slabosti, katerih se Izidor neprestano obtožuje, pa vedno pri vsaki odločilni priliki pada vanje. Zgodovinski slog v jeziku je jako težko pogodljiv pri nas Slovincih, ki ne moremo — kakor Čehi in Poljaki — v svojem književnem jeziku uporabljati starinskega jezika naših itih redkih piscev iz časov pred XIX. stoletjem. Ta problem je po svoje rešil Tavčar na ta način, da je pisal sicer v modernem jeziku, a da je vendar čudovito zadel in od kraja do konca držal ton, vzbujajoč vtisek, kakor da bi pisal to »kroniko« nekoliko izobraženejši Slovenec konca XVII. stoletja. Pisatelj, ki je »Grajskega pisarja« poskusil pisati v svečanem starokronikarskem, z onodobnimi stilističnimi arabskimi prepletenem slogu — tam samo v začetkih posameznih poglavij — je tu to dikcijo tako zaokrožil in dognal do takšne zanimive popolnosti, s kakršno se ne more ponasati pri nas noben pisec zgodovinskih povesti. Zraven je znal vzbuditi iluzijo istodobnosti z vpletanjem cele vrste značilnih kulturnozgodovinskih podrobnosti. (Dr. Ivan Prijatelj, Tavčarjevi zbrani spisi, VI. zv., str. XIV.)

Pionir — Letnik IX, 1950–1951

panc, Brenkova, neki neimenovani mojster skaza prelope narodne »Polzeve snubitev« in še kdo, ki se ni podpisal (»Petrus« in »Peska«). Nadrobnejša analiza (za kar pa tu ni prostora) bi pokazala, v koliko so Godinove pravljice prekmursko ljudsko blago ali v koliko so te pravljice napisane po enem ali več motivih in kot take nova avtorjeva tvorba, v kateri gre pisatelju za tisto, kakor izpoveduje sam: »Svoje globoko notranje življenje skušamo nekako očistiti ob teh največkrat neverjetnih pripovedih, ki si jih je bog vedel izmisliti.« Tudi Godinovo pisanje pravljice ima na sebi vse poglavitne hibe pisateljevega pisanja: rad se razvleče, posebno če je po sredi čustvovanje, namesto da bi nam čustvovanje vzbudilo dejanje samo, in včasih je kar do diletantizma naiven; o nekom, ki je zletel v prepad, piše: »Malo se je potolkel po glavi in rokah, drugače pa je ostal zdrav; ali« »Kako bi bilo lepo, če ne bi bilo hudobnih ljudi.« Lahko da se zdi Godini to potrebno, toda potem bi morala biti vsa pravljica napisana v takem stilu. Drži, da ima pri nas največ posluha povedati pravljico za otroka Bevk, prav zato, ker je jednat in ima smisel za fabulo in za samo poanto pravljice; zna jo skratka izluščiti; Bevk ne dela pravljic, tudi po ljudskih motivih ne, pač pa jih z znanjem svojega pisanja po svoje in na kratko pove. Zanj bi mogli do neke mere trditi tudi za L. Zupanca, kar je pokazal tako pri vezani »Pripovedka o pametnjakih« in pri nevezani (»Vrač in kmet«) besedi, s katero je povedal ljudsko blago. Kakor je Godina želel dati pravljici svojo osebno pisateljsko noto, tako jo skuša dati tudi Kr. Brenkova, kar izpričujejo njena po koroskih narodnih zapisana motiva (»Hvaležni medved« in »Materin zaklad«) — a njena pisateljska nota je: plačilo za dobroto in vse-mogočnost materinske ljubezni, nasploha precej sentimentalnosti. Iz narodnega blaga sta nadalje objavljeni še dve pripovedki, česar pa ne moremo trditi za po nepotrebnem razvlečeno pripovedovanje o pohorskem Petruhu s Peska, ki nosi po krivici podnaslov »narodna«. Nasilje pa je stordeno nad narodno pesmijo »Polzeva snubitev«. Tam je nekdo hudo »po otroško« skazil to pristno ljudsko in duhovito zapeto pesem. Verze, ki jih je St. Vraz zapisal s svojim kultiviranim pesniškim posluhom in ki se glase:

— Pasla se na travnik
Stara zera kobila —
Zinga linga, zinga ling
čunga lunga, slépi polži
Z glavico je kimala.
Z reopkom je šilgala —
Zinga linga, zinga ling
čunga lunga, slépi polži

Kobila prestopila,
Polžeka je združnola —
Zinga linga, zinga ling
čunga lunga, slépi polži
Oj nesrečna kobila.
Kaj si mi moža vblila!
Zinga linga, zinga ling
čunga lunga, slépi polži

— je nekdo zdaj tako »pripovedoval«:

»Tako se je zgodilo da ni videl velike živali, ki se je premikala po zelenem travniku, niš ni videl stare sive kobile, ki se je pasla, mulila travo kimala z glavico in se otapala z repom. Tudi kobila ni opazila polža, ki je lezel naprej in se oziral nazaj. In ko je prestopila, je njeno trdo kopito udarilo ravno po polževi hčisti in združnola polža. ... Vse to je videla polžeka, lepa mlada hčerka. Videla je kritnika: »Oj nesrečna kobila, ki si mi moža vblila!« in je padla po tleh. In kakor je padla, tako je obležala. ... Itd. itd.

Potrebna je bila primerjava, da bi se nazorno videlo in hkrati postavilo

za primer, kaj se z ljudskim izročilom ne sme delati; hkrati pa sta oba citata lahko memento uredniku. — K pravljicam v »časopisu je treba prišteti kitajsko narodno »Zajec na luni«, ki nosi pač neupravičeno napis »napisal (?) Pirnat«, in prevod iz Tisoč in ene noči »Nuršivan in previdna (ali bi ne bilo bolje — pametna?) deklica«.

O partizanskem pisanju, kolikor ga je objavljeno, bi mogli zapisati, kar velja danes nasploha za to pisanje, da je pisatelju potrebno preiti k stvariteljskemu delu, če že kdo hoče ta čas fabulirati; zategadelj ne ustreza več niti Sinkovčeva zgodba niti zgodba M. Čepetove; drugače je seveda z Bevkovim ponatisom »Pogreb mladega upornika«, v katerem je izražena pisateljeva človeška odgovornost do mlade žrtve; boljša ko katera koli doslej objavljena proza Vide Brestove je andersenovsko napisana »Pravljica o knjigi«, in to zaradi občutja do pripovedovanega predmeta.

Iz preostale beletrije bi bilo vredno omeniti »Dvaset ogrskih zlatnikov«, v katerih je M. Miheličeva prikazala otroška leta letošnjega štiristoletnika, Primoža Trubarja. Treba pa je zapisati, da vse drugo — niti Winkler niti Seliškar niti drugi (Lorber, Cerkenik, O. Hudaes) — ni kaj prida literatura; pri Winklerju se čuti po sili aktualnost, Seliškar pa je ponekod izumetničen in pri junaku tudi patetičen (»Veselo srce«). Pač pa je živo napisana »Velika razprava« proti Dežju Mokrotju (V. Topolovec), le da bi smela prikazati vsaj glavnega junaka bolj plastično.

O dramskih tekstih je moči napisati čisto kakor za Cicibana, da jih je premalo in da bi bilo treba najti za take tekste, tudi za krajše igre, stalno mesto v časopisu. Teksta za ta letnik sta prispevala Minatti in Brenkova, prvi lutkovni prizor po narodnem motivu, druga pa prigodniško igrico z dedkom Mrazom. Poezija je izbrana dosti skrbneje ko v Cicibanu, pesmi pa so prispevali in to vredne pesmi, med drugimi Klopčič, Bor, Minatti, Krakar, Brestova, Novyjeva, Z. Hudaes, M. Znidaršičeva. Bogatejši je tudi prevodni del (Kipling, Zane Grey, Andersen, Lermontov, Twim).

Pohvaliti pa bi bilo treba redakcijo za taka dva odlična sodruknika, kakor sta dr. K. Dobida in prof. Anton Polemec, predvsem pa seveda njih oba in delo, ki ga opravljata. Dr. K. Dobida je zaoral pri našem mladinskem časopisu v ledino, ko je začel objavljati krajše, a izpčne portrete naših likovnih umetnikov, v katerih seznanja šolarje tako z umetniki samimi kakor s stil in z zgodovino našega slikarstva. Nadejati se je, da se bo prepotrebna rubrika, ki jo ponazarjajo skrbno izbrane reprodukcije, tudi nadaljevala; pri pisanju drugega pisatelja, naravoslovca Polenca, ki pri nas zvesto nadaljuje tradicijo Erjavca, pa se morejo naučiti vsi, ki bi radi pisali mladini o naravi, da je potrebno za tako pisanje temeljito znanstveno poznavanje narave in da je končno potreben zato tudi dar pisanja.

Ostali del časopisa izpolnjujejo članki in reportaže, poročila, šah, razne zanimivosti, vse do telovadnih napotkov in dopisov. Nekaj teh prispevkov je vestno napisanih (Cspan), precej pa je vmes plaže, kot je na priliko literarno reven razgovor o nafti ali pa taki sestavki, ki so besedovanja o koncertu, o radijskih oddajah, o pionirjih na taborjenju in še o čem. Tu bi bilo potrebno več temeljitjejšega dela, več sistematike, kar je odvisno predvsem od sodruknikov — in ni vrag, da ne bi postal Pionir odlično urejevana mladinska literarna revija in znanstveno skrbno pisan leksikon za šolarja. Kakor v Cicibanu pa bi bili potrebni tudi razgovori s pionirji in potreben bi bil tudi kot za prve literarne prispevke.

Končno preostane še ilustracija, a prav o njej je v zadnji »Pravici« zapisal nekaj bridkih, a tudi toplih besedi dr. St. Mikuz. Pozdraviti je treba in naravno je, da je prav umetnik z dobrim delom sprožil diskusijo okoli ilustriranja mladinske literature, vendar pa bo pri nas še in še potrebno pisati o ilustraciji. Kakor ne moremo mimo tradicije pri ustvarjanju mladinske literature, tako tudi ne moremo mimo nje pri ilustriranju. Ko so se po svoji strani mladinskega časopisa in knjig na široko odprle ilustraciji, je to prineslo s sabo mnogo anarhičnega pojmovanja o mladinski ilustraciji, vse tja do najbolj grobih diletantizmov. Tudi za mladinsko ilustracijo kakor za ilustracijo nasploha mora stati umetniško dognana osebnost, kateri je ilustracija enak problem ko vsako drugo stvariteljsko delo. Mladinsko časopisje ne sme biti in ne sme postati vadnica za slikarski naraštaj. Tej problematiki ni ušel niti Pionir, še manj pa Ciciban, ki je pritril marsikje do ekrajnosti. Platnice devetih Cicibanovih števil je ilustriralo devet različnih slikarjev, kar je gotovo posrečena zamisel redakcije. Najbolj živa, nazorna in duhovita v Cicibanu je Miheličeva ilustracija (»Pismo iz Pariza«). Medtem pa nekateri slikarji, največ je med njimi mlajših, hodijo svoja pota, in večkrat ne veš, kje se konča stilizacija in kje se začneja diletantizem. Tako je stilizacija v Cicibanu pritrjena ponekod tako daleč, da ne ločiš več med osebo z dvignjenimi rokami in med štolami dreves (»Zlata raka«); pogosto so iznačeni tudi obrazi otrok. Lahko je, da gre kaj iznakaževanja na račun reproduciranja, vendar to ne more biti opravičilo. Med ilustracijami na platnicah Cicibana je zadeta Omerzova prav zaradi duhovite vsebine, med ilustracijami v tekstovnem delu (pri Cicibanu in pri Pionirju) pa je treba omeniti Mukovo, Vidica, Subica, Klemenčiča, Gerlovičeve, Sedeja, Ravnikarja in še koga. Ivan Potrč

DENIS DIDEROT: IZBRANA DELA

KULTURNI DROBIŽ

»Izbrano delo« Denisa Diderota je eno tistih številnih del, ki bo pri nas služilo vsem izobražencem, zainteresiranim na zgodovini družbe, filozofije in literature hkrati. In kateri izobraženelec bi se smel tako imenovati in obenem izjaviti, da zgodovine ne mara?

Denis Diderot je bil enciklopedist, t. j. odločilno je sodeloval pri francoski enciklopediji, leksikonu, ki so ga začeli izdajati leta 1751. Danes, ko imamo obilico leksikonov, si precej težko predstavljamo, da so bili leksikoni nekoč v Evropi intimitno povezani z nastopom in razvojem meščanskega razreda in novega načina produkcije. Prvi, še latinsko pisani leksikon, je namreč nastal v času, ko so se evropska mesta že uveljavila na evropskem Zahodu, »O lastnostih stvari« — »De proprietatibus rerum« v l. 1248 in 1267, torej skoraj natančno pet sto let pred velikim francoskim Eden, Alstedova Encyclopaedia, ki je izšel l. 1620, nekaj pred angleško revolucijo. Toda med vsemi leksikoni, ki so sledili, ni bil nobeden tako pomemben kakor tisti, v katerem je sodeloval Diderot in ki je idejno pripravil veliko francosko revolucijo. Bilo je treba »prevrednotiti vrednote«; med ljudmi, ki so to opravili, je bil Diderot eden najaktivnejših, najbolj razgledanih in najbolj nadarjenih. Kakor redko kdo je razumel logiko sprememb, ko je zapisal: »Drugi časi, drugi odnosi, druga filozofija.« Šele Marx in Engels sta dognala bistveno važnost produkcijskih odnosov, ki se v čustvih in idejah v zadnji instanci vselej uveljavijo, Diderot pa je eden junih največjih predhodnikov.

Pričujoči izbor Diderotovih spisov kaže del njegovega satirično oz. polemično literarnega udejstvovanja. Diderot, kot filozof mnogo bolj dosleden kakor Voltaire, je moral svoje poglede pogostokrat širiti v obliki prikupnih, neredko galantno-lahkotno-ljubzenskih zgodb. Ker pa je bil človek osemanjšega stoletja, ga ni prav nič motilo, temveč prej zabavalo, ako je »damski« filozofijo in celo mravnost predstavljal kot lahkokrkilki. Če čita človek Diderotove spise, nikdar ne ve, ali

ne bo pod zabavno erotično zgodbo zaslužil trpkosti satire ali globoke filozofske misli, tudi ne ve, ali ne bo filozof nenadoma spremenil svojega resnega obraza v premeten smehljaj in povedal nekaj zabavnega, zato da ne bi dolgočasil občinstva in tudi ne sebe. Kajti Diderot je bil skrajno gibčnega duha, filozof, matematik, glasbenik, umetniški kritik in še marsikaj drugega. In v vsem je bil revolucionar. Prav s tem znanjem in s temperamentom, kakršnega na njem opazimo, je lahko uspešno opravil svoje veličansko delo in resno vplival na to, da so ljudje začeli misliti drugače — ali pa sploh misliti.

Izbor, kakršen je naš, seveda ne more prikazati vsega Diderota, posreduje pa lahko sliko tega velikega, obsežnega in gibčnega duha, velikega »slutivca« (ako je ta beseda dovoljena) in velikega urednišvalca. Knjiga obsega obširen uvod, nato dela: »Fatalist Jacques in njegov gospodar«, »Rameaujev nečak«, »Pogovor med d'Alembertom in Diderotom«, »D'Alembertove sanje«, »Nadaljevanje pogovora«, »Pismo o slepih tistim, ki vidijo«, nato »Dodatek prejšnjemu pismu«.

NOVI ZVEZEK „KLASJA“

Starejša slovenska drama, Klasja št. 25. Urednik dr. France Koblar je vključil v ta zvezek devet starejših tekstov. Podal je obširen pregled, v katerem spremlja razvoj slovenske drame od njenih začetkov, ki jih lahko postavimo vzporedno ob nastajanje domačega meščanstva, pa preko prvih vidnejših uspehov, ko dobiva polagoma naša gledališka umetnost, s tem da postaja odsev splošnih kulturnih in družbenih razmer določene države, tudi vedno bolj narodni značaj, in do najnovejših dob, ko se z nastopom realizma, naturalizma in simbolizma pričena za našo dramatikovo novo doba. V grobih obrih se ustavlja pisec ob motivih, ki so zanimali naše najstarejše tvorce gledališke umetnosti.

V izbor je sprejel samo posamezne značilne vrste v razvoju slovenske družbene in zgodovinske drame, zlasti take tekste, ki so danes teže dostopni in ni verjetnosti, da bi jih kdaj posebej izdali. Opustil pa je tiste, ki bodo v Klasji v bližnji prihodnosti še posebej obdelani (Linhartovi komediji »Županov Mica« in »Matiček se ženi« ter Levstikov »Tugomer«).

Dela, ki jih je sprejel v izbor (Levstik: »Juntez«, Stritar: »Medeja« in »Kita«, Ogrinec: »Kje je meja«, Kersnik-Jurčič: »Berite Novice«, Jurčič: »Veronika Deseniška«, Škofič: »Gospod s Preseka«, Vošnjak: »Premogar«, Medved: »Za pravdo in srce«), je opremil s potrebnimi opombami, ki dajejo bralcu vpogled v nastanek in družbeno okolje, v katerem so drame nastajale, dodal pa je še razlago nekaterih že ne več vsakdanjih besed.

Prvi večji vzpon doživlja slovensko gledališče za Zoisia in Linhart, zlasti Linhartovi komediji pomenita za slovensko dramatikovo isto raven s tedanjo evropsko mislijo. Po Linhartu nastopi v razvoju slovenske drame mrtvilo, ki ga razbije šele Levstik, ko nastopi zoper raznolikost čitalniško brezdnežnost, politično slogastvo in zakoreninjeno sovraštvo do vsake pametne kritike. Leta 1867 osnuje Dramatično društvo, ki se loti boja za poklicno slovensko gledališče. Levstik in Stritar sta začetnika slovenske družbene igre. Pri Stritarjevi drami je zaslediti prečiščen vzgojen in poučen namen, tudi tu hoče uveljaviti svojo rousseaujevsko romantiko. Stritarju sta sledila Josip Ogrinec in Fran Celestin, ki sta si prizadevala ustvariti izvirno dramo.

Prosvešljensko in narodno politično snov so obravnavali Janko Kersnik (»Berite Novice«), Jakob Alešovec, Alfonz Pirc in še nekateri. Josip Vošnjak se je kot prvi poskušal s socialno problematiko, s svojimi motivi je segel že nekoliko v slovensko moderno dramo. Njegovi najbolj deli »Lepa Vida« in »Doktor Dragan« pa pomenita vrh starejših slovenske realistične drame.

Novo obliko slovenske drame predstavlja tako imenovana ljudska igra s petjem, romantično-realistična igra, ki prikazuje barvito ljudsko življenje z vsemi dobrimi in slabimi stranmi. Začetnik take igre je znameniti igralec Igancij Borštnik (»Stari Kija«), nadaljevalce pa Finžgar (»Divji lovec«).

Zgodovinska tragedija se prav uveljavi šele z Jurčičem in Levstikom. Levstiku Jurčičev »Tugomer« ni ugajal, zato je tragedijo spremenil po obliki in vsebini, tako da postel ni Tugomer, kakor pravi Koblar, samo tragedija one osrednje narodne osebnosti, ampak tragedija vsega naroda, obsodba preteklega in sodobnega političnega nasilja, obenem preroška vera v prerajenje slovenskega naroda in napoved zgodovinskega obračuna z njegovimi zatiranci. — Za razvoj slovenske zgodovinske tragedije so si prizadevali še Ivan Vrhovec, Ivan Vesel, Ivan Robida in An-

Prevedel Pavle Jarc. Uvod napisal Eli Finci. CZ 1951

Kakor opazimo, manjka znana »Nuna«, mogoče najbolj »literarni« Diderotov spis, vendar bi »Nuna« najbrž zakrila marsikaj, kar prihaja v našem izhodu do izraza. »Fatalist Jacques« je po večini zelo dolg pogovor med Jacquesom, služabnikom, ki je v mnogem gospodar svojega gospodarja, in gospodarjem, ki je v mnogem služabnik svojega služabnika, pogovor, ki ga zmeraj spet pretirajo razgibane dogodivščine z vsemi mogočimi dramatičnimi momenti in vsemi mogočimi vmesnimi opazkami avtorja. Jacques je »fatalist«, misli, da je »vse zapisano tam zgoraj«, kar je seveda precej prozorna satira, nič manj trpkaj, pa bolj dialektično postavljena, kakor tista, ki jo je izdelal Voltaire v Candidu. Vsa zabavna povest je tudi razprava o nujnosti. Kljub »fatalizmu« se Jacques skrbi, togoti, žalosti kakor drugi ljudje, pa čeprav na svoj način, ki je prav originalen in da zmeraj slutiti flegmatika. Navajam zabavni konec:

Hoteli so me prepričati, da sta se njegov gospodar in Desglands zaljubila v njegovo ženo. Ne vem, kako je, toda prepričan sem, da si je vsak večer ponavljal: »Če je pisano tam gori, da boš dobil rožičke, Jacques, lahko počneš, kar češ, pa jih boš dobil; če pa je napisano nasprotno, da jih ne boš dobil, lahko počno, kar se jim zdi, pa jih ne boš dobil; spi torej, ljubi moj...« in je zaspal.

Sledi »Rameaujev nečak«, nevednež, ki pa pove celo vrsto razumnih opažanj, baraba, ki pa ima trenutke, ko je zaljubljen v krepost, nesramnež, ki pa nekako spoštuje dostojnost, norec, ki je včasih hudo moder, lenuh in pozeruh, ki pa ima izredno razvit mimičen talent in zna svojo navdušenje za glasbo presenetljivo prečiščevalno prenašati na druge ljudi — čudno iskren lažniv in še marsikaj drugega! Diderot je v tej nesmrtni postavi upodobil propadajočo družbo, ki spozna samo sebe!

»Pogovor med d'Alembertom in Diderotom« dokazuje pisec, da je imel jasne predstave o tem, kaj naj bi bila materialistična spoznavna teorija. Pravi n. pr.: »Instrument filozof je hkrati glasbenik in glasilbo. Ker je občutljiv, se trenutno zave zvoka, ki ga da; ker je živo bitje, ga obdrži v spominu.« To je zelo ostra satira proti filozofom-idealistom: »Obstoji trenutek zablodenosti, ko občutljivi klavircimbal misli, da je edini klavircimbal na svetu in se vsa harmonija vesolja zlija vanj.«

V nadaljevanju izvaja filozof neke materialistične zaključke iz osebnega razvoja vsakega človeka in postavlja vprašanje seksualne etike tako predrzno, da mu pravi gospodična de l'Esplanasse: »Grozni ste!« Bourdeau odgovori: »Pa ne jaz, temveč ali narava ali pa družba.« — »Pismo o slepih tistim, ki vidijo«, daje mnogo več, »kakor objublja«, namreč številna, čisto določena dragocena opazovanja, ki so jih kasneje potrdili, obenem

pa (str. 556) zelo duhovito uporablja individualni duševni razvoj otrok za materialistične filozofske zaključke. V tem Diderot nikakor ni zastarel, temveč nasprotno! V dolgih letih po smrti skoraj ni dobil naslednikov. In vendar — mladostna doživljaja odločilno vplivajo na človeka, seveda spet na določene človeke.

Diderot je torej zelo živ in zanimiv, del tiste žive in oživljajoče zgodovine, ki govori sama po sebi. In čeprav je bil v mnogem mehanističen materialist, čeprav je večkrat poenostavljal, posebno še estetska vprašanja, je tudi še danes živ, nam pove mnogo in nas lahko celo obvaruje pred mnogimi zmotami, ki so danes še zelo razširjene. Diderot namreč prav gotovo nikdar ni mislil, da je pojem važnejši od stvari in da so besede važnejše od pojma!

V uvodu je zbran velikanski material, ki ga bo lahko vsakdo s pridom uporabljal. Vendar bi bilo k temu uvodu mogoče marsikaj pripomniti. N. pr. je po Marxu in Leninu pravilno naglasen veliki vpliv, ki ga je na Diderota imel Locke, pa čeprav je iz istega Locka izhajal tudi Berkeley. Gotovo pa je, in prav nič ne zmanjša Diderotove veličine, ako pribijemo, da je Diderot publicist v literaturi naravno nadaljeval Rabelaisa, Scarrona itd., pa tudi številne Angleže, Shaftesburyja, Addisona, Swifta, Richardsona (seveda Sterna) in še mnogo drugih. Saj je prav naravno, da se je nastajajoča francoska revolucija okoristila z nekimi doganjanji že izvršene angleške. Prav tako bi nekoliko manj informiran človek lahko hudo narobe razumel tisto, kar je pisano o Diderotu in Lamarcku (str. 38). Veliki naravoslovec prav gotovo ni s poudarjenjem samo objektivnega pomena »potrebe« spremenil Diderotove koncepcije »v popolnoma izkivljeno idealistično teorijo«. Le kateri (sumim, da sovjetski) zgodovinar je prvi »odkril« nekaj takega in popolnoma prezrl velikanski vpliv, ki ga je vprav Lamarck pripisoval vplivu okolice. To pa so nepopolnosti, ki danes prav v svetovnem merilu še niso razčiščene in bistveno ne zmanjšajo vrednosti uvoda, kaj šele vrednost knjige.

Prevod je tekoč in naraven. Platnice so stilno dognane in lepe, grafična oprema solidna, tudi tisk je skrben.

Branko Rudolf

Morchartova tiskarna v Tübingenu, kjer je bila pred 400 leti tiskana prva slovenska knjiga

Ameriški film »DEDINJA«

Če pregledujemo lanskoletna poročila o filmskih festivalih in kritike predvajanih filmov, lahko ugotovimo, da je izmed vseh filmov vzbudilo največje zanimanje delo ameriškega režiserja Williama Wylerja »Dedinja«. Poleg nagrad in priznanj na raznih festivalih je bil film nagradjen tudi z najvišjo ameriško nagrado »Oscarjem«, tako za režijo kakor tudi za igranje. O tem, da je bila ta pozornost umestna, pohvale in nagrade pa zaslužene, se bo lahko prepričal vsakdo, ki bo film gledal.

So na svetu režiserji, ki niso zelo izbirčni in skrbni pri izbiri tematike scenarijev, ki jih dobijo v roke. Marsikomu so važne le možnosti, ki mu jih daje scenarij za razkritje režiserskega talenta in oblikovnih prijemov. Vsebinska scenarija pa stopa v ozadje. Scenarij mora biti »filmski«, zanimiv in po možnosti zabaven, tako da bo »vlekel«. To so glavne zahteve teh režiserjev.

Wyler pa je režiser, ki je izredno skrben pri izbiri teme, še bolj pa je seveda skrben pri študiju izbrane teme. Wylerja zanima predvsem človek in njegova psihologija. Globoki pretresi, ki jih doživlja človeška bitja, razvoj in spremembe značajev so osnovni elementi, na katerih gradi svoje filme. Zato ni čudno, da se je odločil za pisanje scenarija po romanu »Washington square« pisatelja Henryja Jamesa, ki je bil napisan leta 1880 in ki nam podaja sliko takratne meščansko-buržoazne družbe, njenega načina življenja, prepletenega s konservativizmom, tradicijami in predsodki. Osnovni problem, ki nastopa tako v romanu kakor tudi v filmu, problem dediščine je bil v meščansko-buržoaznih družinah precej pogost in za ta socialni sestav zelo značilen.

Roman kakor tudi film govorita o Katarini, hčerki edinku bogatega zdravnika dr. Slouperja, ki je zelo nepristopna in plaha. Ker pa se ji obeta bogata dediščina, vzbudi pozornost mladega Morisa Townseada, kateremu se posreči, da v ljubezni neizkušeni Katarini vzbudi ljubezen in jo takoj zasnubi pri njenem očetu. Zdravnik pa tej zvezi nasprotuje, ker sumi, da se hoče Moris poročiti s Katarino samo zaradi bogate dediščine. Moris in Katarina se odločita za poroko brez očetovega dovoljenja. V ta namen zasnujeta pobeg. Pri tem pa pove Katarina Morisu, da bo v primeru pobege razdejnjena. Ob dogovoru uri pa čaka Katarina zama. Moris in tedaj Katarina razočarana spozna, da je Morisa zanimala res samo dediščina. Leta so minila in Katarini oče je umrl. Kmalu za tem se zopet pojavi Moris, ki se hoče opravičiti Katarini in obnoviti njuno ljubezen. Toda Katarina se ne da več preslepiti in se sklene Morisu maščevati. Objubi mu, da se bo z njim še to noč poročila. Moris, ves navdušen, misleč, da je uspel in postal solastnik bogate dediščine,

odhiti po kočijo, da bi odpeljal Katarino v mestce, kjer bi se morala poročiti že pred leti. Toda ko se ob dogovorjeni uri vrne pred Katarino hišo, najde vrata zaprta, na njegovo obupno trkanje in klicanje pa ne dobi odgovora. Katarina pa, ki je z notranjim zadoščanjem poslušala Morisove klice, z ledenim in neizprosnim obrazom odide v svoje sobe.

Še pred Wylerjem sta po tem romanu napisala dramo Ruth in August Getz, tako da je imel Wyler, preden se je lotil pisanja scenarija, pred seboj dva teksta — roman in dramo. Naslonil se je predvsem na dramo. Medtem ko opazimo tako pri scenariju kakor tudi pri drami precejšnje odstopne od romana, pa med scenarijem in dramo ni nikakih večjih razlik, razen seveda takih, ki so popolnoma oblikovnega značaja. To je tem bolj presenetljivo, ker je roman mnogo bolj »filmski« kakor drama. Toda Wyler je postavil oblikovne probleme v ozadje in iskal predvsem vsebine, da bi prišla do izraza igra igralcev. Tako je po Wylerjevem scenariju nastal tako imenovani »razgovorni film«, vrst, ki se je ogibljejo mnogi režiserji, kot najtežje in najbolj problematične.

Toda Wyler-režiser je z »Dedinjo« jasno pokazal, da so ti problemi premostljivi in da se da napraviti tudi prvovrsten »razgovorni film«. Principu, ki se ga je držal kot scenarist, je ostal zvest tudi kot režiser. Wyler izhaja v vseh svojih režiserskih prijemih iz vsebine in iz osnovne ideje scenarija. Vsa sredstva so podrejena človeku-igralcu, njegovi igri, ki je osnovni tolmáč Wylerjevih misli in idej in njegovo osnovno izrazno sredstvo. V »Dedinji« ne vidimo nikakih posebnih vrnih kotov, nikakih presenetljivih trikov, nikakih v oči padajočih režiserskih prijemov, ki bi vsiljivo opozarjali na genialnost režiserja. Ne, »Dedinja« je oblikovno zelo preprosto in skromno delo, brez vsakršne težnje za efekti. Zato pa je film jase, razumljiv in svojo zaokroženo celoto in čisto dramaturško zgradbo. S tem pa je Wyler dosegel tudi to, da so dobili igralci potreben razmah in ustvarili like, ki ostanejo gledalcu še dolgo v spominu. Ni čudnega torej, če je bil rezultat Wylerjeve metode dela pretresljiv in odličen film.

V »Dedinji« igrajo priznani igralci, ki so navdušili filmsko občinstvo tudi že v mnogih drugih filmih. Toda ni slučajno, da so vsi kritiki enoglasno ugotovili, da pomenijo kreacije v »Dedinji« vrhunske stvaritve tako Olivije de Havilland, kakor tudi Ralpa Richardsona in Clifta Montgomeryja. Tudi za to ima brez dvoma zasluge režiser Wyler, ki je pri ustvarjanju filma postavil delo z igralci na prvo mesto. Wylerjev princip je: če hočeš od igralca, da bo ustvaril nekaj velikega, moraš od njega tudi veliko zahtevati. Zato

jim v primeru z romanom in dramaturgiji svojega scenarija ni olajšal naloge, kakor bi pričakovali, temveč je nasprotno že itak težke naloge, pred katerimi so stali igralci, napravil še težje. Poglejmo samo vlogo Katarine, ki jo igra Olivija de Havilland. To je lik, ki doživi ogromen razvoj od tihe, skromne, dobrodušne in nekoliko nerodne deklice, ki je po zunanjosti vse drugo prejel kakor lepa in ki jo oče zaradi njene plahosti in ne prevelike inteligence celo omalovažuje, s čimer pa še poveča že itak precej visoko mero njenih kompleksov manjvrednosti, pa do odločne, hladne, razumne in cinične žene, ki se masčuje tako svojemu očetu za vsa prizadeva ponižanja, kakor tudi svojemu ljubimcu, ki jo je prevaril v ljubezni. V romanu je ta sprememba podana postopoma, izvrši se v teku dolgih let, avtor jo spremlja z dolgi opisi psiholoških pretresov Katarine. V filmu je to prikazano zelo zgoščeno v mnogo krajšem časovnem razdobju. S tem je Wyler dosegel zaokroženost in zgoščenosť ter enovitost dejanja, igralci pa je postavil bolj zanimivo, pa tudi težjo in bolj komplicirano nalogo. Kdor je videl Olivio de Havilland v njenih predvojnih filmih, kjer je igrala standardne lepotice, jo v vlogi Katarine komaj spozna. Njena Katarina nas prepriča tako kot plaha deklica v začetku filma, kot na koncu, ko vidimo pred seboj že zrelo ženo, pa vendar še vedno Katarino, Olivijo de Havilland je s čudovito umetnostjo premagala veliko nevarnost, da pretvoritev njenega značaja zaradi zgoščenosť v filmu ostane neprepričevalna. Njena mimika, ki je vedno zgolj izraz njenega notranjega doživljanja, nam posreduje njene notranje pretrese, ki gledalcu utemeljijo nagel razvoj njenega značaja.

Zdravnika dr. Slouperja, Katarininega očeta, igra Ralph Richardson umerno, z izredno diskretnimi, a občutnimi podudarki na bistvenih elementih vloge. Pri njegovem liku pa le opazimo neko pomankljivost, mogoče edino v celem filmu, ki pa je docela dramaturškega izvora. Premalo je namreč jase vzrok njegovega čudnega značaja in njegovega odnosa do Katarine kakor tudi namenov, ki jih ima s svojo hčerko. Njegov lik vpliva nekoliko tajinstveno in zavajajo gledalca, da pričakuje z njegove strani razkritje neke skrivnosti, ki bo bistveno spremenila potek cele zgodbe.

Glavna odlika Clifta Montgomeryja (Moris Townseda) je prav gotovo v tem, da ostaja daleč od grobe podajanja negativnih likov. Gledalec si precej časa ni na jasnem, kako je z njegovo ljubeznijo do Katarine in kakšne namene ima. O tem, ali je imel poleg njenega denarja morda le tudi njo rad, pa si človek ni na jasnem niti ob koncu filma.

Preinar Igor

Rostandova »Veste« v Comédie Française. Ob uprizoritvi drame »L'homme que j'ai tué« Mauricea Rostanda v Comédie Française postavila Yves Gaudon vprašanje, s čim opravičuje Comédie Française danes to uprizoritev. Maurice Rostand je napisal svoj, takrat dobro sprejet istoimenski roman leta 1912-22 po prvi svetovni vojni, ko si je svet komaj oddahnil od vojnih strahot, ko so se narodi približali in se pobotali. Dramo je napisal, tako pravi Yves Gaudon, v času iluzij 1930 (Ljubljanska drama jo je uprizorila v sezoni 1931/32 pod naslovom »Veste«). Danes, tako nadaljuje Yves Gaudon, ne moremo opravičiti upravitelj tega odzika dokaj nedoganelega, izumetničenega, dolga romana dela v repertoar naših gledališč. Prohibu so se grozote okupacije, da bi »pravilno« o dobrem človeku »Nemcu« oživili na našem odru.

Pariska Comédie Wagram ima na repertoarju štiri enodejanske, od katerih samo dve, tako piše kritika, sta vredni uprizoritve. »Un imbécile« (Bedak) pisatelja Pirandella in »Derrière la porte« (Za vrati) M. Edmonda Séc-a, ki je bila zelo dobro sprejeta. Enodejanka je pisana po načinu Jules Renarda in Tristana Bernarda in bi jo svoji kakovisti spadal v Comédie Française. Kritika še dodaja: »Redki so danes sodobni pisatelji, ki imajo dar strupenosti in ga znajo pravilno uporabljati.« kar kaže na dejstvo, da je pomankanje enodejansk obzornosti tudi drugod, ne samo pri nas.

Festival v Strasbourgu, ena izmed številnih glasbenih manifestacij v polstnih mesecih v Franciji, je bil ves posvečen Italiji in je zajel dela od Frescobaldina do Petrasija, enega najbolj reprezentativnih sodobnikov Italije.

Mednarodni študentski glasbeni festival v Münchnu, ki bo trajal od 25. do 31. avgusta, ima na sporedu izvedbo skladb najboljših študentov, solo-petje, solistično instrumentalno glasbo ter delovne konference, ki naj bi ustvarile še tesnejšo povezavo med glasbeno mladino sveta. Na povabilo mladine Zapadne Nemčije se bo festivala udeležilo 15 študentov evropske glasbene akademije v spremstvu dveh profesorjev in rektorja akademije Mihajla Vukdravčevića.

Rembrandt v filmu. Američani snemajo v raznih holandskih mestih in muzejih dva kratometražna filma o delu in življenju holandskih slikarjev Rembrandta in Vermera.

Film o Mahatmi Gandhiju pripravila znani hollywoodski scenaristi Geza Herceg. Glavno vlogo bo igral Paul Muni, predsednik Nehruja pa francoski filmski igralec Charles Boyer.

Parška nagrada v Cortini v Italiji. — V malem italijanskem mestu Cortina je znani italijanski slikar, Villem Karel, izdelal italijanski slikarjem in kiparjem »Parško nagrado«. Leta 1953 bo v Cortini italijanska žirija podelila nagrade francoskim umetnikom.

NOVOSTI KNJIŽNEGA TRGA

Državna založba Slovenije je izdala v zadnjem času med drugim učbeniki tudi ing. Vladimirja Cerneta »Gospodarsko matematiko«, in sicer II. del: Bančno računstvo, ki je izšlo kot 72. zvezek v zbirki Knjižnice za vzgojo strokovnih kadrov. Dalje je založba izdala »Arhimetiko in algebro« za prvi gimnazijski razred v prireditvi Karel Kuna in Ljiljeta Silca ter »Geometrijo« za prvi in drugi gimnazijski razred v prireditvi Brančev, Jelenčev, Zieglerja in Zabkarja.

Beogradska »Kultura« je izdala Engelsovo knjigo »Dijalektika narode« in »Položaj rudniške klase v Anglijsko« ter ponatis referata Edvarda Kardelja »Deset godina narodne revolucije«, ki ga je imel na III. kongresu Osvobodilne fronte Slovenije 27. aprila 1951.

Jugoslovenska knjiga je izdala »Bibliografijo Jugoslavije za 1950. godinu«, v omejenem številu izdovod, da bi zadovoljila v prvi vrsti potrebe naših knjižnic.

Novo polenje je založilo »Narodne« nauke pesme iz vajejanja za slobovne v priručni dr. Vojislava Durića. — V zbirki »Naša domovina« je izšlo delo iz zapuščine Mihajla S. Petrovića »Borbe starog Beograda«, vrsta zgodovinskih reportaž iz preteklosti našega glavnega mesta. Sodobni roman iz življenja črnec na Haitiju je delo Jacquesa Roumaina »Gospodari roset«. — O boju praljudi s prirodo zanimivo razpravlja knjiga znanega francoskega pisatelja J. L. Ronyja »Borba za vatrau«.

Matice srpska v Novem Sadu misli v kratkem izdati Daudetova »Pisma iz moje vnetjenice«, Vase Stajića »Gradju za kulturni istoriju Novoga Sada«, Heinricha von Kleista »Razbijeni kralj« in zbirko proze in poezije mladih sodobnih pisateljev Vojvodine, Almanaah mladosti, z ilustracijami najmlajše umetniške generacije.

Pri »Prosveti« v Beogradu je objavil prof. Veljko Ribar razpravo »Istoriska uloga hrišćanstva u smeni društveno-ekonomskih formacija«, ki pomeni izvirne diskusijske prispevek k marksistični teoriji o družbeni vlogi religije.

Zagrebska »Kultura« je ob desetletnici vstaje v Hrvatski izdala dokumentarno delo bivšega komandanta XIII. proletarske brigade »Rade Končar« Bado Bulata »Zumbek«. Pokupeje u narodnoslobovnički borbi. Knjiga je zanimiva tudi za Slovence, ker opisuje skupne borbe hrvatskih in slovenskih brigad v Belj krajini in ob Kolpi. Zajema dobo do kapitulacije fašistične Italije in je opremljena s ponatisi dokumentov in zemljevidi borb. Med drugimi akcijami je opisan tudi napad na Suhor 26. novembra 1942, pri katerem sta padela vojvode XIII. proletarske in slovenske Čankarije brigada, pa tudi borbe aprila meseca 1943 v Mirenski dolini pri St. Rupertu in Mokronogu.

Društvo novinarjev LR Hrvatske je založilo izdajati serijo brošur »Aktualne mednarodne teme«, ki bodo izhajale enkrat mesečno. Kot prva je izšla razprava Iva Miholičevića in Joska Palavčevića »Bura nad Perzijo«, ki obravnava najnovejšo dogodek okoli nacionalizacije pridobivanja nafte in »Bura nad Anglijo« in Perzijo zaradi Angloperzijske petrolejske družbe.

Založbi »Naprijed« v Zagrebu je izšla knjiga majorja Andre Gabelija »Tragovna izdajev«, v kateri podaja avtor na 342 straneh analizo informbrojevske izdaje marksizma-leninizma v praksi in teoriji.

Zagrebska »Zoraz« je izdala v zbirki »Jugoslovenski pisci« zbirko novel Hasana Kikića »Provincija u pozadini i druge pripovietke«. Kokić je že pred vojno sodeloval v ilegalnem partijskem delu in so ga ubili maja 1942 četniki iz sase. Kot proletarski pisec Bosne je vvel v hrvatsko literaturo eno kmečke množice, ki jih grada ne more več prezivljati in odhajajo v mesto, v tovarne, da iz njih zore nove prekrvane revolucionarne sile. Bil je glasnik teh pol kmečkih pol delavskih mas in je z njimi tako organsko zrastel, da v njegovem delu krepko in obenem tenko odmevajo vse njihove težnje, trpljenje in napor. — V zbirki »Ljudoviti dokumenti« je izšel prevod italijanskega proletarskega voditelja Antonia Gramscija »Pisma iz zatvora«. Gramsci je bil voditelj Komunistične partije Italije, ki jo je ustanovil 21. januarja 1921. Bil je aktiven politični delavec, teoretik pa tudi oster književni in gledališki kritik. »Pisma iz zatvora« so plod več kot desetletnih mučeniških let po italijanskih ječah, kamor ga je po konfinaciji leta 1926 vzel fašistični režim (umrl je leta 1937). Obsegajo 32 dragocenih zvezkov zapiskov, skoraj tri tisoč strani drobnega rokopisa. Pisma predstavljajo dragoceno gradivo, zlasti za ugotavljanje vzrokov poraza, ki ga je pretrpel italijanski delavski pokret zaradi nastopa fašizma, so pa obenem tudi memento italijanskim komunistom od današnjih stran-poteh njihove partije. — V Mali biblioteki je kot 97. zvezek izšlo Voltairovo delo »Moji boravci u Berlinu«, ki predstavlja prvi del njegovih »Spominov«. Napisal jih je v jezi na pruskega kralja Friderika II., ki ga je zlasti hitlerjevska Nemčija štala kot boza, pa ga je Voltaire z vse svojo duhovito bistroumnostjo razkril kot povprečnega. Zanimivo je, da so dobili Nemci prevod tega dela šele sto let po njegovi smrti (leta 1921 v weimarski republiki).

NEKAJ PRAVNIH PRIPOMB K DISKUSIJI O TRSTU

I
Najprej pojasnilo k naslovu članka: Izraz diskusija pravzaprav ni na mestu, če imamo pred očmi vse, kar je bilo z italijanske strani — časopisne, pa tudi oficijne — v vsem povojnem in zlasti zadnjem času v pogledu Trsta in odnosov Italije do naše države napisanega in govornega. Ves ton in vso kampanjo z italijanske strani pravilneje označimo kot navadno izsiljevanje in histerijo. Če rabimo izraz diskusija, ga le zato, ker je vprašanje Trsta mednarodno politično vprašanje, predvsem pa zato, ker ni naša država nikoli uporabljala niti groženj niti izsiljevanja niti političnih intrig, da bi varovala svoje zakonite pravice in predvsem pravice slovenskega ljudstva, ki je po drugi svetovni vojni ostalo izven njenih meja.

Vsi naši argumenti slone na dveh temeljih: na spoštovanju prevzetih obveznosti, če pa že mora zaradi izpremenjenih razmer priti tudi do spremembe mednarodnih pogodb, potem naj pride do tega po sporazumni rešitvi, predvsem dveh neposredno zainteresiranih strani, ta rešitev naj dobi obliko nove pogodbe, ki se je po naši državi prav tako vestno držala. Pri vseh političnih poudarkih tržaškega

pravic, da terja njeno revizijo, saj doslej ni niti poizkusila, da bi jo lojalno izvajala in s tem vsaj deloma popravila svoje krivice v drugi svetovni vojni. Seveda pa nima tudi nobene pravne možnosti za zahtevo take revizije, v koliko nanjo ne pristanejo vse druge podpisnice mirovne pogodbe. Italija je pogodbo podpisala brez vsakega pridržka. Pogodba predstavlja v tej obliki celoto, ki jo je treba v celoti tudi izpolnjevati. To je važno poudariti zaradi tega, ker naša sosedja z vsem hruščem in truščem zahteva revizijo v našo škodo, zlasti vrnitev Trsta, nismo pa zasledili zahtev po vrnitvi Tripolitanijske in Cirenaške, Dodekaneške otokov in seveda drugih kolonij, vstevši Abesinijo, skratka vsega izgubljenega »imperija« italijanske megalomanske buržoazije. Ali torej ima Italija določila mirovne pogodbe v pogledu izgube kolonij s sto tisoč km² za pravične in le glede svoje vzhodne meje za krivične?

Italijani vse bolj pogosto imenujejo svojo mirovno pogodbo »diktat«, kar je nadvse značilno. Tega izraza ni namreč uporabljal nihče drugi kot Hitler, ki je z njim označeval versaillesko mirovno pogodbo in kar ni bilo nič drugega kot opravičilo za postopno gaženje njenih do-

rovne pogodbe v političnih, vojaških in ekonomskih klavzulah, ne pa v teritorialnih, glede katerih si izrecno pridržuje pravico do zahteve izročitve ozemelj Kanalske doline, Beneške Slovenije, Severozahodne Istre (sedanje cone B), področja Gorice, Tržica in Trsta — ne glede na bodočo usodo našega življa v teh predelih.

Na podlagi te izjave je tedaj Jugoslavija edina, ki si je pridržala pravico zahtevati revizijo mirovne pogodbe v pogledu teritorialnih določil, in sicer s formalnim dokumentom, ki predstavlja združitev političnih motivov s pravilno juridično formulacijo. — Seveda, če bi kadar koli prišlo do splošne revizije po kaki drugi iniciativi, potem ima naša država pravico, da zahteva revizijo v svojo korist tudi glede drugih klavzul.

Na italijanski strani se zelo motijo, če mislijo, da se sami otresejo lahko doživega diktata, zato da bi nam vsilili resničnega.

Toliko na splošno glede mirovne pogodbe, glede možnosti njene revizije in splošnih pravnih momentov v odnosih med Italijo in nami, kolikor izvirajo iz mirovne pogodbe. Ob koncu je treba še pripomniti, da se Italija ne zadovoljuje s tem, da mirovne pogodbe v mnogih določilih ne izvršuje. Prišlo je do paradoksa, da zahteva sama — predvsem v kompleksu tržaškega vprašanja — to, do česar nima pravice po mirovni pogodbi, in nam skuša odreči to, do česar smo po isti pogodbi upravičeni. Zato je prav, da v tej diskusiji poudarimo neposredne pravice, ki jih ima Jugoslavija tudi v sedanjem položaju Trsta, na podlagi jasnih, konkretnih in za vse strani še vedno obveznih določil mirovne pogodbe.

II

Gospodarsko in politično življenje Trsta je vezano na njegovo neposredno in širše zaledje. Zato tudi ustanovitev STO v mirovni pogodbi ni ustanovitev samostojnega državnega organizma z ekskluzivno pravico, da sam odloča v vseh svojih zadevah. To je v mirovni pogodbi izrecno izraženo: STO naj bo sicer izločeno iz državnega organizma obeh držav (Italije in Jugoslavije), toda njegova funkcija ostane v tem, da služi vsemu svojemu zaledju. Zato so v celoti vrsti določil mirovne pogodbe pridržane izrecne prerogative zalednim državam, predvsem pa Jugoslaviji. Zato tudi izhaja iz tega kot prvi splošni in nujni zaključek ta, da ima Jugoslavija na splošno pravico zahtevati, da se določila mirovne pogodbe uveljavijo tako, da Trst izpolnjuje svojo nalogo, ki mu jo je namenila mirovna pogodba v interesu svojega zaledja in predvsem v interesu naše države.

Priznanje direktnega vpliva Jugoslavije v Trstu je vsebovano že v določilih, da je naša država ena od treh, ki imajo v začetni in prehodni administraciji s svojo vojsko enak delež in enake pravice kakor Velika Britanija in ZDA.

Funkcija Trsta kot emporija vsega svojega zaledja je dobila svoj formalni izraz v VIII. dodatku mirovne pogodbe, ki podrobno določa ustanovitev in režim tržaške svobodne luke. Tu je jedro vseh določil mirovne pogodbe glede Trsta — in načela pravnega režima v tem poglavju morajo nujno veljati glede politične in gospodarske usode Trsta sploh. Pri tem se je treba zlasti zavedati, da se je vsa druga gospodarska dejavnost Trsta (trgovina, zavarovalnice, industrija itd.) razvila in še danes zavisi od njegove osnovne funkcije glavnega srednjeevropskega pristanišča.

Navedena načela izraža 1. člen omejenega dodatka mirovne pogodbe, ki predvideva ustanovitev svobodne luke v svrhu zagotovitve mednarodne trgovine, kakor tudi zato, da bi Jugoslavija, Italija in srednjeevropske države ob pogojih enakopravnosti lahko izkoristile pristanišče in tranzitne olajšave v Trstu v skladu z običaji v drugih pristaniščih sveta.

Pri vsem poudarku pospeševanja mednarodnega prometa je Jugoslavija imenovana na prvem mestu, Italija šele na drugem, prilegnjena pa so v krog neposrednih interesov tudi druge države Srednje Evrope. Katere so te, je navedeno v 21. členu istega dodatka, ki predvideva ustanovitev mednarodne komisije tržaške svobodne luke. Jugoslaviji in Italiji so ob upoštevanju posebnih potreb plovbe v Jadranskem morju priznane posebne pravice glede rezerviranja posameznih pomolov v svobodnem pristanišču v izključno uporabo jugoslovanskih in italijanskih ladij.

Vse to so pravice, ki jih lahko Jugoslavija uveljavlja neposredno in s katerimi ji je priznan v Trstu položaj, da uporablja to pristanišče neposredno v veliki meri za svoje potrebe.

V skladu s temi načeli je treba gledati predvsem na določila mirovne pogodbe, ki se na splošno nanašajo na usodo italijanskega javnega premoženja v Trstu. Usodi tega premoženja posveča mirovna pogodba na več mestih posebno pozornost in prav tu tiči jedro, zaradi katerega hoče Italija za vsako ceno spraviti Trst ponovno v okvir svojih političnih meja.

Pravkar obravnavani dodatki mirovne pogodbe določa v svojem 2. členu, da se mora tržaški svobodni luki izročiti vse italijansko državno in politično premoženje v njenih mejah, in sicer brez slehernega plačila. To premoženje postane državno premoženje STO. Toda tudi dodatek X, ki vsebuje gospodarsko-finančne predpise glede STO, določa ponovno na prvem mestu, da preide brez plačila vse italijansko državno ali poldržavno, torej javno premoženje v last STO. Za tako premoženje velja po izrecnih določilih mirovne pogodbe premoženje italijanske države, lokalnih oblasti, javnih ustanov, društev in korporacij, ki so javna last, kakor tudi premoženje in nepremična imovina fašistične stranke in njenih pomožnih organizacij. (V nadaljnjem tekstu imenujemo kratko vse to premoženje javno premoženje.)

To premoženje je zelo veliko. Bodisi da gre za ladjedelnice, paroplovbo, banč-

ne zavode ali zavarovalnice bodisi za industrijska podjetja, prav povsod je bila italijanska država udeležena predvsem po svojem državno-kapitalističnem veletrustu IRI (Istituto Ricostituzioni Industriali), ki po svojih ožjih finančnih holdingih kot so Fin-mare, Fin-sider, Fin-mecanica itd. direktno participira pri gospodarstvu. Na tem mestu ni potrebno posebej utemeljevati, da predstavlja IRI resnično italijansko javno premoženje, ker je njegova vsebina in vloga italijanska, pa tudi tržaškemu gospodarstvu dovolj pojasnjena. Dejstvo je, kot že poudarjeno, da je tu jedro vse italijanske politike glede Trsta.

Italija noče izpolnjevati svojih obveznosti glede transferja premoženja IRI na STO, vse to premoženje se še vedno uravnava iz Italije v skladu s finančno in gospodarsko politiko italijanske vlade, usodo tržaškega gospodarstva odločajo omejeni holdingi in ne Tržačani. Izvrševalec italijanske politike v tem oziru je sedanja večina v tržaškem občinskem svetu, ki sabotira določila mirovne pogodbe glede tržaškega premoženja in s tem seveda ogromno škoduje neposredno tržaškemu gospodarstvu in tržaškemu prebivalstvu, posredno pa tudi tržaškemu zaledju, vstevši našo državo, ki se na Trst ne more nasloniti tako, kakor bi se lahko in kakor ima pravico.

Stvar ima pa še globlje ozadje. Kot že poudarjeno, spada v premoženje IRI vse, kar v Trstu količaj gospodarsko pomeni. Tržaški Lloyd je 100-odstotno v lasti IRI, Arsenal prav tako, Združene tržaške ladjedelnice (Cantieri riuniti del Adriatico) nad 75 %. IRI zajema glavne bančne zavode v Trstu, plavbe in jeklarne v Škedenju itd. Z izločitvijo tega ogromnega premoženja iz odvisnosti italijanskih državno-kapitalističnih finančnih trustov bi Trst nenadoma razpolagal samostojno s takim premoženjem, ki bi mu dalo izredno močno gospodarsko hrbtenico. To pomeni, da bi Trst zaživel lahko ločeno od italijanskega gospodarstva, samostojno in bi predstavljal nevarno konkurenco predvsem svoji jadranski sosedbi Benetkam. Zato tržaška luka še ni dosegla svoje predvojne tonaže, zato morajo tržaške ladje po odločbi Fin-mare oziroma italijanske vlade pluti pod zastavo drugih italijanskih pristanišč in se tržaška plovba umetno in brezobzirno onemogoča z vsemi sredstvi.

Za prehod italijanskega premoženjskega kompleksa v okvir Trsta ni potreben noben dodatni pravni akt, ker je postalo to premoženje last Trsta že s podpisom mirovne pogodbe kame. Treba jo je samo izvesti. Zato pomeni zavlačevanje izvršitve teh gospodarskih klavzul najtežje flagrantno kršitev mirovne pogodbe s strani Italije. Glede na obrazloženi pravni položaj zalednih držav in zlasti Jugoslavije v Trstu, upoštevajoč, da predstavlja mirovna pogodba, vstevši vsa določila o Trstu, zaključeno celoto, ima naša država pravico v tržaškem in svojem interesu zahtevati, da se določila mirovne pogodbe glede tržaškega premoženja vestno izvajajo.

Kako velik pomen pripisuje mirovna pogodba Trstu kot mednarodnemu pristanišču, izhaja ne le iz splošnih določil, ki se nanašajo na usodo italijanskega javnega premoženja v Trstu, temveč tudi iz nekaterih posebnih določil. V točki 16 nalaga dodatek X mirovne pogodbe Italiji obveznost, da mora v najkrajšem času vrniti Trstu vsako ladjo, ki je bila na dan 3. IX. 1943 v posesti italijanske države ali italijanskih državljancev, pa je bila last fizičnih ali fizičnih oseb, ki so zadržale državljanstvo ali svoj sedež v Trstu — z izjemo tistih ladij, ki so bile normalno prodane v dobri veri.

V dodatku mirovne pogodbe glede režima svobodnega pristanišča je nadalje

Podjetje Uljanik v Pulju

pušča v prodajo naslednji čez normo izdelani material po vrstah: 112, 113, 114, 115, 116, 117, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127 in 313.

Interesenti lahko blago vidijo in izberejo na kraju samem.

'Tovariš' bo posvetil 25. številko

ki izide 7. septembra, našemu velikemu kulturnemu prazniku, štiristoletnici slovenske knjige. Na osmih straneh bakrotiska bodo objavljene slike iz Trubarjeve ožje domovine ter iz njegovih službenih krajev doma in v Nemčiji, pobliže bomo spoznali njegova dela in njegove sodobnike. Na zadnji strani bodo posnetki iz lutrovske kapele na Turjaku. Večina slik, ki jih bo skupaj okrog 80, bo prvič objavljena. V besednem delu bodo poleg člankov in ilustracij tehtne izjave naših najuglednejših javnih delavcev. Trubarjeva številka »Tovariša« bo na razpolago tudi na svečanosti v Velikih Laščah.

Obišč te II. okrajno gospodarsko razstavo v Ptuj

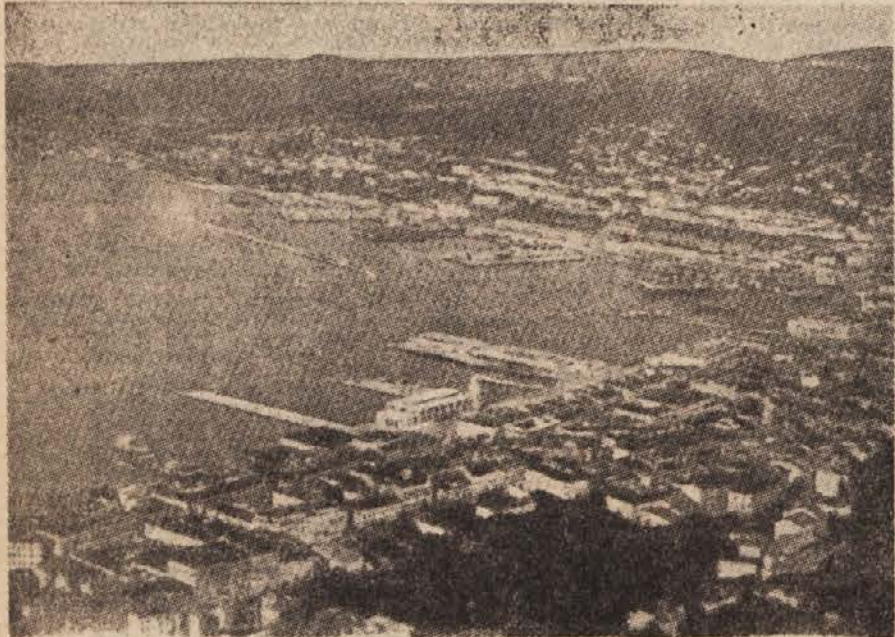
združeno s poskušnjo vin in filatelistično razstavo od 2. do 9. septembra 1951.

Razstaveni prostor: MLADIKA. Razstava bo odprta dnevno od 8. do 19. ure.

Ptujski muzeji bodo vse dni razstave odprti!

Koniak - Liker - Rum in sadne sokove

proizvaja in takoj dobavlja: »ZLATNA KULA« - Beograd Sarajevska br. 19. Tel. 23073

Trst, pogled na del pristanišča

vprašanja in vprašanja italijanske mirovne pogodbe sploh je celotni problem zato po svoji strani tudi juridični problem in ga je treba prav zaradi tega s te strani tudi osvetliti.

Načelno je treba pibiti, da bi bilo seveda nesmiselno in tudi neznanstveno obravnavanje juridičnih strani celotnega tržaškega problema, ne da bi upoštevali politične motive, ki so bili osnova za tekst mirovne pogodbe. Nasprotno, prav pri mirovni pogodbi dobe politični razlogi svojo pravno, torej obvezno formulacijo. Ves uvod v italijansko mirovno pogodbo in številna mesta v njej zato niso drugo kot naštevane političnih razlogov, na katerih pogodba sloni. Tega se tudi v Italiji zelo dobro zavedajo in se zato trudijo na vse kriplje, da bi dokazali svojo spremembo iz fašističnega Savla v demokratičnega Pavla v povojnih letih, da bi tako odstranili politične razloge za mirovno pogodbo in dosegli njeno revizijo z novo pogodbo — predvsem seveda v našo škodo.

Jedro vprašanja seveda ni v sklenitvi in podpisu, temveč v lojalnem izpolnjevanju prevzetih obveznosti. Tega so si v Italiji v svesti od fašističnih žurnalstov do kvazi-znanstvenikov Camarotovega kova prav vsi in zato skušajo najti kakršno koli pravno opravičilo za ignoriranje in sabotiranje vseh določil mirovne pogodbe, ki jim niso po godu. Kar se tiče Trsta, so našli tak pravičnik v znani tripartitni izjavi iz marca 1948, ki so se je krčevito oprijeli. Skušajo ji dati pravni pomen, ki ga ta izjava nikoli ni imela. Ne samo to, niti njeni lastni avtorji ji tega pomena nikoli niso dajali. V vseh uradnih izjavah ZDA, Anglije in Francije je ta izjava došla političnega pomena, ki ima juridično le značaj navadnega predloga, toda brez slehernih pravne obveznosti. S tem pa, da naši sosedje s tako krčevito zagrozenostjo vise na tej tripartitni izjavi, samo dokazujejo, da se obesažo na skrajno šibak argument, ali z drugimi besedami, da nimajo v Italiji nobenega — dobesedno nobenega! — pravne argumenta, s katerim bi resnično mogli utemeljiti svoje imperialistične težnje, zavite v plašč zahtev po reviziji mirovne pogodbe.

Sklicevanje na tripartitno izjavo pomeni torej šibkost, ne pa moč italijanskih argumentov.

Prav zato je morala italijanska gonja zadnjih mesecev dobiti značaj navadnega izsiljevanja ne le proti nam, temveč predvsem proti ZDA, Angliji in Franciji, ki so tripartitno izjavo dale, od katerih zahtevajo, da to izjavo kakor koli sprejme v formalno obveznost, ki bi se ji morali mi zlepa ali zgrda ukloniti. Za to izsiljevanje jim je dobrodošla prilika sedanja napetost med Sovjetsko zvezo in zahodnimi vesilami, v kateri bolj ali manj prikrito groze, da bodo izstopili iz »Atlantske skupnosti« in s tem oslabilah zahodno politično fronto. Kako resnične so torej besede maršala Tita, da je sedanja italijanska politika v vprašanju Trsta neposredna podpora in direktna igra v roke Sovjetski zvezi!

Italijansko mirovno pogodbo je obvezno podpisalo 21 držav, med njimi Italija sama. Pogodba je rezultat in plod mnogih političnih, gospodarskih in drugih vplivov, interesov ter mnenj in, kar se tiče teritorialnih določil, vstevši ustanovitve STO, je oškodovana le Jugoslavija v svojih pravičnih zahtevah, ne pa Italija. Jasno je, da Italija kot bivša premaganka nima nobenih, niti moralnih niti političnih

ločil, kar je prav kmalu materialno omogočilo nemškemu fašizmu, da je začel drugo svetovno vojno. Ta sorodnost pa ni le v izrazu, temveč v vseh potezih in vseh namelih sodbene italijanske politike.

S tem, da je Italija brez slehernega formalnega pridržka sprejela vse obveznosti iz mirovne pogodbe in jo tudi ratificirala, ni pravno upravičena, da se svojem podpisu naknadno odreče preprosto s tem, da pogodbo označi kot »diktat«. Edini, ki ima pravico zahtevati revizijo v svojo korist v pogledu teritorialnih določil, je naša država. To je bilo v tržaški diskusiji zadnjega časa tudi že poudarjeno.

Ta pravica ni le moralna ali politična, temveč tudi juridično zavarovana. Ko je dne 10. februarja 1946 naša država podpisala mirovno pogodbo, je šef njene delegacije podal naslednjo izjavo:

»Delegacija FLRJ je pooblaščen, da v imenu vlade FLRJ doda protokola o podpisu mirovne pogodbe z Italijo sledečo izjavo:

»Vlada FLRJ z obžalovanjem ugotavlja, da pri izdelavi dokončnega besedila mirovne pogodbe z Italijo zahtevne in predlogi FLRJ niso bili v zadovoljivo meri upoštevani, čeprav je Svet ministrov za zunanje zadeve štirih velesil na svojem zasedanju v New Yorku v osnutku pogodbe, ki je bila sprejeta na pariski konferenci, napravil nekatere pozitivne spremembe.

To se tiče političnih, vojaških in ekonomskih klavzul te mirovne pogodbe, zlasti pa njenih teritorialnih določil, ki jemljejo FLRJ tako jugoslovanska etnična ozemlja, kakor so Kanalska dolina, Beneška Slovenija, področje Gorice, Tržica, Trsta in severno-zahodne Istre. Na ta način je FLRJ prišla v položaj, da mora podpisati mirovno pogodbo z Italijo, ki krši elementarne nacionalne koristi njenih narodov in s katero so težko priznata njihova čustva. Vendar, ko je prisiljena, da podpisuje to mirovno pogodbo zaradi trdovratnega nezaznavanja nacionalnih pravic in koristi FLRJ po enem delu naših zaveznikov, in ko je hkrati v globokih skrbih za usodo našega naroda, ki ostaja izven meja Jugoslavije, poudarja vlada FLRJ, da njeni narodi jemljejo nase to težko žrtev samo zato, ker v sedanjem času nikakor ne bi hoteli prevzeti nase odgovornosti, da ne bi dali svojega deleža za upostavitve miru med narodi.

Hkrati izjavlja vlada FLRJ, da se narodi Jugoslavije s podpisom te mirovne pogodbe ne odrekaajo tem ozemljem, ki so etnično njihova, ki pa bodo zaradi te pogodbe ostala izven meja Jugoslavije, in si tudi še v naprej pridržuje pravico do teh ozemelj ne glede na morebitne etnične spremembe, ki bi nastale v prihodnosti kot posledica tujega gospodarstva nad njimi.

Ta izjava je dokument mednarodnega prava, o katerem bodo morali dati teoretični mednarodnega prava podrobnejšo znanstveno utemeljitev. Iz nje pa ob tej priliki poudarjamo naslednje:

1. Jugoslaviji so bile prizadejane krivice v političnih, vojaških, ekonomskih in teritorialnih klavzulah mirovne pogodbe; 2. Jugoslavija je podpisala pogodbo kljub tem krivicam samo zato, da ne bi nanjo padel očitek rušenja miru; 3. Jugoslavija s podpisom pogodbe prevzema nase kot obvezna določila mi-

predvideno, da udeležene države ne smejo sprejeti nobenih tarifaričnih ali drugačnih ukrepov, ki bi imeli namen umetno odvajati promet iz svobodne luke v korist drugih pomorskih pristanišč. Izjema je predvidena samo za Jugoslavijo glede njenih južnih pristanišč, za Italijo ni nobene izjeme. Favoriziranje Benetk s preferenčnimi tarifami v korist Avstrije, o katerih je bilo v zadnjem času mnogo govora, je zato nadaljnja kršitev načelnih in obveznih določil mirovne pogodbe z Italijo.

Da ima Jugoslavija pravico direktnih intervencij v vseh navedenih vprašanjih in pravico do zahtev, da Italija izpolnjuje svoje obveznosti, ni samo pravna dedukcija, temveč tudi predpis mirovne pogodbe same. Dodatek X, ki določa ekonomsko-finančne predpise glede Trsta, predvideva reševanje sporov glede izvrševanja teh predpisov v smislu 83. člena mirovne pogodbe, ta pa določa za take primere posebno ustanovitev komisije za poravnava, ki jo sestavlja po en član prizadete članice Združenih narodov in italijanske vlade. Na tej osnovi ima torej naša država pravico zahtevati sestavo take mešane komisije in v njej terjati izpolnitev vseh italijanskih obveznosti ekonomsko-finančnega značaja tudi glede Trsta.

Vse to seveda niso izčrpno obdelani pravni momenti, ki v diskusiji o Trstu govore v prilog Jugoslavije po jasnih določilih mirovne pogodbe. Vendar pa navedeni podatki lahko dokaj osvetlijo pravi smisel italijanske kampanje glede Trsta. Če izločimo v tej kampanji daljnosežnejše imperialistične ambicije, ima ta kampanja naslednji smisel:

1. Trst, ki pripada svojemu zaledju in izvršuje naravno funkcijo njegovega emporija, bodisi kot samostojna državna tvorba bodisi v okviru meja Jugoslavije, je po mnenju italijanskih vladajočih krogov italijanskemu gospodarstvu nevarno; 2. Trst izven meja Italije onemogoča politično in imperialistično igranje Italije v Srednji Evropi;

3. S priključitvijo Trsta Italiji odpadejo obveznosti Italije do Trsta, ki so gospodarskega značaja in bi jih Italija imela za »žrtev«, čeprav gre za naravno tržaško gospodarstvo, ki ga je Italija prigrabila in ga mora ne le na podlagi mirovne pogodbe, temveč po vseh načelih pravičnosti vrniti Trstu in njegovemu prebivalstvu. Zaradi delikatnosti mednarodnega položaja in zaradi svoje miroljubnosti Jugoslavija doslej ni uveljavljala niti skromnega dela tistih pravic, ki jih ima po mirovni pogodbi glede usode in položaja Trsta. To pa nikakor ne pomeni, da se je tem pravicam odrekala.

Ce smo poudarjali, da je treba vprašanje Trsta rešiti sporazumno na osnovi prijateljskega dogovora med Italijo in našo državo, to nikakor ni pomenilo, da se bo naša država odpovedala tistim pravicam, ki jih ima kot najbolj zainteresirana in neposredna zaledna država. Zato bo sporazum možen le takrat, ko bo resničen sporazum, ki bo v naprej izločil sleherni imperialistični igranje in slonel na popolni enakopravnosti in upoštevanju obojestranskih interesov ter seveda predvsem interesov tržaškega prebivalstva, vstevši popolno svobodo tamkajšnjega slovenskega življa. Dr. Stojan Pretnar

V SEPTEMBRU IZIDE

prva številka nove slovenske revije za arhitekturo, urbanizem in uporabno umetnost

ARHITEKT

z mnogimi članki in 150 ilustracijami s področja urbanizma, stanovanjskih, javnih in industrijskih zgradb, notranje opreme, oblikovanja v industriji itd.

Naročnino 300 din za leto 1951 (2 številki) pošljite na Upravo »Arhitektar, Ljubljana, poštni predal 300, tek. rač. NB 604-90331-8.